

A-382-И

АЗƏРБАЙЧАН ССР ЭЛМЛƏР АКАДЕМИЯСЫНЫН

ХƏБƏРЛƏРИ

ИЗВЕСТИЯ

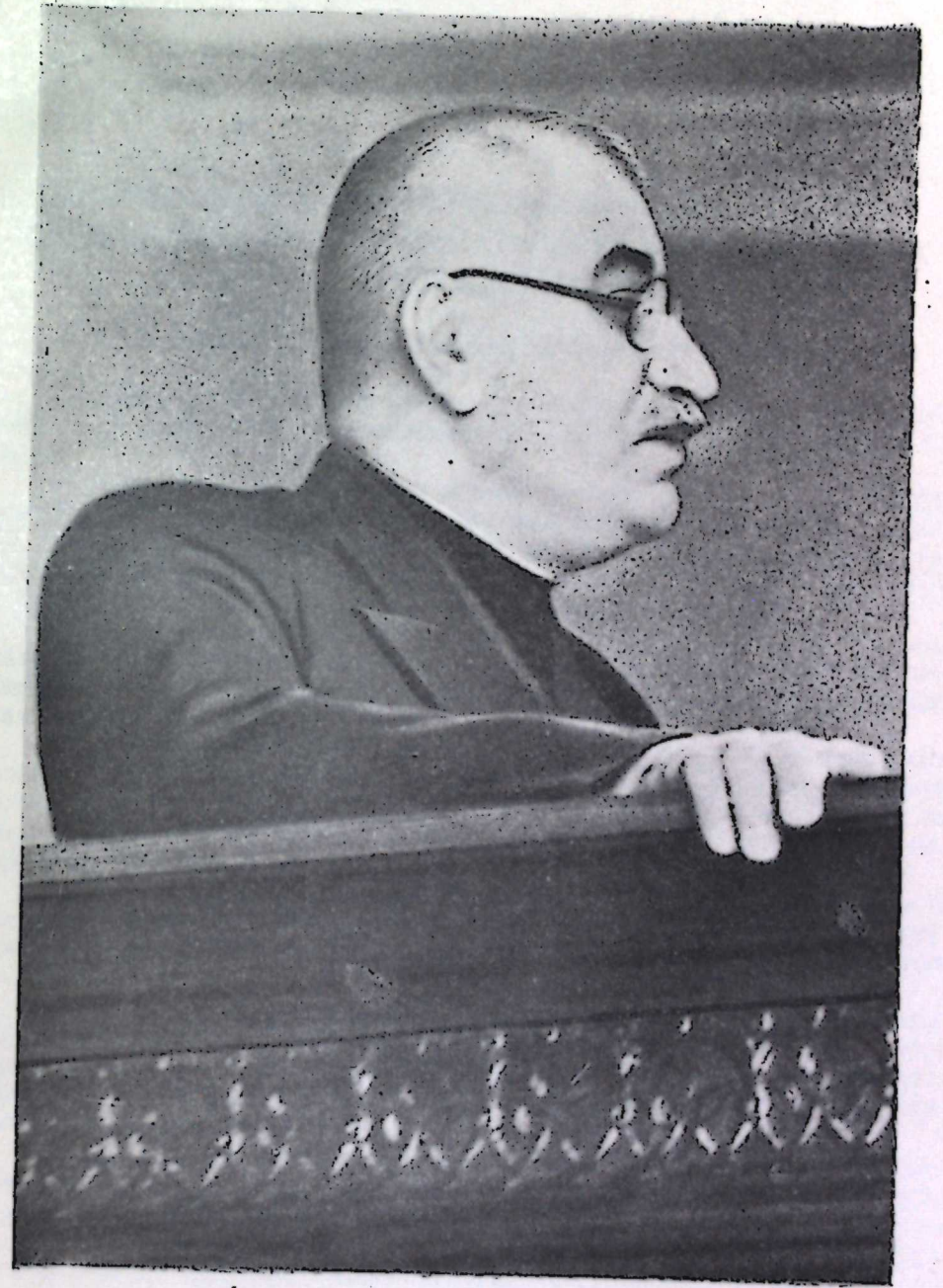
АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

№ 2

ФЕВРАЛЬ

1949

АЗƏРБАЙЧАН ССР ЭА. НƏШРИЯТЫ
ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
БАКИ-БАКУ

п 5901

~~173716~~

Библиотека Кыргызского Философского
Института Академии Наук КСР

**АЗЭРБАЙЧАН КОММУНИСТ (болшевиклэр) ПАРТИЯ-
СЫНЫН XVII ГУРУЛТАЙЫНДА АЗЭРБАЙЧАН К(б)П-нын
ИШИ ҺАГГЫНДА**

М. Ч. БАҒЫРОВ ЙОЛДАШЫН ҺЕСАБАТ МӘ'РУЗӘСИ*

Йолдашлар! Азэрбайчан Коммунист (болшевиклэр) Партиясының 1940-чы ил март айында топланмыш XVI гурултайындан төгрибән 9 ил кечир.

Бу иллэр эрзиндә өлкәмизни һаятында, онун дахили вә бейнәлхалг вәзийәтиндә олдугча мүнүм һадисәләр баш вермишдир. Бу мүддәт эрзиндә, Сталин йолдашын көстәрдийи кими, «дүниянын иттисади вә сияси гүв-вәләринни мүасир инһисарчы капитализм зәмини үзәриндә инқишафынын лабүдд нәтичәси олараг» икинчи дүня мұһарибәси баш верди.

Инкилтәрә—Америка империалистләринни тәчавүзә гаршы көз юмаг, даһа догрусу, тәчавүзкарлары ширинкдирмәк сиясәти, Һитлер Алманиясынын тәпәдән дырнағадәк силаһланыб мұһарибәйә башламасына имкан верди.

Авропа өлкәләриниң иртичачы, сатгын һакимләри өз халгларынын мәнәфеинә хәянәт эдәрәк фашист гулдурларына йол ачдылар вә бунун нәтичәсиндә фашист ордулары чидди бир мұғавимәтә раст кәлмәдән вә демәк олар ки, һеч бир итки вермәдән гыса бир мүддәт эрзиндә Авропанын бир чох өлкәләрини ишғал эдә билдиләр.

Ишғал эдилмиш Авропа өлкәләриниң вә өз элалтыларынын иттисади вә һәрби вәсаитиндән истифадә эдән Һитлер Алманиясы бүтүн һәрби гүв-вәсини топлаяраг 1941-чи ил июнун 22-дә Вәтәнимизә ханнчәсинә басгын этди.

Сталин йолдаш өлкәмизни чидди бир тәһлүкә гаршысында галдығыны көстәрәрәк совет адамларыны хәбәрдар этди ки, бу мұһарибәдә совет дөвләтинни өлүм-дирим мәсәләси, ССРИ халгларынын өлүм-дирим мәсәләси һәлл олунур. Совет Иттифагы халгларының азад галмасы вә я әсәрәт алтына дүшмәси мәсәләси һәлл олунур.

Бүтүн өлкә, бүтүн чохмиллионлу вә чохмилләтли совет халгы өз рәһ-бәриниң чағырышы илә, болшевикләр партиясынын рәһбәрлини алтында Бөйүк Вәтән мұһарибәсинә галхды. Совет адамларынын бүтүн һаят вә иши, партиямызын бүтүн һаят вә иши чәһәнни мәнәфеинә табе эдилди, алман-фашист ишғалчыларынын дармадағын эдилмәси вәзифәсинә табе эдилди.

Һитлер Алманиясына гаршы Совет Иттифагынын мұһарибәси өз миң-ясы вә маһийәти э'тибарилә тарихдә мисли көрүнмәмиш бир мұһарибә иди, бу мұһарибә халгымыз үчүн чидди бир имтаһан олду. Һәмни мұһарибәдә халгымыз чох бөйүк чәттиликләрә раст кәлди. Буну демәк ки фәйәт-дир ки, һәмни мұһарибәдә биз 7 миллион адам итирдик.

* Ихтисар олунмуш стенограм үзрә дәрч эдилир.

Лакин вердийимиз чох бөйүк гурбанлара бахмаяраг совет халгы, Совет Ордусу Вәтәнимизни истиглалыйәтини, сосялизмни наллийәтләрини мүдафиә эдиб сахладылар, фәдакар мүбаризәләри илә бәшәрийәти фашист әсарәти тәһлүкәсиндән хилас этдиләр. (Алгышлар).

Өлкәмизни ачыг вә кизли дүшмәнләринини алчаг ниййәт вә гәсдләринә бахмаяраг, Совет Иттифагы мүһарибәдән даһа мөһкәмләниш вә гүввәтләниш бир һалда чыхды. Бөйүк сосялист дәвләтинини бейнәлхалг ролу вә нүфузу бүтүн дүня халгларынын көзүндә сон дәрәчә йүксәлди.

Бүтүн бу гәләбәләр сосялист тәсәррүфаты системинини, совет ичтимаи вә дәвләт гурулушунун үстүнлүкләрини, совет халгынын мә'нәви-сияси бирлийини ән парлаг бир сурәтдә көстәрди. Бу гәләбәләримиз бизим шанлы! Ленин—Сталин болшевикләр партиясынын бүтүн тәшкилатчылыг истәдадыны, онун түкәнмәз гүввәт вә гүдрәтинини, халгла мөһкәм әлагәсини, Совет Вәтәнинә һәдсиз сәдагәтлә хидмәт этдийини бүтүн әзәмәтилә көстәрди.

Мүһарибә гуртарандан сонра өлкәмиз өз инкишафынын ени бир дөврүнә гәдәм гойду. Сталин йолдаш болшевикләр партиясынын вә совет халгынын вәзифәләрини мүййән эдәрәк көстәрди ки, бу вәзифәләр «өлкәнин дағылмыш районларыны бәрпа этмәкдән, сәнаеи вә кәнд тәсәррүфатыны мүһарибәдән әввәлки сәвиййәгә чатдырмагдан вә сонра бу сәвиййәни аз-чох әһәмийәтли дәрәчәдә өтүб кечмәкдән ибарәтдир».

Сталин йолдашын бу көстәришләри, 1946—1950-чи илләрдә ССРИ халг тәсәррүфатынын бәрпа вә инкишаф этдирилмәсинә даир бешиллик план үчүн әсас олду.

Чошгун әмәк йүксәлиши шәраитиндә, шанлы москвалыларын вә ленинградлыларын тәшәббусу илә бүтүн өлкәмиздә ени бешиллик тапшырыгларынын вахтындан әввәл еринә етирилмәси вә сәнаедә ишләрин кейфийәтчә йүксәлдилмәси уғрунда кениш сосялизм ярышы башланды. Истәр айры-айры мүәссисәләр вә сәһәләр, истәр бүтөв өлкәләр, вилайәтләр вә республикалар өз үзәрләринә кәтүрдүкләри сосялист тәһһүдләрини мүвәфғәгийәтлә еринә етириләр.

Өз дахили гүввә вә вәсәитинә архаланан, сосялизм гурулушуна әсасланан Совет Иттифагы инди халг тәсәррүфатынын мүһарибәдән әввәлки инкишаф сәвиййәсини өтүб кечмишдир. 1948-чи илдә ССРИ-нин халг кәлири мүһарибәдән әввәлки сәвиййәни 14 фаиз өтмүшдүр. Бүтүн сәнаеи мумун мәһсулу 1948-чи илдә 1940-чы илә нисбәтән 118 фаиз олмушдур.

Йолдашлар, Азәрбайчан партия тәшкилаты истәр мүһарибә илләриндә, истәрсә дә мүһарибәдән сонрақы дөврдә партия вә һөкүмәт тәрәфиндән онун гаршысында гоюлан бүтүн вәзифәләри һесабат дөврүндә мүвәфғәгийәтлә еринә етирмишдир.

Мүһарибә илләриндә Азәрбайчан халгынын оғуллары, башда бөйүк гардашымыз бөйүк рус халгы олмагла бүтүн гардаш совет халглары илә чийин-чийинә вериб силаһа сарылдылар, вурушмаларда иштирак эдиб Вәтәнимизни истиглалыйәтини мүдафиә этдиләр. Онларын бир чохлары бу мүһарибәдә көстәрдикләри рәшадәт вә гәһрәмәнлыгларла сосялист Вәтәнимизни дәрин мөһәббәтлә севдикләрини сүбүт этдиләр. Вәтән мүһарибәсинини гәһрәмәнлары сыраларында Азәрбайчан оғулларындан йүз нәфәрдән чоху Совет Иттифагы Гәһрәмәни кими шәрәфли ад алмаға наил олду вә он минләрдә Азәрбайчан балалары дөйүш ордени вә медаллары илә тәлтиф эдилди.

Азәрбайчан К(б)П Мәркәзи Комитәсинини үз вә намизәдләриндән Әмрулла Дадашов, һаким Мирзәханов, һүммәт Юсифов, Фирудин Сүлейманов, Микайыл Әсәдов, Мүслүм Әһмәдов вә Ислам Мәммәдов йолдаш-

лар Вәтән мүһарибәси чәһләриндә гәһрәмәнлыгла вурушуб һәлак олмушлар.

Онларың хатирәсини яд әтмәк үчүн аяға галхманызы хайиш әдирәм. (Һамы аяға галхыр).

Мүһарибә илләриндә бүтүн совет адамлары кими Азәрбайчан фәһләләри, колхозчулары вә зиялылары да чәһһәни ләзим олан һәр шейлә тәһмин әтмәк үчүн бөйүк фәдакарлыгла чалышырдылар.

Азәрбайчанын сәнаеи гыса бир мүддәтдә һәрби гайдада енидән гурулду.

Чәһһәнини вә халг тәсәррүфатынын тәләбатыны арасы кәсилмәдән, вахтлы-вахтында тәһмин эдәрәк чәһһәйә вә халг тәсәррүфатымыза йүксәк кейфийәтли яначаг вермиш олан Баки нефтчиләринини бөйүк фәдакарлығыны хүсусилә гейд әтмәк ләзимдир.

Баки вә республикамызын дикәр шәһәрләри чәһһәйә ялыз нефт дөйүш, мүхтәлиф силаһ вә дөйүш сурсаты да верирди. Сталин йолдаш Бакинни Совет Ордусунун ән гүдрәтли чәббәханаларындан бири адландырмышдыр.

Республиканын дикәр сәнае сәһәләринини фәһләләри вә мүһәндистехник ишчиләри, дәмийолчулары, су нәглийәти ишчиләри вә әнеркетикләри өз вәзифәләрини намусла еринә етирдиләр.

Колхозчулар, МТС вә совхоз фәһләләри вә кәнд тәсәррүфаты мүтәхәссисләри өз тәһһүдләрини тамамилә вә артыгласилә еринә етирди, дәвләтә тәһвил верилән тахылын, әтин, сүдүн, юнун, тәрәвезини вә башга кәнд тәсәррүфат мәһсулларынын мигдарыны илдән-илә артырырдылар.

Мүвәггәти ишғал олунмуш торпагларымыздан көчүрүлән гиймәтли аваданлығы вә йүкләри гәбул эдиб сахламаг, һабелә һәмни районлардан көчән йүз минләрдә әһалини гәбул, эдиб ерләшдирмәк вә башга ерләрә йола салмаг сәһәсиндә республикамызын зәһмәткешләри партия тәшкилатынын рәһбәрлийи алтында чох бөйүк иш көрмүшләр. Шимали Гафгаздаки йолдашларымыза, хүсусән Ставропол партизанларына кейим, әрзаг вә башга ләвазимат чәһһәтдән хейли ярдым көстәрилмишдир.

Республиканын зәһмәткешләри танк вә тәйярә дәстәләри яратмаг үчүн өз шәхси вәсәитләриндән йүз миллион манатларла пул вә чохлу мигдарда гиймәтли шейләр вермишләр. Азәрбайчан зәһмәткешләри гатарлар долусу исти палтар вә әрзаг топлайыб чәһһәйә көндәрирдиләр.

Гызыл Ордумуз һүчүма кечәндән сонра, Сталинградла вә Гафгазда алманлар дармадағын әдиләндән сонра, һабелә мүвәггәти ишғал олунмуш торпагларымыз азад әдилдикчә, республикамызын зәһмәткешләри чәһһәйә ярдымы даһа артыг гүввәтләндирәрәк, Шимали Гафгаздакы гардашларымыз, хүсусән сталинградлылар үчүн күлли мигдарда вәсәит вә материал айырыб көндәрирдиләр.

Мүһарибә илләриндә Совет Азәрбайчананын бөйүк фәдакарлыгла чалышан минләрдә фәһлә, колхозчу вә зиялылары Совет Иттифагы ордени вә медаллары илә тәлтиф эдилмишләр.

РЕСПУБЛИКА ХАЛГ ТӘСӘРРҮФАТЫНЫН ИНКИШАФ ЭТДИРИЛМӘСИ ВӘ ЗӘҺМӘТКЕШЛӘРИН МАДДИ ВӘЗИЙӘТИНИН ЯХШЫЛАШДЫРЫЛМАСЫ

Сәнае

Азәрбайчан партия тәшкилатынын мүһарибәдән сонрақы дөврдә фәалийәти, халг тәсәррүфатынын бәрпа вә инкишаф этдирилмәсинә даир бешиллик план тапшырыгларынын тамамилә вә артыгласилә еринә етирилмәсини тәһмин әтмәкдән ибарәт олмушдур.

Сәнаениз үмуми мәһсул бурахылышы планыны 1946-чы илдә 102,8 фанз, 1947-чи илдә 102,5 фанз вә 1948-чи илдә 102 фанз еринә етирмишидир. 1946-чы илә нисбәтән мәһсул артымы 1947-чи илдә 16,3 фанз вә 1947-чи илә нисбәтән 1948-чи илдә 13 фанз олмушдур. 1948-чи илдә республиканын сәнаен үмуми мәһсул чәһәтдән мүнәрибәдән әввәлки 1940-чы ил сәвийһәсини өтмүшдүр.

Мүнәрибәдән сонрақы бешиллийин биринчи ики илийдә нефт планлары мүнәффәгийһәтлә еринә етирилмишидир. Республиканын халг тәсәррүфатында әсас сәһә олан нефт сәнаенин даһа да иркишафы вә бөйүк һүксәлини үчүн шәраит ярадачаг тәдбирләр көрмәйә вахтында лазымынча фикир вермәдийимиз вә бу чәһәти нәзәрдән гачырдыгымыза көрә 1948-чи илдә нефтчыхарма планы еринә етирилмишидир.

Нефт сәнаенин габагчыл районлары, мәдәйләри вә мүәссәләринин ишчиләри 1948-чи ил планыны вахтыдан әввәл еринә етирмишләр. Лениннефт, Артйомнефт трестләри, Орчоникидзенефт вә Кировнефт трестләринин бир чох мәдәйләри, Бузовнанефт, Орчоникидзенефт, Әзизбәйовнефт вә Кагановичнефт трестләринин газма идарәләри, Сталин адына, Андреев адына, Вано Стурма адына, Будйонны адына нефтайырма заводлары, Шмидт адына, Киров адына, Дзержински адына нефт машынгайырма заводлары вә нефт сәнаенин бир чох башга мүәссәләри өз планларыны еринә етирмишләр.

Бунларын вә бир чох башга габагчыл мүәссәләрин тәчрүбәсини биз бүтүн нефт сәнаенидә яя билмәмишик, буна көрә дә Азәрнефт 1948-чи илдә нефт һасилаты планыны анчаг 93,3 фанз еринә етирмишидир.

Планн еринә етирилмәсәсини баилыча сәбәби, кеоложи-кәшфийәт ишләринин керидә галмасыдыр; бу да ондан ирәли кәлир ки, биз бу сәһәйә вахтында лазымы фикир вермәмишик.

Кеоложи-кәшфийәт ишләрини сүр'әтләндирмәк вә көһнә сәһәләрдә әләвә ени нефт ятаглары һазырлайыб ишә салмаг мәгсәдилә Совет Иттифагы һөкүмәти 1947-чи илин дөрдүнчү рүбүндә Азәрнефткәшфийәт бирлийини ярадылмасыны гәрәра алды.

Азәрнефткәшфийәт кими мүнүм бир тәсәррүфат тәшкилатынын ярадылмасы биз партия ишчиләриндән һәмнә тәсәррүфат тәшкилатынын һәм рәһбәр вәзифәләриндә, һәм дә онун трест вә мүәссәләриндә ишләмәк үчүн ән яхшы, йохланмыш адамлар сечиб айырмагы тәләб әдирди. Биз буну әтмәмишидик.

Нефтчыхарма планынын еринә етирилмәси вәзифәси Азәрнефт бирлийини, нефтчыхарма трестләринин вә мәдәйләрин рәһбәрләриндән нефт угрунда мубаризәдә көрдүкләри бүтүн ишләри кеоложи-кәшфийәт ишләринин керидә галмасылә әлагәдар олараг тамамилә енидән гурмаларыны тәләб әдирди. Онлар башлыча диггәти мәдәйләрин материал-техники базасыны мөһкәмләндирмәк, мәдәйләри тәшкилатча енидән гурмаг, гуюларын әсаслы вә ералты тәмири сәһәсиндә көрүлән ишләрин һәчминин артырмаг, дәрнн тулумба вә тәкрап истисмар үсулларыны ән кеннш өлчүдә тәтбиг әтмәк мәсәләләринә вермәли идиләр. Лакин бу да әдилмәмишиди.

Ишләмәйән гуюлары ишә салмаг планы еринә етирилмәмишидир: 1.500 гую әвәзинә 909-у ишә салынышыдыр. Мәдәйләрдә гапалы истисмара кечмәк тәдбирләри позулмушдур: 10 мәдәйлә әвәзинә анчаг 3-ү гапалы истисмара кечирилмишидир. Тәкрап истисмар үсулуни һәята кечирилмәси сәһәсиндә көрүлән ишләрин сүр'әти һеч дә гәһәтбәхш идишдир. Аз нефт верән гуюлары компрессор үсулундан дәрнн тулумба үсулуна кечирмәк планы еринә етирилмәмишидир вә и. а.

Гейд әтмәк лазымдыр ки, истиссалатда мәдәнийәт вә тәшкилат иши ашагы сәвийһәдәдир, истиссалат иштизамы вә техноложик иштизам зәифдир, чохлу гәзалар баш верир, тез-тез дайнама һаллары олур, материаллар

гәһәтлә сәрф әдилмир, ени техникадан аз истифадә олунур, адамларын гайгысына вә онларын мадди-яшайыш шәраитини яхшылашдырмаг гайгысына лазымынча галмырлар; бунун да нәтижәсиндә ишчи гүввәси ичәрисиндә бөйүк ахычылыг әмәлә кәлир.

Мәдәйләри вә мүәссәләрин рәһбәрләри кадр һазырламаг, онларын ичтисасыны артырмаг вә онлары мүәссәләрә тәһким әтмәк мәсәләләрилә пис мәшгул олурлар. Әсас ишәләрдән ишчиләр һазырланмасы: ералты тәмир операторлары һазырламаг планы 56 фанз, буруг гурандырычылары һазырламаг планы 75 фанз еринә етирилмишидир вә и. а.

Әмәк тәшкилиндән габагчыл үсуллар лазымынча тәтбиг әдилмир. Һәм дә хүсуслә гейд әдилмәлидир ки, бир чох тәсәррүфат, партия вә һәмкарлар иттифаглары тәшкилатларынын рәһбәрләри, һабелә мәтбуатымыз истиссалат габагчылларынын наиллийәтләри вә иш тәчрүбәси әтрафында һай-күй салараг, баиладыглары иши ахыра чатдырмаг вә габагчылларыны тәчрүбәсини кеннш йамага наил олмушлар. Нефтчыхарма бригадаларында комплекс үсулуни вә тәсәррүфат һесабынын кенншләндирилмәсиндән хейли чох данышылышыдыр. Амма индийәдәк 250 бригаддан яһызы 201-и комплекс үсулуна кечирилмиш, тәсәррүфат һесабы ишә 116 бригада да тәтбиг әдилмир ки, бунларын да чохунда тәсәррүфат һесабы һәгигәтдә дейил, яһызы сөздә кечирилмишидир вә һәмнн бригадалар һәлә дә көһнә гайда илә ишләмәкдәдиләр.

Сосялиизм ярышы лазымынча кенншләндирилмәмишидир вә чох заман яһызы рәсмн маһийәтдә олур. Өһдәйә көтүрүлән вәзифәләр еринә етирилмир. Ярында иштирак әдән һәр бир шәхсә фәрди рәһбәрлик әдилмир, һәр бир фәһлә, мүнәндис, техник вә гуллугчунун өһдәсинә көтүрдүйү вәзифәнин һечә еринә етирилдийн мүнтәзәм сурәтдә йохланылымыр.

Тәсәррүфат, партия вә һәмкарлар иттифаглары тәшкилатларымызын рәһбәрләри лазымынча баша дүшмүрләр ки, индики дөврдә сосялиизм ярышынын башлыча мәгсәди яһызы план вә нормалары артыгламасылә еринә етирмәк, дейил, һабелә кейфийәт әләмәтләридир, йәни мая дәйәрини кетдикчә ашагы салмаг, кәлирли ишләмәк, аваданлыг вә механизмләрдән сәмәрәли истифадә әтмәк, материал вә вәсантн гәһәтлә сәрф әтмәкдир.

Нефтчиләримизин ишиндә олан бу вә бир чох башга һөсәндәр мүнәрибәдән сонрақы бешиллийин дөрдүнчү илинин илк күнләриндән әтибарән арадан галдырылмалыдыр.

Республиканын нефтайырма сәнаен өз планларыны үмуми мәһсул һесабылә еринә етирир. Лакин бунула бәрабәр гейд әтмәк лазымдыр ки, планларда нәзәрдә тутулан мәһсул һөвләри вә чешидләринин истиссалы тәмири әдилмир. 1948-чи илдә 74 чүр мәһсулдан 32-синин планы еринә етирилмәмишидир.

Хаммал вә нефт мәһсуллары иткисинин чох олмасы нефтайырма заводларынын ишиндә бөйүк һөсәндәр. АзәрбайҘан нефт заводлары бирлийн системиндә хаммал вә нефт мәһсуллары иткисин кечән илләрә нисбәтән, бир гәдәр авалмыш олса да, һәр һалда енә олдугча чохдур.

Азәрнефтманн трести 1948-чи илдә өз планыны үмуми мәһсул һесабылә 116,4 фанз еринә етирмиш вә 1950-чи ил үчүн мүйәйһән әдилән сәвийһәйә чатмышдыр 16 заводдан 12-си иллик планы өдәминн, 8 завод ишә 1950-чи ил планы сәвийһәсиндә ишләмишидир. Бунлардан Берия адына вә Дзержински адына заводлар, Кенлә машынгайырма вә әләт заводлары өз планларыны мәһсул һөвләри үзә дә еринә етирмишләр.

Сон илләрдә машынгайырма заводларынын күчү хейли артмыш, дзәкаһларын сабы мүнәрибәдән әввәлкинә нисбәтән 1,8 дәфә чохалмыш, ени сәхләр тикилмишидир.

Машынгайырма нефт сәнаенин даһа чох вә яхшы кейфийәтли аваданлыг верә биләләр вә вермәйә борчлудурлар. Бунун үчүн онлар өз

ишләрини нефт мәдәнләринин эһтияч вә тәләбләринә уйғунлашдырмалыдырлар.

Азәрбайчан нефт техники-тәһһизат идарәси нефт трестләрини, нефт мәдәнләрини вә башга нефт мүәссисәләрини истәр кифайәт гәдәр вә яхшы аваданлыг вә материалларла вахтында тәмин этмәклә, истәрсә тәсәррүфатсызлыға гаршы, нефт сәнаеинә чохла мигдарда бурахылан материал вә аваданлыгдан мэдәни вә сәмәрәли сурәтдә, гәнаәглә истифадә эдилмәси уғрунда, совет манатына гәнаәт эдилмәси уғрунда, нефт трестләри, нефт мәдәнләри вә нефт сәнаеинин башга мүәссисәләринин кәлирли ишләмәси уғрунда мүбаризә апармагла нефт сәнаеинин ишиндәки бөйүк нөгсанларын арадан галдырылмасында мүһүм рол ойная биләрди.

Бир чох тәсәррүфатчылар дахили вәсанити вә эһтият гүввәләрини сәфәрбәрлиһә алмаг, амбарларда олан вә мәдәнләрин эразисиндә төкүлүб-галан һәр бир борудан, һәр бир тахтадан вә һәр бир килограм мыхдан сәмәрәли сурәтдә, тәсәррүфатчы кими истифадә этмәк әвәзинә Азәрбайчан нефт техники тәһһизат идарәсинә бөйүк тәләбнамәләр верирләр; бу идарә исә һеч бир йохлама апармадан, тәләб олуна материалларын һамысыны бурахыр, һалбуки һәмин идарәнин һаггы вардыр ки, бору алмаг үчүн тәләбнамә верән мүәссисәләрдән, кечмишдә бурахылмыш борулардан һечә истифадә эдилдийн барәсиндә там һесабат тәләб этсин, ени тулумбалар бурахмаздан әввәл бундан габаг верилмиш тулумбаларын нә эдилдийнини вә инди нә вәзийәтдә олдуғуну өйрәнсин, ени иш палтарлары бурахмаздан әввәл кечмишдә верилмиш олан иш палтарларынын һечә пайландығыны айдынлашдырсын вә и. а.

1948-чи илин май—июл айларында нефт мәдәнләриндә лүзүмсуз боруларын топланмасы ишнә тәшкил эдилмишди. Ики ай әрзиндә ялныз 7 нефт трестинин сәһәсиндән 1.931.071 метр вә я 22.500 тон бору топланмышдыр ки, бунун да үмуми дәйәри 25.200 мин мачатдыр.

Нефт сәнаеинин, һабелә башга сәнае сәһәләринин бир чох рәһбәр ишчиләринин халг малына тәсәррүфатсызлыгга, дөвләт мәнәфеинә уйғун олмаян бир шәкилдә янашдығларыны көстәрән фактлар тәкчә булардан ибарәт дейилдир. Лакин дөвләт мәнәфеинә зидд олан белә һаллара сон гоймағы нефт сәнаеи бирликләринин, трест вә мәдәнләринин, завод вә башга мүәссисәләринин рәһбәрләриндән тәләб этмәк үчүн бу көстәрдийнмиз фактлар да кифайәт әдәр.

Тәсәррүфат мүәссисәләринин рәһбәрләри баша дүшмәлидирләр ки, онлар ваһид сосялист тәсәррүфатымызын айры-айры һиссәләринә башчылыг эдирләр, онларын бир сәһибн вардыр вә анчаг она хидмәт эдирләр ки, бу да совет халгы, сосялист вәтәнидир. Буна көрә дә бир-биринин ишини йохламаг, бир-биринин ишинә нәзарәт этмәк, бир-биринә гаршы тәләбкар олмаг лазымдыр; һәм дә материал вә аваданлыгдан, һәр бир совет маңатындан, һәр бир совет гәпийиндән дүзкүн, вичданла, сәмәрәли сурәтдә истифадә эдилмәси үчүн болшевикчәсинә, сон дәрәчә тәләбкар олмаг лазымдыр.

Партия, һөкүмәт вә шәхсән Сталин йолдаш Азәрбайчан нефт сәнаеинин ишинә хүсуси фикир верирләр. Баки нефтчиләри, өзләринин эһтияч вә тәләбләринин өдәнилмәси үчүн Сталин йолдашын көстәрдийн аталыг гайғысыны һәр күн һиссә эдирләр. Тәкчә сон заманларда Иттифаг һөкүмәти Азәрбайчан нефт сәнаеи һаггында бир сыра ән мүһүм гәрарлар гәбул этмишдир. Бу гәрарлардан мөгсәд нефт сәнаеинин материал-техшики базасыны мөһкәмләндирмәк, кәшфийәт ишләрини кенишләндирмәк, нефт сәнаеини материал вә аваданлыгга арасы кәсилмәдән тәмин этмәк, нефтчиләрин мадди-яшайыш шәраитини олдугча яхшылашдырмагдыр.

ССРИ Назирләр Советинин гәрары үзрә кеоложи-ахтарыш, кәшфийәт вә газма дәстәләринин фәһлә вә усталары, һабелә нефт кәшфийәтиндә чалышан рәһбәр, мүһәндис вә техникләр үчүн бөйүк имтиязлар вә мүка-

фатлар мүәййән эдилмишдир. Бу гәрара уйғун олараг тәкчә Азәрнефт-кәшфийәт бирлийн үзрә 1948-чи илин ахырларында ишчиләрә чохла мүкафат верилмишдир.

Бөйүк Сталинн сәдагәтли силаһдашы, нефт мәсәләләрилә билава-ситә мәшгул олан Лавренти Павлович Берия Азәрбайчан нефтчиләринә күндәлик ярдым көстәрир. (Алгышлар).

Партия вә һөкүмәтин нефт сәнаеи гаршысында гойдуғу мәс'ул вәзи-фәләри мүвәффәгийәтлә еринә етирмәк үчүн бизим һәр чүр шәраитимиз вардыр вә биз ишимиздәки бүтүн нөгсанлары арадан галдыраг 1949-чу илин илк күнләриндән э'тибарән өз планларымызы нәнки данышыгсыз еринә етирмәли, һәмчинин кеоложи-кәшфийәт ишләрини кенишләндирмәк вә чох нефт верәчәк ени ятаглар һазырламагла Азәрбайчан нефт сәнаеинин ени, даһа чошгун йүксәлиши үчүн дә шәраит яратмалыг.

Республиканын әнеркетикләри 1940-чы илә һисбәтән 33,3 фаз артыг электрик әнержисә һасил этмишләр. Лакин демәк ләзымдыр ки, электрик стансияларынын күчүнү артырмаг һаггында һөкүмәтин вердийн тапшырығлар ярытмаз еринә етирилир: Сумгайыт электрик стансиясынын кенишләндирилмәси ләнкийир; Минкәчевир су-электрик стансиясы тикинтисиндә ишләрин кенишләндирилмәси сүрәти һеч дә кифайәтләндиричн дейилдир.

Мүһарибәдән сонрақы илләрдә әсаслы тикинти хейли кенишләндирилмишдир. 1948-чи илдә еринә етирилмиш олан әсаслы тикинти ишләринин һәмни 1947-чи илдәки һисбәтән 183,3 фаз тәшкил эдир. Көрүлмүш ишләрин бу гәдәр бөйүк бир һәчмдә, тәхминән ики дөфә артмасына бахмаяраг тикинти ишләри енә дә зәиф сәһәләрдән биридир ки, бу да республикада халг тәсәррүфатынын мүвәффәгийәтлә инкишаф этмәсини, нефт уғрунда мүбаризәнин кенишләnmәсини ләнкидир.

Иншаатчылар чох ярытмаз ишләйирләр. 1948-чи ил планы 89,9 фаз еринә етирилмишдир. Мәнзил тикилиши хүсусилә ярытмаз һалдадыр. 1948-чи ил планына көрә республикада тикилиб истифадәйә верилмәли олан 127,7 мин квадрат метр мәнзил сәһәсиндән анчаг 67 мин квадрат метр тикилиб гуртармышдыр. Нефт сәнаеиндә иллик планә көрә 58 мин квадрат метр мәнзил тикилмәли олдуғу һалда, 30,9 мин квадрат метр тәһвил верилмишдир.

Баш нефт-газ тикинти идарәсинин Азәрбайчан шө'бәси нефт сәнаеинин мүһүм тикинтиләриндә планларын еринә етирилмәсини һәр ил позур, тикинтиләри тамамланмамыш һалда тәһвил верир, көрүлән ишләрин кейфийәти исә һеч дә яхшы дейилдир. Сәнае мүәссисәләриндән бири дә вахтында тикилиб ишә салынмыр.

Загафазия сәнае тикинти идарәси, Дашкәсән тикинти идарәси, алу-миң тикинти идарәси вә башга бу кими чох бөйүк тикинти тәшкилатлары өз планларыны еринә етирмирләр вә бунун нәтичәсиндә чох әһәмийәтли мүәссисәләрин тикилиб гуртармасы вә ишә салынмасы ләнкийир.

Тикинти ишләринин чох керн галмасына сәбәб одур ки, тикинти ерләриндә әмәк пис тәшкил эдилмишдир, тикинтиләрдә габагчыл иншаат техникасынын тәтбиг олунмасы вә тикинти ишләринин механикләшдирилмәси мәсәләләринә кифайәт гәдәр диггәт верилмир, ерли тикинти материалларын истәһсалы яхшы тәшкил эдилмәмишдир.

Тикинти ишләри планынын еринә етирилмәсинин бир сәбәби дә кифайәт гәдәр ишнә гүввәсиниң олмамасыдыр. Эһни заманда тикинти тәшкилатларынын рәһбәрләри мүтәшәккил сурәтдә фәһлә топламаг, иштисаслы кадрлар һазырламаг сәһәсиндә өз ишләрини енидән гуртамышлар.

Иншаатчылар ядда сахламалыдырлар ки, онларын ишләдикләри сәһә халг тәсәррүфатымызын һәлләдичи сәһәләриндән биридир вә сосялист тәсәррүфатымызын даһа артыг инкишаф әдиб йүксәлмәси онларын һамула вә вичданла ишләмәсиндән асылдыр.

Мүһарибәдән сонраҡы бешиллик планда көстәрилән әсас вәзифәләр, дән бири зәһмәткешләрин мадди-яшайыш шәраитини даим яхшылашдырмагдан ибарәтдир. Бешиллийин бу олдугча мүнүм вәзифәсинин еринә етирилмәсиндә, чохишләнән маллар истәһсал эдән сәнае сәһәләринин үзәринә хусусилә бөйүк мәс'улийәт дүшүр.

1948-чи илдә республикада һәммин сәнае сәһәләринин үмуми мәһсул бурахылышы планы 101,9 фәиз еринә етирилмишдир, йә'ни 1947-чи илдәкиңә нисбәтән 16,3 фәиз артым олмушдур. Ейинти вә тәмли мәһсуллар сәнаеи, ет вә сүд сәнаеи, һабелә йүнкүл сәнае өз үмуми мәһсул бурахылышы планларыны еринә етирмишләр. Ерли Сәнаеи Назирлийи, Эт вә Сүд Сәнаеи Назирлийи, Азәрбайчан консерв трести, Азәрбайчан түтүн тәдарүкү трести вә башгалары 1940-чы ил истәһсал сәвиййәсини өтүб кечмишләр.

Бунунла бәрәбәр бир сыра назирликләр вә мүәссисәләр өз вәзифәләринин өһдәсиндән кәлмишләр. Балыг Сәнаеи Назирлийи элә бир ил олмур ки, планыны еринә етирсин. Мешә Сәнаеи Назирлийинин мүәссисәләри 1948-чи ил планыны еринә етирмәмишләр.

Ерли Сәнаеи Назирлийи системиндә 53 район сәнае комбинатындан 26-сы планы еринә етирмәмишдир.

Лакин планы еринә етирмиш олан бир сыра назирликләрдә дә ишләр яхшы вәзиййәтдә дейилдир. Онлар үмуми мәһсул бурахылышы чәһәтдән вә я пул һесабилә планы бүтөлүкдә еринә етирмишләрсә дә, айры-айры мүәссисәләр вә айры-айры мәһсуллар үзә, хусусән мәһсулларын кейфийәти чәһәтдән планын еринә етирилмәсини тәмин этмәмишләр.

Буна мисал олараг йүнкүл Сәнаеи Назирлийини, Ейинти Сәнаеи Назирлийини вә башгаларыны көстәрмәк олар.

ССРИ Назирләр Советинин «Тичарәти яхшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» 1948-чи ил 20 ноябр тарихли гәрарында сәнаеи ишини базарын тәләбләринә уйғун шәкилдә енидән гурмаг лазым кәлдийи хусусилә гейд олунур вә тичарәт тәшкилатларына ихтияр верилир ки, сәнае мүәссисәләриндән пис кейфийәтли маллар гәбул этмәсинләр. Республиканын сәнае мүәссисәләри рәһбәрләри кәрәк бу мәсәләнин үзәриндә чидди дүшүнсүләр.

Республиканын халг тәсәррүфаты тәләбләриниң артмасы, республикада ени сәнае мәркәзләри ярадылмасы, дашынан йүкләрин чохалмасы вә дәмир йол хәтләринин узадылмасы нәтичәсиндә Иттифәг һөкүмәтинин гәрарына әсасән 1945-чи илдә мүстәгилл Азәрбайчан дәмир йолу идарәси ярадылмышдыр.

Һөкүмәтин бу тәдбири яхшы нәтичә верди. Республиканын дәмирйолчулары мүһарибәдән сонраҡы бешиллик дөврүндә дашыма планларыны еринә етирмишләр вә пландан эләвә чохла йүк дашымышлар.

Эйни заманда Азәрбайчан дәмир йолунун ишиндә бир сыра мүнүм нөгсанлар вардыр: вагон дөвриййәси планы еринә етирилмәмишдир, вагонларын бош даянмасы һаллары чохдур, йүкләрин тәләф олмасы вә оғурланмасы һаллары арадан галдырылмамышдыр. Дәмир йолу ишчиләри, хусусән дәмир йолунун рәһбәр ишчиләри арасында әмәк иштизамы зәифлир.

Дәмирйолчуларын ишиндә мәдәнийәтсизлик, сғансияларда, гатарларда натәмизлик, сәрнишинләрлә кобуд рәфтар әдилмәси кими һаллар вардыр.

Азәрбайчан дәмир йолунун вәзиййәтини даһа да яхшылашдырмаг үчүн бурахылан әсаслы вәсәнтдән тамам истифадә олунмур.

Дәмирйолчулар өз ишләрини олдугча яхшылашдырмалы вә бүтүн нөгсанлары арадан галдырмалыдырлар.

Партиямызын Мәркәзи Комитәсинин гәрарына әсасән бу яхыңларда ярадылмыш олан сияси шө'бәләр бу ишдә хусуси рол ойнамалыдырлар.

Сияси шө'бәләрин үзәринә, дәмирйолчулар арасында партия-сияси вә күтләви иши гүввәтләндирмәк кими чох мүнүм бир вәзифә гоюлмушдур.

Су нәглийяты ишчиләри дәмирйолчуларла сых әлагәдар ишләмәлидирләр.

Хәзәр нефтдашыма донанмасы вә Хәзәр гуру йүкдашыма донанмасы дәннизчиләри 1946 вә 1947-чи илләрдә нефт мәһсуллары вә гуру йүкләр дашынымасыны тәмин этмишләрсә дә, 1948-чи илдә дашыма планынын өһдәсиндән кәлә билмәмишләр.

Су нәглийяты илә дашынан йүкләрин гәдәри һәлә мүһарибәдән әввәлки дәрәчәйә чатмамышдыр.

Хәзәр нефтдашыма донанмасы вә Хәзәр гуру йүкдашыма донанмасы кәмиләри йүкләнәркән вә бошалдыларкән хейли вахт бош даяныр. Хәзәр нефтдашыма донанмасы кәмиләринин 1948-чи илдә бош даянмасы 30,3 мин саата, Хәзәр гуру йүкдашыма донанмасында исә 54,8 мин саата чатмышдыр.

Су нәглийяты ишчиләри донанманын яхшы сахланмасы уғрунда мүн-тәзәм мүбаризә апармалыдырлар. Донанманын яхшы сахланмасы вә яхшы ишләмәси кәмиләрин вахтында вә яхшы тәмир олунмасындан асылдыр. Кәми тәмири заводлары тәмир планларыны һәмишә кәсирлә еринә етирирләр, эйни заманда исә заводларын күчүндән тамам истифадә олунмур; дэзкаһлардан ән чоху 40—60 фәиз истифадә әдилир. Бир сыра кәмиләрин тәмири 2—3 ил чәкир. Доклар вә эллинг анчаг бир нөвбә ишләйир. Кәми тәмири заводларынын рәһбәрләри ишчи гүввәси топламаг мәсәләләрилә пис мәшғул олурулар вә фәһләләр үчүн лазыми яшайыш шәраити яратмырлар.

Кәми тәмири заводларынын пис ишләмәсинин тәгсирли гисмән дә ССРИ Дәнниз Донанмасы Назирлийинин үзәринә дүшүр, чүнки о, Баку шәһәриндә олан өз бөйүк мүәссисәләринә лазымынча диггәт вермир.

Автомобил нәглийятынын республикамызда халг тәсәррүфаты үчүн чох бөйүк әһәмийәти вардыр. Лакин бир чох һалларда автомобилләрдән олдугча пис истифадә олунур. Автомобилләрин габагчадан тәмири иши тәшкил олунмамышдыр, эштият һиссәләринин, ишчләрин, яначағын һесабы вә ишләдилмәси саһмана салынмамышдыр, автомобилләрин бош ишләмәси вә бәшга бу кими һаллар арадан галдырылмамышдыр.

Автомобилләрдән сәмәрәли истифадә әдилмәси хейли дәрәчәдә йолларымызын вәзиййәтиндән дә асылдыр. Партиянын вә һөкүмәтин бөйүк ярдымы сайәсиндә һесабат дөврүндә истәр мөвчуд йолларын тәмири, истәрсә дә ени йоллар чәкилмәси саһәсиндә чох бөйүк ишләр көрүлмушдур.

Бу мүддәтдә республиканын йол шәбәкәси хейли кеңишләнмишдир. Инди бизим 1.000 километрден артыг асфалтлы әсас йолларымызын олдугуну демәк кифайәтдир. Бир чох бөйүк көрпүләр, о чүмләдән Сәляк көрпүсү, Көйчай көрпүсү вә башгалары тикилмишдир.

Лакин буна бахмаяраг, биз йол салмагда вә йолларын тәмириндә чох кери галырыг. Ялыз бир чох кәндләрдә вә колхозларда дейил, бир сыра район мәркәзләриндә дә аз-чох раһат йолларымыз йохдур.

Бир чох колхоз, кәнд вә район мәркәзләринин рәһбәрләри һәнки өз кәндләринә, колхозларын вә район мәркәзләринә йол чәкмәк гайғысына галмырлар, һәтта Иттифәг вә я республика әһәмийәти олан йолларда да чох вахт виңдансыз янашырлар: йолдан арх газырлар, йола су бурашырлар, йолларын кәнарында әкилмиш ағачлары тәләф әдирләр вә саирә.

Ичтиманийәтә, дөвләтә зидд олан белә һалларда гаршы амансыз мүбаризә апармалыыг.

Биз сәнае, нәглийята вә тикинтийә рәһбәрлик ишиндә 1948-чи илдә бурахдығымыз сәһвләрдән чидди нәтичәләр чыхармалы вә 1949-чу илдә планын ялыз бүтөлүкдә дейил, айры-айры сәһәләрдә вә айры-айры мүәс-

сисәләрдә дә кәмиийәтчә вә хусусән кейфийәтчә данышыгсыз олараг тамамилә вә артыгламасилә еринә етирилмәсини тә'мин этмәлийик.

Кәнд тәсәррүфаты

Йолдашлар, республикамызын партия тәшкилатлары Сталин йолдашын көстәришләрини рәһбәр тутараг вә «Мүһарибәдән сонракы дөврдә кәнд тәсәррүфатыны йүксәлтмәк тәдбирләри һаггында» УИК(б)П МК феврал пленумунун гәрарыны һаята кечирәрәк кәнд тәсәррүфатында мүәййән мүвәффәгийәтләр газанмышлар.

Дәнли биткиләрин мәһсулдарлығы 1940-чы илә нисбәтән йүксәлдилмиш вә бир сыра районлары партия тәшкилатлары дәнли биткиләрин мәһсулдарлығыны йүксәлтмәк уғрундакы мүбаризәдә бөйүк мүвәффәгийәтләрә наил олмушлар. Сәфәрәлиев районунун колхозлары 1940-чы илдә һәр һектардан 14,4 сентнер буғда көтүрдүкләри һалда, 1947-чи илдә 18 сентнер көтүрмүшләр, Гарякин районунун колхозлары—9,5 сентнер әвәзинә 16,7 сентнер, Тавус районунун колхозлары—8,8 сентнер әвәзинә 16 сентнер вә Гасым Исмайылов районунун колхозлары—11,9 сентнер әвәзинә 16 сентнер буғда көтүрмүшләр.

Республикамызын йүзләрдә колхозу йүксәк агротехника үсуллары тәтбиг әдәрәк 1947—1948-чи илләрдә бөйүк әкин саһәләриндә һәр һектардан 25—30 сентнер вә даһа артыг буғда вә 50 сентнердән артыг чәлтик көтүрмүшләр.

Лакин бүтөвлүкдә республика миғясында дәнли битки әкинләринин мәһсулдарлығыны гәнаәтбәхш һесаб этмәк олмаз.

Дәнли биткиләрин мәһсулдарлығыны йүксәлтмәк үчүн, УИК(б)П МК феврал пленумунун гәрарына әсасән биз, торпағын даяз вә кеч шумланмасы һалларына сон гоймалыйыг, һерик шумуну вахтында этмәли вә яй айларында ону һөкмән 3—4 дәфә бечәрмәлийик, язлыг дәнли биткиләр әкилән торпагларда дондурма шум кечирилмәсини тә'мин этмәлийик вә һәр ердә торпағын күбрәләнмәси үчүн пейиндән вә башга ерли күбрәләрдән кениш истифадә этмәлийик, тохумчулуғу яхшылашдырмаг вә һәр ердә чинс тохум әкилмәсинә кечмәк үчүн гәти тәдбирләр көрүлмәлидир.

Мүһарибәдән сонракы дөврдә памбыг әкини саһәси илдән-илә кенишләнир, мәһсулдарлығы артыр, памбығын үмуми мәһсулу вә дөвләтә тәһвил верилән памбығын миғдары чоһалыр. 1948-чи илдә памбыг әкини саһәси 1945-чи илә нисбәтән 22,4 фанз, үмуми памбыг мәһсулу исә 2,16 дәфә артмышдыр. Буна баһмаяраг биз һәлә дә мүһарибәдән әввәлки үмуми памбыг йығымы сәвиййәсинә чатмамышыг.

1948-чи илин лап оқятбрынадәк давам әдән вә сон он илдә көрүнмәмиш гураглыг республикамызын бүтүн кәнд тәсәррүфатына тә'сир көстәрдийи кими, кечән илки памбыг планынын еринә етирилмәсинә дә тә'сир этмишдир.

Лакин бунунла бәрабәр, ишимиздә бөйүк сәһвләр олдуғуну да көрмәк вә онлары нәзәрә алмамаг олмаз. Биз 1948-чи илин хусусийәтләрини нәзәрдә тутараг айрыча тәдбирләр көрмүшдүк. Бу тәдбирләр вахтында вә лазымынча еринә етирилсәйди, гураглыг үзүндән баш верән иткиләрин ерини долдурмаг вә памбыг планынын еринә етирилмәсини тә'мин этмәк оларды. Лакин районларын чоһу бу тәдбирләри еринә етирмәди.

Нәтичәдә республикамызда памбыг тәһвили планы өдәнилмәмишдир. 34 памбыг районундан аңчаг 10-у памбыг тәһвили планыны еринә етирмиш вә пландан әләвә 3.548 тон памбыг тәһвил верилмишдир. Галан 24 район исә памбыг тәһвили планыны еринә етирмәмиш вә дөвләтә хейли аз памбыг вермишдир.

1948-чи илдә Имишли, Жданов вә Ағчабәди районларында памбыг әкинләринин мәһсулдарлығы хейли азалмышдыр. Әйни заманда бир сыра

габагчыл районларын колхозлары 1947-чи илдәкинә нисбәтән мәһсулдарлығы чоһ-чоһ йүксәлтмишләр. Ағдам районунун колхозлары 1948-чи илдә һәр һектардан 1947-чи илдәкинә нисбәтән 5,5 сентнер артыг, Тәртәр районунун колхозлары 7,5 сентнер артыг, Норашен районунун колхозлары 3,3 сентнер артыг мәһсул көтүрмүшләр вә и. а.

Бу көстәрир ки, иш болшевикчәсинә тәшкил әдилдикдә, ишә болшевикчәсинә рәһбәрлик әдилдикдә, әкинә һазырлығы, әкини вә бечәрмәни вахтында вә йүксәк кейфийәтлә кечирдикдә, һабелә памбыг әкининә зәрәр верән һәшәрата паршы вахтында вә лазымынча мүбаризә апардыгда һава шәраитинин һәтта ән ағыр олдуғу һалларда белә йүксәк мәһсул көтүрмәк олар.

Гой бу нәтичә ялынз район рәһбәрләринә дейил, Кәнд Тәсәррүфат Назирлийинин, Совхозлар Назирлийинин рәһбәрләринә, бизим һамамыза чидди бир дәрә олсун.

Памбыгдан сонра түтүн республикамызда икинчи әсас техники биткидир. Түтүн әкини саһәси, онун мәһсулдарлығы, һабелә онун үмуми мәһсулу 1940-чы илдәкинә нисбәтән хейли артмышдыр.

Буунла бәрабәр гәйд этмәк лазымдыр ки, үмумән республикада түтүн йығымы вә тәдарүкү планлары һәр ил тамамилә вә артыгламасилә еринә етирилдийи һалда, бир чоһ колхозлар өз планларыны өдәмирләр.

Түтүн тәдарүкү планларыны еринә етирмәйән колхозларын ән чоһу Гусар, Астраханбазар, Гах вә Зағатала районларындадыр.

Республикада ипәкчилик ярытмаз вәзийәтдир. 1948-чи илдә барама йығымыны мүһарибәдән әввәлки сәвиййәйә чатдырмаг һаггында УИК(б)П МК феврал пленумунун тәләбинин еринә етирмәдийимиз кими, барама тәдарүкү планыны да еринә етирмәмишик. Яй-пайыз мөвсүмүндә әләвә гүрд бәсләнмәсинә баһмаяраг (бу исә ем мәнбәләринә чоһ пис тә'сир бағышлайыр) дөвләтә барама бағлашма планы республикада 98,2 фанз еринә етирилмишдир.

Республикамызда ипәкчилик ишинин зәиф нәһәти ем мәнбәләринин кифайәт гәдәр икишәф әтдирилмәсинә вә колхозларда гүрд бәсләмәк үчүн кифайәт гәдәр ичтиман биналарын олмамасыдыр. Буна көрә тутлуглара баһылмасыны, онларын бечәрилиб горунмасыны һәр васитә илә гүввәтләндирмәк, күтләви сурәтдә ени тутлуглар салынмасыны, һәм колхоз торпагларында, һәм дә колхозчуларын һәйәтәни торпагларында су архларынын, йолларын вә мәрзәләрин кәнарында тут ағачлары әкилмәсини, хусусән әкилән һәр бир ағачын горунмасыны тә'мин этмәк лазымдыр.

УИК(б)П МК феврал пленумунун гәрары Бакиннн әтрафында картоф-тәрәвәз базасы яратмаг вә ону мөһкәмләтмәк, һабелә консерв заводлары әтрафында тәрәвәз әкинини кенишләндирмәк саһәсиндә АзәрбайҘан партия тәшкилатынын гаршысына чидди вәзифә гоймушдур.

Республиканын колхоз вә совхозлары картоф вә тәрәвәз тәдарүкү планыны илбәил еринә етириләр, онлар инди 1940-чы ил сәвиййәсинин хейли өтүб кечмишләр. Лакин Баки шәһәри зәһмәткешләринин тәләбатыны бүтүнлүклә өдәмәк вә консерв сәнаәсини хаммалла тә'мин этмәк үчүн бу, әсла кифайәт дейилдир.

Баки шәһәри әтрафындакы Маштаға, Әзизбәйов вә Сумгайыт районлары, һабелә республикамызын әсас картоф-тәрәвәз районлары олан Худат, Кәдәбәй, Гусар, Хачмаз, Ләнкәран вә Масаллы районлары, хусусилә дә Дәвәчи району картоф вә тәрәвәз бечәрмәйиң агротехникасыны һәлә дә лазыми йүксәклийә галдырмамышлар вә нәтичәдә инди картоф, памидор, кәләм вә башга бу кими әсас тәрәвәз биткиләринин мәһсулдарлығы олдуғча ашағыдыр.

Биз тәрәвәз вә картоф әкинләринин мәһсулдарлығыны артырмаг планыны вә дөвләт гаршысында бүтүн тәһһүдләрин данышыгсыз еринә ети-

рилмәсини тәмин этмәклә бәрәбәр, республикамызын сәнае шәһәрләрини зәһмәткешләрини вә биринчи нөвбәдә бакилиләри бүтүн ил бою тәзә тәрәвәзлә тәмини этмәлийик.

Республикамызың кәнд тәсәррүфатында бағчылыг вә үзүмчүлүк мүһүм ер тутур. Үзүм вә мейвә тәдарүкү планларыны илбәил еринә етирдийимизә бахмаяраг, бағчылыг вә үзүмчүлүкү эһәмийәтини бир чох ишчиләримизин баша дүшмәмәси вә чох вахт онларын бу мүһүм ишә мәсулийәтсиз янашмасы нәтижәсиндә ахырынчы 10 ил әрзиндә бағларымызын вә үзүмлүкләримизин вәзийәти хейли пилләшмишдир. Үзүмлүк вә бағларын саһәси әксилмишдир. Ән пис чәһәт будур ки, ени салынан бағларә вә үзүмлүкләрә лазымыңча бахылмадығындан онларын чоху тәләф олур вә я чох сейрәкләшир.

Тәләф олмуш бүтүн бағ вә үзүмлүк саһәсини ән гыса мүддәтдә бәрпә этмәк вәзифәси тәхирә салынамаз бир вәзифә кими гаршымызда дурур. Кәрәк һәр бир колхозун, һәр бир совхозун өз мейвә бағлары вә үзүмлүкләри олсун. Бундан әлава, һәр бир колхозчунун, совхоз вә МТС фәһләсинин вә гуллуғчусунун һәйәтәни торпағында 10—15 мейвә вә тут ағачы әкилмәсини тәмин этмәлийик.

Ән башлычасы, чалышмаг лазымдыр ки, көһнә вә ени әкилән ағачлар тәләф олмасын, гурумасын вә һейвана едирдилмәсин. Бир тәрәфдән ени ағачлар әкилдийи һалда, о бири тәрәфдән көһнә ағачларын кәсилмәси вә мәнв әдилмәси кими бир һала дөзмәк олмаз. Белә һаллар дөвләтә зидд һәрәкәтдән башга бир шей адландырыла билмәз вә бу кими чинайәт әдәлләри вахтында тапыб ифша этмәк вә ибрәт олмаг үчүн ачыг мүһакимә этмәк лазымдыр.

Бу яхындарда Сталин йолдашын тәшәббүсү илә ССРИ Назирләр Совети «Күрчүстандан ССРИ-нин башга районларына ситрус вә субтропик биткиләри, о чүмләдән эвкалипт ағачлары апарыб әкмәк һаггында» ени кенш бир гәрар гәбул этмишдир. Бу гәрарың бизим республикамыз үчүн олдуғча бөйүк эһәмийәти вардыр.

Астара районундакы кичик лимон-наринки совхозунун ярадылдығы нәзәрә алынмазса, ялныз ени районларда дейил, һәтта көһнә субтропик районларында да ситрус вә башга субтропик битки саһәләринини кенишләндирилмәси үчүн республикамызда чох аз иш көрүлмүшдүр.

Республикамызын чай тәсәррүфаты мүһарибәдән сонра тәдричлә бәрпә олунурса да, һәлә һеч дә мүһарибәдән әввәлки сәвийәйә чатмамышдыр. Буна сәбәб одур ки, районларын вә биринчи нөвбәдә Ләнкәран, Астара вә Масаллы районларынын рәһбәрләри чай биткисини вә субтропик биткиләр саһәсиндә өз ишләринини Кәнд Тәсәррүфат Назирлиги вә республиканын партия вә совет органлары тәрәфиндән йохланмадығыны вә күндәлик нәзарәт олмадығыны һисс әдәрәк, чай тарлаларыны тамамилә башлы-башына бурахмышлар вә истәр чай тарлаларынын өзүнә, истәрсә дә шитилләр етишдирилмәсинә лазыми диггәт вермирләр.

Республикамызын гаршысында, яшыл чай ярпағы йығылыб тәһвил верилмәсини хейли артырмаг вә яхын 5—7 илдә чай тарлаларыны кенишләндириб 20 мин һектара чатдырмаг вәзифәси гоюлмушдур. Абшеронда 3 мин һектара гәдәр кениш бир саһәдә зейтун ағачлары әкилчәкдир. Бунунла әлагәдар оларәг Сталин адына Самур-Дәвәчи каналынын икинчи һиссәсини чәкмәк һаггында Иттифаг һөкүмәти тәрәфиндән гәрар гәбул әдилмишдир.

Ени районларда ситрус, эвкалипт вә башга субтропик биткиләри инкишаф әтдирмәк үчүн ССРИ Назирләр Советинин 1948-чи ил 28 декабр тарихли гәрарында бизә 1949—1950-чи илләр үчүн әввәлчә тәсдиг әдилмиш плана үстәлик оларәг әлава тапшырыг верилмишдир. Биз әввәлки плана әлава оларәг 1949-чу илдә 56 мин ситрус ағачы, 150 мин эвкалипт ағачы вә 22 һектар саһәдә башга субтропик биткиләри, 1950-чи илдә исә

100 мин ситрус ағачы, 540 мин эвкалипт ағачы, 89 һектар саһәдә башга субтропик биткиләри әкмәлийик.

АзәрбайҠан партия тәшкилаты партиянын вә һөкүмәтин гәрарларыны һәятә кечирәрәк һейвандарлығын инкишаф әтдирилмәсиндә эһәмийәтли мүвәффәгийәтләрә наил олмушдур.

Колхозларда вә үмумийәтлә республикада гарамалын, даварын саһәси хейли артмыш вә мүһарибәдән әввәлки 1940-чы илин сәвийәсини өтүб кечмишдир.

Лакин бир сыра районларын партия, совет вә кәнд тәсәррүфат органлары әлдә әдиләнләрә архайылашараг 1948-чи илдә һейвандарлыг ишинә рәһбәрлийи зәифләтмишләр; бүтүн мал-гараның горунмасы уғрунда мүбаризә апармамышлар, нәтижәдә республика миҕясында гарамалын, даварын артым сүрәти 1947-чи илин сүрәтиндән хейли керн галыр, атларын, донуз вә гушларын саһәси чәһәтдән исә һәтта верилән дөвләт планынын еринә етирилмәси дә тәмин олунмамышдыр.

Мал-гаранын мәһсулдарлығынын чох ашағы олмасы колхоз вә совхозларымызын һейвандарлыг саһәсиндәки ишиндә чидди нөгсандыр. Саһым вә гырхым планларыны, һабелә мал-гаранын тәрәйиб артмасы планларыңы һәр ил кәсирлә еринә етиририк.

Ем мәнбәләринин инкишафы, от вә көкүмейвәли биткиләр әкени саһәсинин кенишләндирилмәси, яй вә гыш отлағларындан даһа чох мәһсул көтүрүлмәси, һабелә мэдәни гайдада һейвандарлыг биналары тикилмәси мал-гаранын артым сүрәтиндән хейли керн галыр.

Мүһарибә гуртардыгдан сонра машын трактор стансияларынын мадди-техники базасыны мөһкәмләтмәк чәһәтдән онлара бөйүк ярдым көстәрилмишдир: МТС-ләрә йүзләрә ени трактор, котан, култиватор вә башга гошгу аваданлығы верилмишдир. Нәтижәдә тракторла көрүлән ишләрин һәчми илдән-илә артыр.

Бунунла бәрәбәр демәк лазымдыр ки, биздә һәлә дә чох пис ишләйән, колхозларда трактор ишләрини бир гайда оларәг вахтында көрмәйән, өз планларыны аз эһәмийәтли ишләр һесабына еринә етирән вә язшуму, дондурма шуму, мәһсул йығымы вә башга бу кими чох мүһүм тәдбирләрини вахтында һәятә кечирилмәсини позан бир чох МТС-ләр вардыр. (Пушкин, Киров, Учар, Көйчай, Халдан, Ағчабәди, Шамхор, Дәвәчи, Загатала вә Масаллы МТС-ләри).

Бир чох МТС-ләрин рәһбәрләри МТС-ләрлә колхозлар арасында бағланаң вә ганун гүввәсиндә олан мүгавиләләрә там чиддийәтлә янашмаг лазым кәлдийи һаггында УИК(б)П МК феврал пленуму гәрарынын һәятә кечирилмәсини тәмин этмәмишләр. Бир чох МТС директорлары вә колхоз сәдрләри гаршылыгы тәһһүдләрин еринә етирилмәсини мүнтәзәм сурәтдә йохламырлар, мүгавиләләрдә көстәрилән тәһһүдләрин эһәмийәтини лазыми йүксәклийә галдырмырлар вә өзләри мүгавиләни поздуғда, дөвләтә зидд һәрәкәт әдәрәк мүгавиләләрини позулмасы һалларыны өртүб-басдырырлар.

Бунунла әлагәдар оларәг демәк лазымдыр ки, көстәрилән МТС директорларынын сияси һиссә үзрә мүавинләри феврал пленуму гәрарындан ирәли кәлән өз әсас вәзифәләрини еринә етирмирләр. һәммин гәрарда дейилир:

«МТС директорларынын сияси һиссә үзрә мүавинләри МТС-ләрин ишини яхшылашдырмаға наил олмалы, МТС-ләрлә колхозлар арасында дүзкүн гаршылыгы мүнәсибәт ярадылмасыны тәмин этмәли вә чалышмалыдырлар ки, колхозларла МТС-ләр өз мүгавилә мүнәсибәтләринә чидди әмәл этсинләр, бу мүнәсибәтләрдә истәр МТС вә истәрсә колхозлар бир-биринин ишиндәки нөгсанлары кизләтмәсинләр».

Колхоз тарлаларымызы су илә тәмин этмәйин вә үмумийәтлә су мә-

сәләсини республикамызда сосялист кәнд тәсәррүфаты үчүн чох бөйүк әһәмийәти вардыр.

Республикада суион чох азлыг әтмәси үзүндән июл вә август кими һәлләдичи айларда әкинләрин суварылмасыны мәһдудлашдырмагдан әләвә чохиллик отларын, әрзаг биткиләри вә саирәнин суварылмасыны даяндырмаг лазым кәлир ки, нәтичәдә чох вахт һәмнин әкинләр яныб тәләф олур.

Вәзийәт белә икән су тәсәррүфаты саһәсиндә көрүлән тәдбирләри сүр'әтләндирмәклә, мөвчуд су системләрини тәмир әтмәк вә ениләрини яратмагла, һовузлар вә көлләр дүзәлтмәк, артезиан гуюлары, ени кәһризләр газмаг вә саирә илә бәрабәр биз кәрәк суион гәдрини биләк, ону гәнаәтлә вә сәмәрәли ишләдәк, бош ерә тарлалара вә йоллара су бурахылмасына йол вермәйәк, һәнгигәтән мэдәни үсул олан шырым үсулу илә суварма тәшкил әдәк, суварма ишини кечә-күндүз давам әтдирәк, су тиккиләрини горумаг үчүн вә суварма ишләри үчүн ән намуслу, вичданлы вә сынаныш колхозчулар айыраг вә судан истифадә әдилмәси ишиндә тәсәррүфатсызлыг һалларына гаршы амансыз мүбаризә апараг.

ССРИ Назирләр Совети вә УИК(б)П МК «ССРИ-нин Авропа һиссәсини аран вә мешәлик-аран районларында йүксәк вә сабит мәһсул көтүрүлмәсини тәмин әтмәк үчүн тарлалары горумагдан өтрү мешә салынамасы, оттарлалы нөвбәли әкинләрин тәтбиг әдилмәси, көлләр вә һовузлар ярадылмасы планы һаггында» 1948-чи ил октябр айынын ахырларында гәрар гәбул әтмишдир. Бу Сталин сәнәдини әһәмийәти сон дәрәчә бөйүкдүр. Бу тәдбирләрин бизим республика үчүн дә олдугча бөйүк әһәмийәти вардыр.

Бир тәрәфдән торпағын әкин гатыны һавая совуран данни вә күчлу шимал күләкләри, дикәр тәрәфдән дә гуру чәнуб күләкләри республикамызын әразисини чох һиссәсиндә олдугча пис тәсир кәстәрир. Нәтичәдә истәр дәнли биткиләрин, истәрсә дә чохиллик биткиләрин мәһсулуида чох бөйүк иткиләр баш верир вә гышлагларда от яныб тәләф олур.

Буна көрә дә биз су тәсәррүфаты саһәсиндә бир сыра тәдбирләр көрмәклә бәрабәр мешәликләр салмаг үчүн дә бөйүк тәдбирләр көрмәлийик. Биз көһнә мешәләри горуиалы, онларын плансыз гырылмасына йол вермәмәли, хейли кениш саһәдә ени мешәләр салмалыйыг. Бунун үчүн исә кениш дөвләт, колхоз вә совхоз тиккиликләри ярадылмалыдыр.

Һесабат дөврүндә республикамызда кәнд тәсәррүфат мүтәхәссисләрини тәркибиндә бөйүк дәйишикликләр олмушдур. Инди республиканын район кәнд тәсәррүфат шөбәләриндә, МТС, колхоз вә совхозларында 2.361 нәфәр али тәһсилли вә 2.304 нәфәр орта тәһсилли кәнд тәсәррүфат мүтәхәссис ишләйир.

Бунула бәрабәр демәк лазымдыр ки, кәнд тәсәррүфатымыз ихтисаслы ишчиләрлә кифайәт гәдәр тәмин олунмамышдыр. Бәзи һалларда аграном, механик вә ер гурулушчусу вәзифәсиндә лазыми нәзәри һазырлыгы олмаян тәчрүбәчи ишчиләр чалышыр.

Колхоз сәдрләри сечмәк вә оиларын сыраларыны мөһкәмләтмәк ишиндәки чидди нөгсанлар һәлә дә арадан галдырылмамышдыр. Колхоз сәдрләрини тез-тез дәйишдирилмәси буну кәстәрир. 1947-чи илдә 1.008 колхоз сәдри, йә'ни бүтүн колхоз сәдрләрини 28,7 фанзи дәйишдирилмишдир. УИК(б)П МК-нын 1947-чи ил 14 август тарихли гәрарындан сонра 1948-чи илдә колхоз сәдрләрини дәйишдирилмәси хейли азалмышса да, енә 354 колхоз сәдри, йә'ни бүтүн колхоз сәдрләрини 10 фанзи дәйишдирилмишдир. Бу исә колхоз кадрларына чидди яһашылмадығыны кәстәрир.

Колхозларымыза рәһбәрлийи яхшылашдырмаг үчүн ән әввәл колхоз кадрларымыза олан мүнасибәти дәйишдирмәлийик. Колхоз кадрларыны партиязымыз биздән тәләб әтдийи кими бачарыгла сечмәли, өйрәдиб

етишдирмәли, онларын ихтисасыны артырмаг иши илә һәр күн мәшғул олмалы, онлары ишә коммунист мүнасибәти руһунда тәрбийә әтмәлийик.

Колхозларымызын тәшкилат-тәсәррүфат чәһәтдән мөһкәмләндирилмәси, сосялист кәнд тәсәррүфатына рәһбәрлик саһәсиндәки бүтүн ишимизин әсас вә мүһүм һиссәсини тәшкил әдир.

Партия вә һөкүмәт гәрарларынын, УИК(б)П МК феврал пленуму гәрарынын һәятә кечирилмәси нәтичәсиндә колхозларымыз илдән-илә мөһкәмленир, онларын үмуми кәлири артыр вә әмәк күнүнүн дәйәри йүксәлир.

	1940-чы ил	1945-чи ил	1947-чи ил
Колхозларын үмуми пул кәлири (миллион манат һесабилә)	543,6	576,7	735,4
Әмәк күнүнә верилмишдир:			
Тахыл (килограм һесабилә)	1,94	2,55	2,61
Пул (манат һесабилә)	2,13	1,96	2,57

Миллионер колхозларын сайы 1940-чы илдә 38 икән 1948-чи илдә 96-я чатмышдыр.

Әләвә әмәк һаггы верилмәси вә мәчбури әмәк күнү минимому мүәй-йән әдилмәси һаггындаки ганунун һәятә кечирилмәси нәтичәсиндә колхозларда әмәк иттизамы мөһкәмләнмиш вә әмәк мәһсулдарлығы артмышдыр. Сон ики ил әрзиндә колхозларда һәр әмәк габилийәтли адамын газандығы әмәк күнләрини сайы 10 фанз артмыш, әмәк күнләри минимумуну еринә етирмәйән колхозчуларын сайы 50 фанз азалмыш, әләвә әмәк һаггы алан колхозчуларын сайы ики дәфә артмышдыр. 1947-чи илдә, әләвә әмәк һаггы олараг колхозчуларә чохлу мигдарда тахыл вә агарты илә бирликдә, 33 миллион манат пул верилмишдир.

Лакин бу о демәк дейил ки, республикамызын бүтүн колхозларында ишләр яхшы вәзийәтдәдир. Бир сыра районларда тәшкилат-тәсәррүфат вә иттисади чәһәтдән зәиф олан колхозлар вардыр. Бу колхозлар әкин, мәһсулдарлыг, һейвандарлыг саһәсиндәки тапшырыглары һәр ил аз еринә етирилләр. Бунун нәтичәсиндә һәмнин колхозларда кәнд тәсәррүфат мәһсуллары тәһвили планлары өдәнилмир вә әмәк күнләри мүгабилиндә колхозчуларә чүз'и мигдарда пул, тахыл вә башга мәһсуллар вериллр.

Белә колхозлар Дәвәчи, Исмайыллы, Әли Байрамлы, Астара, Күрдәмир, Саатлы, Халдан, Ярдымлы, Дәстәфур, Гах вә Пушкин районларында хусусилә чохдур.

Һәмнин районларын вә бир сыра башга районларын партия, совет вә кәнд тәсәррүфат органларынын рәһбәрләри район мигясындаки орта рәгәмләрлә кифайәтләнерәк айры-айры колхозларын вәзийәтинә дәриндән фикир вермирләр вә кери галан колхозларда ишләри яхшылашдырмаг үчүн һәлә дә конкрет тәдбирләр көрмүрләр.

Кәнд тәсәррүфат артели Низамнамәсини позулмасы вә колхоз әмәлакынын дағыдылмасы һалларыны арадан галдырмаг үчүн ССРИ Назирләр Советини вә УИК(б)П МК-нын 1946-чы ил 19 сентябр тарихли гәрары әсасында бөйүк ишләр көрүлмүшдур. Лакин бир чох районларда сон заманлардәк кәнд тәсәррүфаты артели Низамнамәсини позулмасы фактлары олмушдур. Загатала, Маштаға, Имишли, Учар, Астраханбазар, Шамхор районларында вә башга районларда колхоз торпағынын, мал-гарасынын, кәнд тәсәррүфат мәһсулларынын вә колхоз пулуиун айры-айры шәхсләр вә тәшкилатлар тәрәфиндән мәнимсәнилмәси кими биабырчы фактлар ашкара чыхарылмышдыр. Колхоз гурулушуна зидд олан бу кими һәрәкәтләрә сон гоймалыйыг. Буну биздән партиязымыз вә һөкүмәтимиз тәләб әдир.

Колхозлары тәшкилат-тәсәррүфат чәһәтдән даһа да мөһкәмләтмәк, онларын дөвләт гаршысында өз тәһһүдләрини вахтында еринә етирмә-

ләрини тәмин этмәк, колхозчулар арасында дәвләт вә колхоз интизамыны мөһкәмләтмәк үчүн партиямыз кәнд тәсәррүфат илинин екуналарыны музакирә этмәк вә колхоз һей'әт-идарә сәдрләрини сечмәкдән өтрү колхозчуларын һәр ил кечирилән үмуми йығынчагларына хүсусилә бөйүк әһәмийәт верир.

Бу яхынларда УИК(б)П МК колхозларда һесабат-сечки йығынчагларынын һазырланмасы вә кечирилмәси һаггында гәрар гәбул этмишдир. УИК(б)П МК-нын һәмин гәрарында партия тәшкилатларына кәстәрилик, бу кампания кечирилркен билдирки сәһв вә нөгсанларын тәкрат әдилмәсинә йол верилмәмәлидир; кечән ил бир сыра районларда һесабат-сечки йығынчаглары гейри-мүтәшәккил вә рәсмийәтчиликлә кечирилмишди, һесабат-сечки йығынчагларында артел үзләриниң ән азы үчдә ики һисәсиниң һөкмән иштирак этмәси һаггында кәнд тәсәррүфат артели Низамнамәсиниң тәләбинә әмәл әдилмәмишди, кәнд тәсәррүфат артелләриниң рәһбәр органлары сечкиләриндә колхоз дахили демократиясынын позулмасы, һаллары олмушду, колхоз сәдрлиһинә намизәдләр мүйәйһән әдилмәсиндә сәһвләр бурахылмышды.

Үмуми йығынчагларын кечирилмәси һаггында УИК(б)П МК-нын кәстәриши вә бизим конкрет тәдбирләримиз район партия комитәләринә чатдырылмышдыр. Биз һәмин иши бу ил февралың 20-дәк гуртармалы йыг. 1949-чу илдә партия вә һөкүмәт тапшырыгларынын мүвәффәгийәтләринә етирилмәси, бир чох чәһәтдән һәмин үмуми йығынчагларын кечирилмәсини яхшы тәшкил этмәкдән асылы олачагдыр.

Бүтүн халг тәсәррүфатында олдуғу кими, кәнд тәсәррүфатында да муһарибәдән сонракы бешилдик планын вәзифәләриниң мүвәффәгийәтләринә етирилмәси сосялизи ярышынын даһа да кенишләндирилмәсиндән вә бу ярыша партия тәшкилатларынын болшевикчәсинә рәһбәрлик этмәсиндә асылы олачагдыр.

Йүксәк мәнсул мангалары вә бригадаларынын тәшкили, сосялизи ярышыны кенишләндирмәк сәһәсиндәки чидди тәдбирләрдән биридир.

Йүксәк кәнд тәсәррүфат биткиләри мәнсулу кәтүрәләрә вә һейвандарлығын мәнсулдарлығыны артыранлар Сосялист Әмәйи Гәһрәманы ады верилмәси, һабелә онларын ССРИ орден вә медаллары илә тәлтиф әдилмәси һаггында ССРИ Али Совети Рәясәт һей'әтиниң мә'лум фәрманларындан сонра республикамызда бу һәрәкат хүсусилә кенишләндирилмишдир.

1948-чи илдә кәнд тәсәррүфатынын бүтүн сәһәләриндә 23 миңдән артыг йүксәк мәнсул мангасы, бригадасы вә фермасы, о чүмләдән памбыгчылыг сәһәсиндә 10.776 йүксәк мәнсул манга вә бригадасы тәшкил әдилмишдир.

Республикада орта мәнсулдарлыг 10,7 сентнер олдуғу һалда йүксәк мәнсул мангалары 1946-чы илдә 44,8 миң һектар сәһәнин, 1947-чи илдә 51,9 миң һектар сәһәнин вә 1948-чи илдә 24,1 миң һектар сәһәнин һәр һектарындан орта һесабла 14,4 сентнердән 19,2 сентнерә гәдәр памбыг мәнсулу кәтүрмүшләр.

Әкиләрдән йүксәк мәнсул кәтүрдүкләринә вә һейвандарлығын мәнсулдарлығыны артырдыгларына көрә республиканың 133 нәфәр кәнд тәсәррүфат габагчылына Сосялист Әмәйи Гәһрәманы ады кими йүксәк ад верилмишдир. 1.216 нәфәр ССРИ орден вә медаллары илә, булардан 193 нәфәри Ленин ордени илә, 332 нәфәри дә Гырмызы Әмәк Байрагы ордени илә тәлтиф әдилмишдир.

Памбыгчылыг колхозларымызда йүзләр вә миңләрлә габагчылларын иши нәтижәсиндә 1948-чи илдә 24,1 миң һектар памбыг әкини сәһәсиниң һәр һектарындан орта һесабла 19,2 сентнер мәнсул кәтүрүлмәси кәстәрир ки, ярышы лазыми гайдада, һәгигәтән болшевикчәсинә тәшкил этмәклә, һәр бир колхозчунун ишинә һәр күн әмәли вә чанлы рәһбәрлик

әтмәклә, колхозларымызда коммунист вә комсомолчуларын пабагчыл олмасыны тәмин этмәклә биз ялныз памбыгын дейил, бүтүн башга кәнд тәсәррүфат биткиләриниң дә мәнсулдарлығыны, һабелә һейвандарлығын мәнсулдарлығыны хейли йүксәлдә биләрик, бунунла да өлкәмизә даһа чох кәнд тәсәррүфат мәнсуллары верә биләрик, колхозларын сәрвәтини артырар вә беләликлә бүтүн колхозчуларымызын варланмасына наил ола биләрик.

Зәһмәткешләрин мадди вәзийәтиниң яхшылашдырылмасы

Йолдашлар, совет адамларынын, зәһмәткешләрин мадди-яшайыш шәраитиниң даим яхшылашдырылмасы вә совет адамына гайгы кәстәрилмәси мәсәләләри бөйүк мүәллимләримизни, партиямызы вә совет дәвләтини ярадан Ленинни вә Сталинин бүтүн чыхышларында, кәстәриш вә тәләбләриндә хүсуси ер тутур.

Партия вә һөкүмәтимизни истәр сәнаә, истәр кәнд тәсәррүфатына, истәр сә дә сосялист гуручулуғумузун һәр һансы бир сәһәсинә анд бүтүн мүһүм гәрарларында фәһлә, колхозчу вә зиялыларымызын мадди-яшайыш шәраитиниң яхшылашдырылмасы мәсәләләри хүсусилә гәйд олунур.

Совет халгынын рифаһ һалыны кетдикчә даһа да яхшылашдырмаг сосялизи чөмийәтимизни инкишаф ганунудур.

Зәһмәткешләрин мадди-яшайыш шәраитиниң дурмадан яхшылашдығыны кәстәрән башлыча әләмәтләрдән бири әмәк һаггы фондунун артмасыдыр.

ССРИ Дәвләт Банкы АзәрбайҘан идарәсиниң мә'луматына көрә АзәрбайҘан ССР-дә фәһлә вә гуллуғчуларын иллик әмәк һаггы фонду бу гәдәр олмушдур:

	1946-чы ил	1947-чи ил	1948-чи ил
Әмәк һаггы фонду (миллион манат һесабилә)	3.141,9	3.818,9	3.911,5
Артым (фаизлә)	100,0	121,6	124,5

Бөйүк Вәтән муһарибәсиниң ән ағыр күнләриндә дә әһалиниң тәчһизаты мәсәләләринә партия, һөкүмәт вә шәхсән Сталин йолдаш чидди диггәт верирди.

АзәрбайҘан партия тәшкилаты муһарибә илләриндә, партия вә һөкүмәтин кәстәришләринә әсасланараг әрзаг вә сәнаә маллары әһтиятларындан дүзкүн вә сәмәрәли истифадә этмәк вә биринчи нөвбәдә нефтчиләри, су нәглиһаты ишчиләрини, дәмириолчулары вә башга әсас мүәссисәләрини вә идарәләрини ишчиләрини тәмин этмәк үчүн бөйүк ишләр көрмүшдүр.

Муһарибә гуртардыгдан сонра Сталин йолдаш 1946-чы ил февралың 9-дакы тарихи итгиндә карточка системиниң ләғв әдилмәсини, чохшләнән маллар истәһсалынын кенишләндирилмәсини, бүтүн малларын гиймәтиниң кетдикчә ашағы салынмасыны вә бу васитә илә дә зәһмәткешләрин яшайыш сәвийәсиниң йүксәлдилмәсини ән яхын вә башлыча вәзифә олараг гаршыя гоиду.

1947-чи ил декабрың 14-дә ССР Иттифагы Назирләр Совети вә УИК(б)П МК пул ислаһаты кечирилмәси вә сәнаә, һабелә әрзаг маллары карточкаларынын ләғв әдилмәси һаггында гәрар гәбул әтдиләр.

Партия вә һөкүмәтин бу вә дикәр тәдбирләри әсасында бизим республикада да карточка системиниң ләғв әдилдиһи лап биринчи күнләрдән әтибарән мөдәни совет тичарәти кенишләнди.

1948-чи илдә республикада әмтәә дөврийәси хейли артды вә әһалиниң тәчһиз олунмасы хейли яхшылашды. 1948-чи илдә республикамызын әһалисинә сатылмаг үчүн дәвләт тәрәфиндән 1947-чи илдәкиңә нис-

бэтэн 73,7 фанз артыг чөрәк, 2,9 дэфә артыг шәкәр, 48,6 фанз артыг яғ, 31,8 фанз артыг памбыг, юн вә инәк парча вә и. а. айрылмышды.

Билдийиниз кими, карточка системи ләғв әдиләркән әрзаг малларынын гиймәти хейли ашағы салынмышды.

Молотов йолдаш дейир: «Әрзаг вә сәнае малларынын дәвләт хирда сатыш гиймәтләринин ашағы салынмасы вә бунула бирликдә кооператив тичарәтиндә вә колхоз базарларында гиймәтләрин ашағы дүшмәси нәтижәсиндә манатын алычылыг габилиийәти ики дэфә артмыш олду. Бунун нәтижәсиндә вә һәмчинин пулла верилән эмәк һаггынын артмасы илә әлағәдар олараг фәһлә вә гуллуғчуларын һәгги эмәк һаггы кечән илә ишбәтән ики дэфәдән чох артмышдыр.

Беләликлә, пул ислаһаты, тичарәтин яхшылашдырылмасы сәһәсиндә көрүлән дәвләт тәдбирләри фәһлә вә гуллуғчуларын мадди вәзийәтинин яхшылашмасына чох көмәк этмишдыр».

Молотов йолдашын бу сөзләри республикамызын зәһмәткешләринин вәзийәтинә дә тамамилә аиддир.

Лакин, йолдашлар, демәк ләзымдыр ки, совет тичарәтинин кенишләндирилмәсиндә вә хүсусән алычыларә мәдәни хидмәт әдилмәсиндә республикамызда һәлә бир чох нөгәсанлар вардыр.

Әмтәә дөвриийәси планы вә маллары республиканын шәһәр вә кәндләринә чатдырмаг планы тәртиб әдиләркән әһалинин тәләбаты нәзәрә алынмыр. Амбарларда күлли мигдарда олан маллар бә'зән мағазаларда тапылмыр. Сатычылар истеһлакчыларә кифайәт гәдәр мәдәни хидмәт әдә билмирләр.

Тичарәт тәшкилатларынын ишиндәки бир чох бу кими нөгәсанларын олмасына сәбәб һәр шейдән әввәл одур ки, партия тәшкилатларымыз тичарәт мәсәләләрилә вә биринчи нөвбәдә тичарәт тәшкилатлары кадрларынын мәсәләсилә яхындан вә һәр күн машғул олмурлар.

УИҚ(б)П МК-нын көстәришләринә мүвафиғ олараг биз сон илләрдә тичарәт тәшкилатлары системини мөһкәмләтмишик, бу сәһәйә бир нечә йүз коммунист көндәрмишик. Лакин унутулмамалыдыр ки, республиканын тичарәт вә кооператив тәшкилатларында 33,7 миң нәфәрдән ибарәт бөйүк бир орду чалышыр. Бу ордуя һәр күн диггәт вермәк, гайгы көстәрмәк вә рәһбәрлик этмәк ләзымдыр. Лакин ичәримиздә әлә адамлар вар ки, совет тичарәтинин вә онун ишчиләринин ролуну ләзымынча гиймәтләндирмирләр вә баша дүшмүрләр ки, Сталин йолдашын дедийи кими «...совет тичарәти—бизим өз ишимиздир, догма, болшевик ишимиздир, тичарәт ишчиләри, о чүмләдән дүкан ишчиләри һамуслә ишләйирләрсә,— бизим ишимизи, ингилаби, болшевик ишимизи еридәиләрдыр».

Сталин йолдашын бу көстәришләри биздән, тичарәт ишчиләри кими бөйүк бир ордунун тәрбийә әдилмәсилә мунтәзәм машғул олмагы, тичарәт вә ичтиман ейити мүәссәләринин партия тәшкилатларыны һәр вәсентә илә мөһкәмләндирмәйи вә онлара күндәлик рәһбәрлик этмәйи тәләб әдир.

Зәһмәткешләрин мәнзил шәраитини, онлара көстәрилән коммунал хидмәтини яхшылашдырмаг, фәһлә гәсәбәләрини, район мәркәзләрини, шәһәрләри, кәнд вә колхозлары абадлашдырмаг партия тәшкилатларымызын ән мүһүм вәзифәләриндән биридир.

Һокумәтимиз һәр ил мәнзил-коммунал тикилишинә, шәһәрләримизин абадлашдырылмасына олдуғча бөйүк вәсәнт бурахыр.

Сталин йолдаш Бакиннин шәһәр тәсәррүфатына, онун абадлығына хүсусән гайгы көстәрир. Тәкчә сон илләрдә Сталин йолдашын тәшәббүсү илә Иттифаг һокумәти Бакиннин шәһәр тәсәррүфаты мәсәләләринин ики дэфә музакирә этмиш вә кениш гәрарлар гәбул этмишдыр.

ССРИ Назирлар Советинин бу гәрарларынын һәятә кечирилмәси сәһәсиндә хейли иш қорүлмүшдүр.

Республикамызын пайтахты илә бәрабәр Кировабад, Степанакерт, Нахчыван, Нуха, Ләнкәран, Евлах, Ағдам, Көйчай вә башга бу кими шәһәрләр вә район мәркәзләри дә абадлашдырылыр.

Лакин республиканын шәһәрләриндә вә фәһлә гәсәбәләриндә зәһмәткешләрин абад мәнзилләрә вә коммунал хидмәтинә олан тәләбаты әсла кифайәт гәдәр өдәнилмир. Неч әлә ил олмур ки, шәһәр тәсәррүфатына, хүсусән мәнзил тикилишинә капитәл гоюлмасы планлары тамам еринә етирилсин. Бундан әлава биздә ени әвләр пис тикилмәклә бәрабәр көһнә әвләрин тә'мири вә гоуғмасы да чох пис тәшкил әдилмишдыр. Әлә район мәркәзләримиз вардыр ки, орада әһали elektrik ишыгы, су тәчһизаты вә башга бу кими ади яшайыш вәсәтләриндән индийәдәк истифадә әдә билмирләр, һамам йохдур, абад мейманхана йохдур вә и. а.

Учар, Хыллы, Саатлы, Самух, Ярдымлы, Лерик вә Гонагкәнд кими район мәркәзләри гәтиийән район мәркәзләринә охшамырлар. Һалбуки онлар абадлыг чәһәтчә кәнд вә колхозларымыза нүмунә олмалыдырлар. Бунун мүгәсирәи ән әввәл районларымызын рәһбәр партия, совет вә тәсәррүфат ишчиләридир. Онларын гайгысызлығы о дәрәжәйә чатыр ки, ерли вәсәнт вә гүввәләри сәфәрбәрлийә алмаг, ерли тикинти материаллары истеһсалыны тәшкил этмәк, күчәләрә даш дөшәтдирмәк, сәкиләрә асфалт салдырмаг, бағ вә бағча салмаг ишиндә тәшәббүс көстәрмәдикләри кими, һәтта мәнзил-коммунал тикилишинә бурахылан вәсәнти дә хәрчләмирләр.

Республикамызын пайтахты Баки шәһәриндә бөйүк ишләр қорүлдүйүнә бахмаяраг яшайыш биналарынын вәзийәтин вә коммунал мүәссәләринин әһалийә хидмәти олдуғча писдир. Чох вахт сиз ялныз трамвай вә троллейбусларда дейил, кино-театрларда, мейманхана вә һамамларда да натәмизлийә вә пинтилийә раст кәләрсиниз.

Шәһәрләрин вә район мәркәзләринин, ән әввәл пайтахтымыз Баки шәһәринин яхшылашдырылмасынын гайгысына аз галырыг. Яшыллыглары ялныз кенишләндирмәк үчүн дейил, һәтта олан яшыллыглары гоурумаг үчүн дә аз иш қорүлүр, парк, булвар вә бағчаларымызы яхшы сахламырыг вә и. а.

Биздә, хүсусән кәнд районларымызда әһалийә тибби хидмәт ишләри ярытмаз һалдадыр. Совет һокумәти бизә һәр чүр ләвазимат вә чохлу вәсәнт бурахыр. 1940-чы илдә республикада сәһиййә ишләринә 228 миллион манат бурахылмышдыса, 1948-чи илдә 461 миллион манат, йә'ни ики дэфәдән дә артыг пул бурахылмышдыр. Лакин буна бахмаяраг мүәличә-сәһиййә мүәссәләримиз кифайәт гәдәр дейилдир, онларын бир чоһу кифайәт гәдәр мәдәни вә сәлигәли ишләмир, бурада хәстәләрә диггәт вә гайгы илә янашылмыр.

Республикамызда олан зәккин мүәличә мәнбәләриндән вә көзәл дағлыг курорт ерләриндән истифадә олунмур.

Бу вәзийәтә сон гоймаг вә шәһәрләримизи, район мәркәзләримизи, кәнд вә колхозларымызы абадлашдырмага чидди киришмәк, мүәличә-сәһиййә мүәссәләримизи нүмунәви һала салмаг, хәстәләрә әвдә тибби хидмәт көстәрилмәси ишинин яхшылашдырмаг ләзымдыр вә и. а.

Партия вә һокумәт ичтиман тәминат үчүн чохлу вәсәнт бурахыр. Һесабат дөврүндә һәрби гуллуғчуларын аилләринә 1.030 миллион манат, Вәтән мүһарибәси әлилләринә 287.356 миң манат, эмәк әлилләринә вә шәхси тәгаүд алаңлары 346.142 миң манат тәгаүд вә мадди ярдым әдилмишдыр.

Вәтән мүһарибәси әлилләринин, һәрби гуллуғчуларын вә һәлак олмүш дөйүшчүләрин аилә үзвләринин ишә дүзәлтмәк вә онлара ихтисас өйрәтмәк сәһәсиндә хейли иш қорүлмүшдүр. Һәрби гуллуғчуларын 121.240 нәфәр аилә үзвү ишә көндәрилмишдыр. Әлилләрин ихтисас өйрәнмәсинә 6.420 миң манат пул хәрчләнмишдыр.

Лакин бүтүн булар бахмаяраг демек лязымдыр ки, Вәтән мүнәри-бәси әлилләринә вә һәлак олмуш дәйүшчүләрни әнлә үзвләринә әттиһа-сызлыгла, әслиндә иһә совет адамына ярашмаз бир сурәтдә янашылмасы фактларына һәлә дә тәсадуф олунур. Бә'зи ишчиләримиз онларын әһтиҗ вә тәләбләрини өдәмәк гайғысына лязымынча галмырлар, онларын әһ-зәләринә вахтында бахмырлар, иһә кирмәкдә, ихтисас өйрәнмәкдә, ушаг-ларыны мәктәбә гәбул әтдирмәкдә вә саирәдә онлара көмәк әтмирләр.

Сосялизм гуручулуғунун бүтүн саһәләринә күндәлик рәһбәрлик әдир-кән биз чоһ мүнүм бир вәзифәмизи, йә'ни чәмийәтнимизни иҗтисади әса-сы олан сосялист мүлкийәтини горумаг вәзифәмизи чоһ вахт унудурут. УИК(б)П МК вә Мәркәзи Нәзарәт Комиссионунун 1933-чү ил январ пленумунда Сталин йолдаш демешдир:

«...Ичтиман мүлкийәти горумаг уғрунда мүбаризә апармаг, совет һакимийәти гануналарынын бизим ихтиярымыза вердийн бүтүн тәдбир вә вәситәләрин көмәйи илә мүбаризә апармаг партиянын әсас вәзифәлә-риндән бирдир».

Сталин йолдашын бу кәстәришләринин партия, совет вә тәсәруфат рәһбәрләримиз тәрәфиндән унудулмасынын нәтиҗәсидир ки, биздә дөв-ләт, кооператив вә колхоз мүлкийәтинин оғурланмасы вә дағдылмасы кими бир чоһ фактлар вардыр.

Бу кими фактларын олмасы совет вә тәсәруфат тәшкилатларымыз-да сосялист әмлакынын горулулмасына мәс'улийәтсиз янашылдығыны, малийә вә нәзарәт органларымызын пис ишләдийини, прокурорлуғ, мән-кәмә вә милис органларымызын оғрулара, фырылдагчылар вә сосялист әмлакыны дағданлара гаршы зәиф мүбаризә апардығыны кәстәрир.

Бу чәһәтдән халг мәнкәмәләримизни үзәринә хусуси мәс'улийәт дү-шүр.

Халг мәнкәмәләрини гаршыдакы сечкиләри, мәнкәмә органлары-нын ишени тамамилә яхшылашдырмаг, сосялист гануичулуғуну даһа да мәнкәмәләтмәк вә зәһмәткешләрин совет гануналарына һөрмәт руһунда тәрбийә әдилмәсини яхшылашдырмаг мәгсәдилә кечирилән чоһ мүнүм сияси бир тәдбирдир.

Бүтүн чәза органларымызын ишенин мүсбәт нәтиҗә вермәси халг һакимләри вә халг ичласчылары һей'әтинә кимләрин сечилмәтәйиндән асылы олачагдыр.

Ерли партия вә совет тәшкилатлары бу чоһ мүнүм сияси кампания башчылыг әтмәли вә чалышмалыдырлар ки, халг һакимләри вә халг ич-ласчылары һей'әтинә сияси чәһәтдән йохланмыш, халгын әттимадыны га-занмыш, көрүш даирәси кениш вә мэдәни сәвийәси йүксәк олан, совет әдаләт ганунуну вә партиямызын сиясәтини ишдә һәята кечирмәйи ба-чаран тәмиз адамлар сечилсин.

МӘДӘНИЙӘТИН ДАҺА ДА ЙҮКСӘЛДИЛМӘСИ ВӘ ЗӘҺМӘТКЕШЛӘРИН КОММУНИСТЧӘСИНӘ ТӘРБИЙӘ ӘДИЛМӘСИ

Йолдашлар, кениш сосялизм гуручулуғу шәраитиндә, тәдричлә сос-ялизмдән коммунизмә кечилдийн дөврдә зәһмәткешләрин коммунист тәрбийәсини һәлләдичи әһәмийәти вардыр.

Сон илләрдә Умумиттифаг Коммунист (болшевикләр) Партиясынын Мәркәзи Комитәси мәфкурә мәсәләләринә даир бир сыра гәрарлар гәбул әтмишдир.

Сталин йолдашын тәшәббүсу илә вә Андрей Александрович Ждановун бидаваситә рәһбәрлийи илә кечирилән фәлсәфә мүбаһисәси, В. И. Ленин адына Умумиттифаг Кәнд Тәсәруфат Әмләри Академия-сынын биоложи әлминдәки вәзийәтә һәср олуна сессиясы, партиямы-

зын даһа бир сыра бу кими башга тәдбирләри өлкәмиздә бүтүн мәфкурә-ви иши ени йүксәк пилләйә галдырмаг, буржуа мәфкурәси галығларыны йох әтмәк, һәр чүр мәфкурәви тәһрифләрә гаршы болшевик барышмаз-лығыны гүввәтләндирмәк, әлмдә, әдәбийәтдә вә иччәсэнәтдә, мэдәний-йәт вә мәфкурә ишимизни бүтүн саһәләриндә болшевик партиялылығыны гүввәтләндирмәк мәгсәдилә кечирилмишдир.

Зәһмәткешләрин коммунист тәрбийәси ишиндә халг маарифинин ро-лу соң дәрәҗә бөйүкдүр. Партиямыз вә Совет һөкүмәти өлкәмиздә халг маарифи ишени даһа да яхшылашдырмаг үчүн сон заманлар бир сыра гәрар гәбул әтмишләр.

АзәрбайҶан партия тәшкилаты республикамызда халг маарифи иши-ни хейли яхшылашдырмаға наил олмушдур. 1948—1949-чу дәрә илиндә республикамызын ибтидан, патамам орта вә орта мәктәбләриндә, һабелә фәһлә вә кәндли кәнчләр мәктәбләриндә 623 миң шакирд охуур.

Мәктәбләримиздә тәһсил-тәрбийә иши яхшылашмыш, мүәллим кадр-лары артмышдыр. Инди республикамызын мәктәбләриндә 24.056 мүәл-лим ишләйир. Мәктәбләри дәрәс китаблары илә тә'мин әтмәк үчүн бө-йүк ишләр көрүлмүшдүр. Тәкчә 1948-чи илдә үмумийәтлә 1.650 миң нүс-хә тиражла 70 дәрәс китабы нәшр әдилмишдир.

Бунунла бәрәбәр иһәтәр мәктәб биһаларынын вәзийәти, онларын ава-данлыгла, әяни вәсантлә тәһниз олунмасы, иһәтәрә дә хусусән тәһсилни кейфийәти чәһәтдән мәктәбләримизни ишиндә һәлә олдуғча чоһ нөгсан-лар вардыр. Лакин ән дөзүлмәз чәһәт одур ки, үмуми ичбар ибтидан тәһсил һаггындакы ганун һәлә тамам еринә етирилмәмишдир. Умуми ичбар ибтидан тәһсилә кечилмәси мәсәләси гаршыа гоюлдуғу бир за-манда, республикамызын бир сыра районларында ибтидан мәктәбә чәлб олунмағ чохлу ушаг вардыр.

Мәктәбләримиздә рус дилинин өйрәдилмәсини, кадрларымызын рус дилини өйрәнимәсини чоһ бөйүк әһәмийәти вардыр.

Һәлә кечән әсрдә АзәрбайҶан халгынын ән яхшы вә тәрәггипәрвәр оғуулары рус дилинин ролуна вә әһәмийәтинә йүксәк гиймәт вермиш-ләр. 1826-чы илдән 1845-чи иләдәк Газан дарүлфунунда, 1845-чи илдән 1870-чи иләдәк Петербург дарүлфунунунда мүһазирә охумуш, рус дили-ни мүкәммәл билән алим, мүтәфәккир Мирзә Қазым бәй бу дилин әзәмә-тинә вәләһ олдуғуну билдирәрәк һәлә 1852-чи илдә язмышды:

«...Рус дили зәнкин, мүстәғилл дилдир вә артыг инди Авропанын мө-дәни дилләри ичәрисиндә мүнүм ер тутур».

АзәрбайҶан маарифпәрвәрләри вә демократлары рус дилини нәинки мүкәммәл билдирдиләр, һәтта өзләрини ән яхшы әсәрләрини рус дилиндә дә язырдылар. Мирзә Фәтәли Ахундов өз фәлсәфи әсәрини рус дилиндә дә язмышдыр. Аббасгулу Аға Бакиханов «Күлүстайи Ирәм» адлы та-рихи әсәрини рус дилиндә дә язмышдыр.

Бу да диггәтә лайиғдир ки, Мирзә Фәтәли Ахундов илә Русияда биринчи дәфә 1875-чи илдә азәрбайҶан дилиндә чыхан «Әкинчи» гәзе-тинин баниси һәсән бәй Зәрдаби бир-бирилә рус дилиндә дә язышмышлар. Маарифпәрвәр шаир Сейид Әзим Ширвани һәлә кечән әсрдә язмыш-дыр:

«Әй оғул, һәр лисанә ол рағиб,
Хәсә, ол рус әлминә талиб.
Онлара әһтиҗымыз чоһдур,
Билмәсәк дил әлачымыз йохдур».

Бизим зәманәмиздә, сосялизм зәманәсиндә, Молотов йолдашын де-дийн кими, бүтүн йолларын коммунизмә доғру кетдийн бир дөврдә рус дилини, бу дили билмәйин үмумдүня әһәмийәти вардыр.

Рус дили, Бөйүк Октябр ингилабыны әтмиш, сосялизмә йол ачыш

олан халгын дили бүтүн дүня зәһмәткешләринин өз азадлығы, шәрәф вә истиглалыйәти уғрундакы мубаризәсиндә бирләшмәси символу олмушдур. Ән мүтәрәгги, ән габагчыл әлм олан сосялист әлми вә мэдәнийәти рус дили сайәсиндә бүтүн бәшәрийәтин малы олар.

Биз совет адамлары үчүн рус дили, бөйүк гардашымыз олан рус халгынын дили, бөйүк мүәллимләримиз Ленинин вә Сталиннин дили сарсылмаз Ленин—Сталин достлуғу сайәсиндә сых бирләшмиш чохмиллионлу, чохмилләтли совет аиләсинин доғма дилидир. Рус дили бүтүн совет адамларынын коммунизм уғрунда күндәлик биркә мубаризәдә истифадә этдикләри дилдир.

Рус дилини билмәк бүтүн мүттәфиғ республикаларда әлмин, мэдәнийәтин вә инчәсәнәтин соң дәрәчә йүксәлиши үчүн башлыча васитәдир. Буна кәрә дә биринчи нөвбәдә мәктәпләримиздә рус дилинин өйрәнилмәсинә республикамызын партия тәшкилатлары тәрәфиндән чидди диггәт верилмәлидир.

Рус дилинин өйрәнилмәси ишини яхшылашдырмағ үчүн һесабат дөврүндә бир сыра тәдбирләр көрмүшүк. Гейри рус мәктәпләриндә икинчи синифдән башлаярағ рус дили өйрәдилр. Рус дили мүәллимләри һазырламағ үчүн, педагожи мәктәпләрдән башга, икинлик мүәллимләр институту, һабелә Баки шәһәринин вә республиканын башга шәһәрләринин бир сыра орта мәктәпләриндә XI синифләр тәшкил әдилмишдир.

Лакин демәк лазымдыр ки, көрүлән ишләр һәлә чох аздыр. Бир сыра мәктәпләрдә, хусусән Азәрбайчанын кәнд районларындакы мәктәпләрдә рус дили мүәллимләри олмадығындан рус дили өйрәнилмир. Бир чох мәктәпләрдә рус дили тәдрисинин кейфийәти ашағыдыр. Али мәктәпләри гуртаран бир чох тәләбәләр рус дилини яхшы билмирләр. Партия вә совет кадрларымыз рус дилини өйрәнмәк үзәриндә кифайәт гәдәр чалышмырлар. Рус дили мүәллимләри һазырланмасы ишини гүввәтләндирмәк вә мәктәпләримиздә рус дили тәдрисинин кейфийәтини көкүндән яхшылашдырмағ лазымдыр. Партия вә совет ишчиләримиз даим чалышыб рус дилини өйрәнмәлидирләр.

УЙК(б)П МК мәктәпләрдә вә педагожи мәктәпләриндә биоложи әлмләринин тәдриси вә бунун яхшылашдырылмасы тәдбирләри һаггында гәрар гәбул әтмишдир. Бу гәрарда кәстәрилән нөгсанлар бизим мәктәпләримиздә дә вардыр.

Биз мәктәпләрдә вә педагожи мәктәпләриндә биоложи әлмләринин тәдрисини тамамилә енидән гурмалы вә яхшылашдырмалыйығ.

Һазырда республикамызда 19 али мәктәб, 81 техникум вә башга орта ихтисас мәктәпләри вардыр.

Азәрбайчан К(б)П XVI гурултайындан кечән мүддәтдә республикамызын али мәктәпләри 14.088 мүнәндис, ағраном, һәким, мүәллим вә башга мүтәхәссис һазырламышдыр. Инди Азәрбайчанын али мәктәпләриндә 16.185 нәфәр, техникумларында вә башга орта ихтисас мәктәпләриндә 20.144 нәфәр тәһсил алыр. Бундан эла вә орта мәктәпләри э'ла гуртаранлардан вә медал аланлардан бир чоху һәр ил пайтахт шәһәрләринин али мәктәпләриндә охумаға кәндәрилер. Москва вә Ленинграддын али мәктәпләриндә 628 нәфәр азәрбайчанлы тәләбә охуюр.

Али мәктәпләримиз, техникумларымыз вә орта ихтисас мәктәпләримиз мүәййән мүвәфәғийәтләр әлдә әтмишләр. Лакин буна бахмаярағ онларын ишиндә һәлә бир чох нөгсанлар вардыр. Биз али мәктәпләримизни вә техникумларымызы һәлә индийәдәк лазымы бина вә ятағханаларла тә'мин әтмәмишик. Ихтисаслы мүәллимләримиз чатышмыр. Мүһазирәләр бә'зән кифайәт гәдәр йүксәк идея-сияси вә нәзәри сәвийәдә олмур вә һәятла лазымынча элағәләндирилмир. Али мәктәб вә техникумларымызда чох вахт формализм вә әзбәрчилик һалларына тәсадүф әдилр. Бүтүн булар һазырланан мүтәхәссисләрин кейфийәтинә дә пис тә'сир әдир.

Әлмин инкишафы саһәсиндә Азәрбайчан республикасы бөйүк мүвәфәғийәтләрә наил олмушдур.

Бөйүк Вәтән мұһарибәси күнләриндә Азәрбайчан ССР Әлмләр Академиясынын ярадылмасы республикамызын һәятында бөйүк һадисәдир. Азәрбайчан ССР Әлмләр Академиясы тәшкил олуандан бәри республиканын тәбии сәрвәтләрини өйрәнмәкдә, нефт сәңәенин айры-айры мәсәләләринин һәллиндә, хусусән нефт чыхарылмасында вә нефт э'малында ени үсулларын тәтбиғ әдилмәсиндә, ән йүксәк нөв тәйярә бензини алынмасына имкан верән йүксәк октанлы компонентләр истәһсалында бир сыра наилийәтләр әлдә әтмишдир. Кәнд тәсәрруфаты саһәсиндә ени памбыг нөвләри вә ени мал-гара чинсләри етишдирилмишдир. Азәрбайчан халгынын тарих вә мэдәнийәтинә анд бир сыра әсәрләр нәшр әдилмишдир.

Партия вә һөкүмәтин диггәт вә гайғысы сайәсиндә соң илләр Азәрбайчанын әлми мүәссисәләриндә бир чох алимләр етишмишдир. 1940-чы илдә республикада чәми 56 әлмләр доктору вә профессор, 151 әлмләр намизәди вә досент вар идисә, инди 126 әлмләр доктору вә профессор, 779 намизәд вә досент вардыр. Республиканын 73 Сталин мұкафаты лауреатындан 46-сы әлми ишчидир.

Лакин әлми тәшкилат вә мүәссисәләримизин иш вүс'әти вә сәвийәси, республиканын гаршысында дуран бөйүк вәзифәләрдән керн галыр. Азәрбайчан Әлми Тәдгигат Нефтчыхарма Институту нефт сәнаенин инкишафы сүр'әтилә аяғлаша билмир, гуйругда сүрүнүр вә һеч бир енилик яратмыр.

Азәрбайчан Әлми Тәдгигат Әкинчилик Институту да, она Оһанов йолдаш рәһбәрлик әтдийн заман даһа пис вәзийәтдә инди. Институт тәдгигәт әтдийн әсас битки олан памбыг биткисинин 38 һектарлығ саһәсинин һәр һектарындан 1946—1947-чи илләрдә 17,4—21,4 сентнер мәнсул кәтүрмүшдү. Һалбуки институтун яхынлығында олан колхозлар йүз һектарла тарлаларын һәр һектарындан 40—50 сентнер, институтун олдуғу бүтүн Сәфәрәлиев району исә һәмин илләр әрзиндә 2.200 һектар саһәнин һәр һектарындан орта һесабла 21—25 сентнер памбыг кәтүрмүшдү.

Азәрбайчанда әлми-тәдгигат ишини гәти сурәтдә яхшылашдырмағ, мұһарибәдән сонракы Сталин бешиллийн планынын вахтындан әввәл еринә етирилмәсиндә әлми ишчиләрин сәнае мүәссисәләринә вә колхозлара әмәли ярдымыны гүввәтләндирмәк лазымдыр.

Йолдашлар, һесабат дөврүндә Азәрбайчан совет әдәбийяты вә инчәсәнәти даһа да йүксәлмишдир. Язычыларымыз колхозчуларын, фәһләләрин вә зиялыларын һәятыны, коммунизм уғрунда мубаризәни, өлкәминдә халғларын достлуғуну тәрәннүм әдән бир сыра ени романлар, п'әсләр, поэмалар вә шенрләр язмышлар.

Бөйүк Вәтән мұһарибәси күнләриндә Азәрбайчан язычылары өз әсәрләри илә совет дөйүшчүләринин вә республикамызын зәһмәткешләринин иш-ғалчы фашистләрә гаршы мубаризәйә вә архада фәдакарлығла ишләмәйә чағырырдылар.

Азәрбайчан совет әдәбийяты Чәнуби Азәрбайчанын шаир вә язычыларына кәзәл тә'сир бағышламыш, онлара реализм йолуну, халгын һәятына яхынлашмағ йолуну кәстәрмишдир. Вәтән мұһарибәси илләриндә вә мұһарибәдән сонракы дөврдә Чәнуби Азәрбайчанда бир сыра элә язычылар мейдана чыхмышдыр ки, онлар өз әсәрләрилә халгы руһландырыб Иран иртичаына гаршы, алман вә инкилис-американ империалистләринә гаршы мубаризәйә галдырмыш, совет халгынын гәһрәман мубаризәсини вә совет дөйүшчүләринин икидикләринин тәрәннүм әтмишләр.

Бөйүк рәһбәримиз Сталин йолдашын енидән Азәрбайчан халгына пайтардығы Азәрбайчан шаири Низаминин 800 иллик юбилейн республикамызын һәятында чох мұһүм бир һадисә олду. Низаминин юбилейн үмум-

халг байрамына, Совет Иттифагы халгларынын достлуғунун эн парлаг нүмайишинә чеврилди. (Курултулу алгышлар).

ҮИК(б)П МК-нын «Звезда» вә «Ленинград» журналлары һаггындакы тарихи гәрарындан сонра Азәрбайчан язычылары мүасир мөвзуда бир сыра әсәрләр яратмышлар. Бунлардан Әбүлһәсәнин «Мүһарибә» романыны, Мейди һүсәйини «Абшерон» әсәрини, Иляс Әфәндиәвини «Ишығлы йоллар» п'есини, М. Сүлеймановун «Ерин сирри» әсәрини вә башгаларыны көстәрмәк олар.

Бунуила бәрәбәр әдәбийят вә инчәсәнәт мәсәләләринә даир ҮИК(б)П МК гәрарларынын еринә етирилмәсинин йохланышы Азәрбайчан язычыларынын ишиндә бир сыра чидди сәһв вә нөгсанлар олдуғуну ашкара чыхартды.

Азәрбайчан әдәбийятынын керн галмасының әсас сәбәби одур ки, бир чох язычыларымыз һәятдан узаглашмышлар, совет адамынын мә'нәви тәләбләрини нәзәрә алмырлар, совет адамларынын әмәк вә яшайышыны өйрәймирләр, өз идея-сияси вә мәдәни сәвиййәләрини йүксәлтмәк үзәриндә нис ишләйирләр, сосялист реализми методуна йийәләнмирләр, оңу мүчәррәд романтика вә тәнгиди реализмлә әвәз әдирләр.

Әдәбийятымызда, һәм дә ялһыз әдәбийятда дейил, хейли дәрәчәдә мусиги, рәссамлыг вә ме'марлыг да хәлгилик принципини, тәһриф олунмасы, совет әдәбийятына вә инчәсәнәтинә ябанчы олап сахта хәлгиликлә әвәз әдилмәси чидди нөгсандыр. Фолклору механики сурәтдә тәглид этмәкдән, вахты кечмиш адәт вә ән'әнәләри тәрәниүм этмәкдән ибарәт олап сахта хәлгилик чәрәяны, керн галмыш, көһнәлмиш орта әср адәт вә ән'әнәләрини әдәбийятда мүдафиә этмәк чәрәяны олуб һәгигәтдә милли мәһдудлуға, габагчыл мәдәниййәтдән, классик Азәрбайчан, рус вә дүня әдәбийяты вә инчәсәнәтинин мүтәрәгги ән'әнәләриндән узаглашмаға кәтириб чыхарыр. Сахта хәлгиликин совет әдәбийятында вә инчәсәнәтиндә олап һәгиги хәлгиликлә һеч бир әлагәси йохдур вә ола да билмәз. Совет әдәбийятында вә инчәсәнәтиндә һәгиги хәлгилик совет адамынын сосялист фәалийәтиндән, оңун артмыш олап мәдәни тәләбләриндән айрылмаздыр.

Мүһарибәдән сонракы илләрдә әдәбийятымызын керн галмасына әдәби тәнгидимиз дә мүгәссирдир. Әдәби тәнгид идея вә әдәби чәһәтдән лазыми йүксәклик галхмамыш вә язычыларымызын ярадычылыгында олап сәһв вә нөгсанлары вахтында ачыб көстәрмәмишдир.

Халгларын Ленин—Сталин достлуғу һаггында, Загафгазия халгларынын мүгәддәс тутуб давам әтдирдикләри шанлы Сталин ән'әнәләри һаггында, Загафгазия халгларының өз азадлыг вә истиғлалийәтләри уғрунда, совет һакимийәти уғрунда апардығлары биркә мүбаризә һаггында, Бөйүк Вәтән мүһарибәси күнләриндә Совет Иттифагының бүтүн халглары илә чийин-чийинә вериб дүшмәнә гаршы апардығлары биркә мүбаризә һаггында сон заманлар һеч бир бөйүк әсәр ярадылмадығыны Азәрбайчан язычылары вә шаирләринин ишиндә бөйүк нөгсанлардан бири һесаб этмәк лазымдыр. Азәрбайчан вә әрмәни халгларына хәянәт әтмиш, өз халгларыны мүхтәлиф вахтларда бүтөлүкдә вә һиссә-һиссә империалист йыртычылары сатмыш вә дәфәләрлә гарлаш гырғыны салмыш алчаг мүсаватчылары вә дашнағлары ифша әдән һеч бир китаб язылмамышдыр. Галбуки белә китабларын әһәмийәти чох бөйүкдүр, хүсусән она көрә ки, инкилис-американ империализминин бу әлалтылары харичи өлкәләрдә инди дә өз алчаг хәянәтқар ишләрини давам әтдириләр.

Шаир вә язычыларымызын йохланмыш вә әтибарлы мәнбәләрдән истифадә әдәрәк һәгигәтә уйғун әсәрләр яза билмәси үчүн кифайәт гәдәр материал вә тарихи сәнәдләр вардыр. Бу мөвзуларда китаблар язылма-сы хүсусән она көрә вачибдир ки, сон заманлар мә'луматсыз, бә'зи һалларда һәтта шүбһәли мүәллифләрин китаблары чыхмышдыр, һәм ин мүә-

лифләр, бу вә я башға бир дөврдә бизә куя көмәк әтмиш олап, һәгигәтдә исә мүхтәлиф әкс-ингилабчы вә агвардиячы дәстәләр вә гошунлары сырасына кириб совет һакимийәтинә гаршы фәал мүбаризә апармыш адамларын хатирәләри кими шүбһәли мәнбәләрдән истифадә әдирләр.

Бу чүр китабларда тарихи һадисәләр вә фактлар кобуд сурәтдә тәһриф олунур вә сахталашдырылыр. Тәәччүблүдүр ки, белә китаблар нәинки нәшр олунур, һәтта бә'зи гәзет вә журналларын сәһифәләриндә онла-ра мүсбәт гиймәт дә верилр.

Һесабат дөвүндә театр инчәсәнәти сәһәсиндә ени п'есләр, опералар, мусигили, комедиялар мейдана кәлмиш, ярадычы ишчиләрни сәвиййәси йүксәлмиш вә әһалийә көстәрилән хидмәт яхшылашмышдыр. Һазырда республикамызда 21 театр вардыр. Йүксәк ихтисаслы театр ишчиләри һазырламағ үчүн театр институту ярадылмышдыр.

Республикамызын театрлары Азәрбайчан драматургларынын әсәрләрини тамашая гоймагла бәрәбәр, рус классикләринин вә рус совет драматургларынын әсәрләриндән бир сыра марағлы тамашалар яратмышлар. Әзизбәйов адына Азәрбайчан Драм Театрынын эн яхшы тамашалары Москвада гастрол күнләриндә пайтахтымызын зәһмәткешләринә көстәрилмиш вә мүвәффәгийәт газанмышдыр.

Лакин буна бахмаяраг театрларымыз һәлә дә, ҮИК(б)П МК-нын тәләб әтдийн кими, әсл совет мәдәниййәт очағы олмаммышлар, габагчыл совет мәфкурәси вә әхлагынын һәгиги очағына чеврилмәмишләр. Азәрбайчан Инчәсәнәт идарәсинин вә Совет Язычылары Иттифагынын ени репертуар ярадылмасына рәсмиййәтчиликлә вә әтинасизлыгла янашмасы нәтижәсиндә инди театрларымыз мүасир мөвзуларда язылмыш яхшы п'есләрә бөйүк әһтияч һиссә әдирләр.

М. Әзизбәйов адына Азәрбайчан Драм Театрының гаршыдакы 75 иллик юбилейи республикамызын мәдәни һәятында мүһүм һадисәдир. Театрларымыз һәм ин юбилейә ени ярадычылыг гәләбәләрилә, Совет Азәрбайчаны нефтчиләринин, колхозчуларынын вә зиялыларынын һәятыны вә мүһарибәдән сонракы гуручулуғун Сталин планыны һәята кечирмәк уғрунда онларын гәһрәман мүбаризәсини доғру вә дүзкүн әкс әтдирән йүксәк бәдн тамашаларла кәлмәлидирләр.

Республикамызда кино инчәсәнәти чох керн галыр. Азәрбайчан ССР Кинематография Назирлийи вә Баки кино студиясы һәлә дә өз ишләрини ҮИК(б)П МК-нын «Бөйүк һәят» (икинчи сериясы) кино фильми һаггындакы гәрары әсасында енидән гурмаммышлар вә ярытмаз ишләйирләр.

Мусиги сәһәсиндә гейд этмәк лазымдыр ки, бир чох исте'дадлы кәңч бәстәкарлар етишмишдир. Онлар мусиги инчәсәнәтинин, симфонизм, камера мусигисеи, вокал вә инструментал мусиги кими мүһүм сәһәләрини, әслиндә бизим мусигимиздә ени олап бу сәһәләри иңкишаф әтдирмәк үчүн әһәмийәтли ишләр көрмүшләр.

Мураделинин «Бөйүк достлуғ» операсы һаггында ҮИК(б)П МК-нын гәрарыны һәята кечирәрәк, бәстәкарларымызын ишини даһа да яхшылашдырмағ үчүн бир сыра тәдбирләр көрмүшүк.

Әдәбийят вә инчәсәнәт хадимләримиз, совет һәятыны һәртәрәfli көстәрән, йүксәк вәтәнпәрвәрлик, өлкәминин халглары арасында достлуғ идеяларыны күтләрә ичәрисинә яян, гүдрәтли совет вәтәнимизин бөйүк нацлийәтләри үчүн адамларымызда ифтихар һисси оядан, зәһмәткешләри коммунизм уғрунда фәдакар мүбаризәйә галдыран йүксәк идеялы вә әсл бәдн әсәрләр яратмашыдырлар.

Зәһмәткешләри коммунизм руһунда тәрбийә этмәкдә күтләрә ичәрисиндә апарылан мәдәни-маариф ишинин чох бөйүк әһәмийәти вардыр. Партиянын вә һөкүмәтин күндәлик гайғысы сәһәсиндә республикамызда мәдәни-маариф мүәссисәләринин сайы хейли артмышдыр. Инди Азәрбайчан ССР-дә 3.410 китабхана, клуб, мәдәниййәт әви, мәдәниййәт сара-

йы вә гәраәт комасы вардыр. Бунлар мүнәзирләр, мә'рузәләр, мүсаһи-бәләр, бәдһи өзфәалийәт кечәләри тәшкил этмәк сәһәсиндә бөйүк ишләр кәрүрләр.

Буна бахмаяраг республикамызда мәдәни-маариф иши УИК(б)П МК-нын мәфкурә мәсәләләринә даир гәрарларында гаршыя гоюлан вә-зифәләрден кери галыр вә зәһмәткешләрин артмыш олан сияси вә мәдәни-тәләбләрини өдәмир.

Партия, комсомол вә һәмкарлар иттифаглары тәшкилатлары, һабелә мәдәни-маариф идарәләри дини мөвһуматы вә көһнә һәят галыгларыны арадан галдырмаг мәгсәдилә апарылан күтләви-изаһат ишини зәифләт-мишләр. Сияси вә әлми биликләри янн чәмийәт вә мәдәни-маариф ида-рәләри тәбһи-әлми мәсәләләри кифайәт гәдәр тәблиғ этмирләр.

Әһалийә кино тамашалары көстәрмәк иши пис һалдадыр. Республи-камызда чәми 304, о чүмләдән кәндләрдә 195 кино гурғусу вардыр. Рес-публикада анчаг 30 сәйяр кино вардыр, бунлардан да анчаг 14-ү ишлә-йир. Бир чох кәндләрдә айларла кино тамашасы көстәрилмир.

Республикада радиолашдырма ишинә чидди диггәт вермәк ләзым-дыр. Һесабат дөврүндә анчаг 28.272 ени радионөгтәси ярадылмышдыр. Хүсусән кәндләрә вә колхозлара радио чәкилмәси енә ярытмаз һалдадыр. Республикамызда чәми 102.373 радио нөгтәси вардыр. Бунлардан анчаг 18.097-си кәндләдир.

Кәндләрин вә колхозларын электрикләшдирилмәси мәдәни-маариф ишләрини кенишләндирмәк үчүн чох мүнүм шәртдир. Лакин биздә бу иш ярытмаз һалдадыр. 3.547 колхоздан анчаг 204-ү электрикләшдирилмиш-дир.

Бу вәзийәтә даһа дөзмәк олмаз. Яхын 3—4 илдә республикамызын бүтүн кәнд вә колхозларынын электрикләшдирилмәси вә радиолашды-рылмасына наил олмаг ләзымдыр.

Биз мәдәни-маариф ишини тамамилә яхшылашдырмалы вә бүтүн мәдәни-маариф очагларынын шәһәр вә кәнд зәһмәткешләри үчүн әсл сия-си тәрбийә вә мәдәни истираһәт очагларына чеврилмәсинә наил олмалы-йыг.

* *

Партия вә һөкүмәт бәдән тәрбийәсини вә идманы зәһмәткешләрә ком-мунист тәрбийәси вермәк, онларын сәһһәтини яхшылашдырмаг вә совет халгыны әмәйә һазырламаг үчүн мүнүм васитәләрдән бири һесаб әдәрәк шәһәр вә кәнд әһалиси ичәрисиндә бәдән тәрбийәсинин вә идманын ке-нишләндирилмәсини бөйүк дөвләт иши һесаб әдирләр. Шәһәр вә кәнд зәһ-мәткешләри арасында бәдән тәрбийәсини кенишләндирилмәсиндә әсәс-лы дөнүш яратмаг ләзымдыр.

Партия вә һөкүмәтин гәрарлары биздән, ән әввәл партия тәшкилат-ларымыздан тәләб әдир ки, бәдән тәрбийәси ишини өз әсәс вәзифәләри-миздән бири һесаб әдәрәк, бу ишә күндәлик рәһбәрлик әдәк.

Биз бәдән тәрбийәси ишләринин бүтүн «хырда чәһәтләринә» диггәт вермәли, бәдән тәрбийәси тәшкилатларымыза әмәли ярдым көстәрмәли вә онлары йохланмыш, бачарыглы адамларла мөһкәмләтмәлиийк.

Мәктәбләримиздә бәдән тәрбийәси ишинин вәзийәтинә хүсуси диггәт вермәлиийк.

* *

Мүнәрибәдән сонра биз күтләви мүдафиә ишинин тәшкилини вә она рәһбәрлийи зәифләтмишик, әһали арасында һәрби билик янн чәмийәтләрә өз рәһбәрлийимизи зәифләтмишик. Партия вә һөкүмәт бу сәһәйә бөйүк әһә-мийәт верәрәк, зәһмәткешләр арасында күтләви мүдафиә ишини яхшы-лашдырмаг мәгсәдилә Осоавиахими енидән гурмағы гәрара алмышдыр;

Осоавиахими әвәзинә үч ени көнүллү чәмийәт: ордуя, донанмая вә һава гүввәләринә көнүллү ярдым чәмийәтләри тәшкил әдилмишдир. Бу тәш-килатлара башчылыг этмәк үчүн йохланмыш, әтибарлы, тәчрүбәли вә өз ишләрини билән йолдашлар тәйини әдилмишдир. Һөкүмәтимиз һәмһин чә-мийәтләр үчүн ләзыми мадди әсәс яратмышдыр, онлара ләзыми вәсаит бурахыр.

Ишимизин бу чәһәтинә гаршы әтинассызлыгы арадан галдырмагла өз сәһвләримизи дүзәлтмәлиийк.

Һәрби биликләри янн көнүллү чәмийәтләрини иши үчүн һәмкарлар иттифаглары вә комсомол тәшкилатларымыз хүсуси мәс'улийәт дашы-йырлар. Һәмһин тәшкилатлардан бу мүнүм сәһәдә өз ишләрини яхшылаш-дырмағы тәләб этмәк ләзымдыр. Партия тәшкилатлары ишимизин бүтүн башга мүнүм сәһәләри кими һәмһин көнүллү чәмийәтләрә дә рәһбәрлик этмәкдән әләвә онларын әмәли фәалийәтини яхшылашдырмаг ишиндә даһа артыг тәшәббүс вә бачарыг көстәрмәлидирләр.

ПАРТИЯ-ТӘШКИЛАТ ВӘ ПАРТИЯ-СИЯСИ ИШЛӘРИНИН ВӘЗИЙӘТИ ВӘ ВӘЗИФӘЛӘРИ

Йолдашлар, һесабат дөврүндә АзәрбайҘан партия тәшкилаты өзүнүн бүтүн ишиндә Сталин йолдашын дәфәләрлә вердийи белә бир көстәришә әсәсланмышдыр ки, сосялизм гуручулуғунун бүтүн вәзифәләринин мүнвәф-фәгийәтлә еринә етирилмәси һәр шейдән әввәл партия-тәшкилат ишинин вә партия-сияси ишин сәвийәсиндән вә вәзийәтиндән асылыдыр.

Буну тәсдиғ этмәк үчүн онларча фәкт вә мисал көстәрмәк олар. О заводда, мә'дәндә, мүәссисәдә, колхозда, совхозда вә районда ки, партия-дахили иши яхшы тәшкил олунмушдур, бүтүн партия-дахили һәяти гай-найыб чошур, һәр бир партия үзүнүн һәрәкәт вә фәалийәтинә бүтүн партия тәшкилаты тәрәфиндән һәр күн нәзарәт әдилир, коммунистләр ис-тәһсалатда габагчыл олмаг вәзифәләрини еринә етириләр, партия йығын-чаглары вахтында чағрылыр, коммунистләр бир-бирини чәсарәтлә вә горхмадан тәнгид әдир вә өз ишләриндәки сәһвләри арадан галдырмаг үчүн тәдбирләр кәрүрләр, партия гәрарлары ичрасынын йохланышы ла-зыми йүксәклийә галдырылмышдыр, ишчиләрин сечилиб тәйин олунмасы вә тәрбийә әдилмәси партиянын тәләб әтдийи кими тәшкил әдилмишдир вә тәсәррүфат ишимизин һәлләдичи сәһәләри данм партия тәшкилатынын тәсири алтындадыр,—бу кими завод, мә'дән, мүәссисә, колхоз, совхоз вә районда бир гайда олараг партиянын вә һөкүмәтин бүтүн тәсәррүфат вә сияси тапшырыглары мүнвәфәгийәтлә еринә етирилир. Нефт уғрундакы мүбаризәдә Ленин районунун партия тәшкилаты вә кәнд тәсәррүфат план-лары уғрунда, памбыг уғрундакы мүбаризәдә Газах район партия тәш-килаты буна нүмунә ола биләр.

* *

Һесабат дөврүндә АзәрбайҘан партия тәшкилатында бөйүк дәйишик-ликләр әмәлә кәлмишдир. 1940-чы ил январын 1-дә республиканын партия тәшкилатында 79 мин коммунист (50 мин нәфәр УИК(б)П үзвү вә 29 мин нәфәр УИК(б)П үзвүләринә намизәд) олдуғу һалда, 1949-чу ил январын 1-дә тәшкилатымызда 111.183 коммунист вардыр ки, бунлардан 99.751 нәфәри УИК(б)П үзвү вә 11.432 нәфәри УИК(б)П үзвүләринә намизәддир.

Һесабат дөврүндә партия сыраларына 54.491 нәфәр гәбул әдилмиш-дир.

Илк партия тәшкилатларынын сайы хейли артмышдыр. 1940-чы ил январын 1-дә 3.730 партия тәшкилаты олдуғу һалда, 1949-чу ил январын 1-дә 7.068 партия тәшкилатымыз вардыр. Илк партия тәшкилатларынын

сайча артымы олдуғуна бахмаяраг бир сыра мүнүм саһәләрдә һәлә инди дә илк партия тәшкилатлары йохдур.

Тәшкилат-партия ишинин эсас вәзифәләриндән бири партия тәшкилатларынын кейфийәт тәркибини даим яхшылашдырмаг гайғысына галмагда ибарәтдир. Лакин бизим бу ишимиздә чидди нөгсанлар вардыр. Бир чох район партия комитәләри вә илк партия тәшкилатлары биринчи нөвбәдә эсас сәнае саһәләринин фәһләләринин партияга гәбул этмәк вә бунунла да партия тәшкилатынын кейфийәт тәркибини яхшылашдырмагла чидди мәшгул олмаг әвәзинә, бүтүн фикирләринин партия тәшкилаты сыраларынын анчаг сайча артмасына вермишләр.

Бунун нәтижәсиндә, нефт сәнаенин дә айры-айры һәлләдичи саһәләриндә коммунист аздыр, бәзи ердә исә һеч коммунист йохдур. 22 газма бригадасында, 34 вышка гурашдырма бригадасында, 64 ералты тәмир бригадасында вә 70 эсаслы тәмир бригадасында коммунист йохдур.

«Партия сыраларынын артмасы вә УИК(б)П сыраларына ени дахил оланларла партия-тәшкилат вә партия-сияси ишини гүввәтләндирмәк тәдбирләри һаггында» УИК(б)П МК-нын 1946-чы ил 26 июл тарихли гәрында гейд әдилмишдир ки, бир чох партия тәшкилатлары партия сыраларына гәбул ишинә рәһбәрлик әдәркән партиянын тәркибини кетдикчә яхшылашдырмаг гайғысына галмыр, УИК(б)П Низамнамәсинин позулмасына йол верир, адамлары фәрди сурәтдә сечиб партия сыраларына гәбул этмәк принципинә рәайәт әтмир вә эслиндә партия гәбул ишини өзбашына ахына бурахырлар.

Бир чох район партия комитәләри УИК(б)П МК-нын кәстәришиндән сонра өз сәһвләрини баша дүшмүш вә партия гәбул мәсәләсинә чидди янашмаға башламышлар; лакин айры-айры райкомлар УИК(б)П Низамнамәсини поэмагда давам әдирләр.

Партия адамлары учдан тутма гәбул этмәк, ишә чидди янашмамаг вә коммунистләр арасында лазыми тәрбийә ишләри апармамаг нәтижәсиндә һесабат дөврүндә бәзи адамлар партия һәятындан узаглашдырларына, партия сәнәдләринин итирдикләринә вә партия үзвү адыны доғрултмадырларына көрә партия сыраларындан чыхарылмышлар.

Белә бир вәзийәтә Низамнамәнин тәләбләринә әмәл әдилмәсә, адамлары партия сыраларына учдантутма дейил, фәһлә, колхозчу вә зиялыларымыз ичәрисиндән әң яхшы, габагчыл вә йохланылмыш адамлары партияга мәһз фәрди сурәтдә гәбул этмәк лүзүму һаггында партия кәстәришләринин еринә етирилмәсә сәбәб олур.

Партияга гәбул әдилмиш адамларын тәрбийә әдилмәси үчүн партия тәшкилатларынын мәс'улийәт дашыдыгы һаггында Низамнамә тәләбләрини, Сталин йолдашын дәфәләрлә вердийн кәстәришләри вә партиямызын Мәркәзп Комитәси гәрарларыны партия тәшкилатлары еринә етирмирләр. Мадамки биз бир нәфәри партияга гәбул әдирик, биз ону енидән тәрбийәләндирмәйә, ону һәгиги болшевик әтмәйә, бөйүк Ленин—Сталин партиясынын шүүрлу үзвү әтмәйә борчлуоғ. Бунун үчүн бизим партия апаратымыз вә партия тәрбийәси верән бүтөв бир системимиз вардыр.

Партия намизәдләри ичәрисиндә 11.148 нәфәрин намизәдлик вахтынын 2 илдән 8 илә гәдәр кечмәси дә ени гәбул әдиләнләрлә апардығымыз тәрбийә ишинин зәиф олдуғуну кәстәрир.

Мүнтәзәм сурәтдә конфранслар, пленумлар, фәаллар йығынчаглары вә илк партия тәшкилатларында партия йығынчаглары кечирилмәси коммунистләри тәрбийә этмәк, онларын фәаллығыны артырмаг, көрүлән ишә дүзкүн гиймәт вермәк, ишдәки нөгсанлары вахтында арадан галдырмаг вә тәшкилатың кәләчәк ишләринә даир конкрет тәдбирләр көрмәк үчүн мүнүм васитәләрдән биридир. Конфранс вә пленумларын, партия фәаллары йығынчагларынын вә илк партия тәшкилатлары йығынчагларынын Низамнамәдә мүййән әдилән вахтларда кечирилмәси партия күтләләри-

нин өз сечкили органларына нәзарәт әтмәси үчүн ән яхшы үсулдур. Лакин бир чох партия тәшкилатлары буну әтмирләр.

УИК(б)П Низамнамәсиндә дейилер:

«...Партия, ваһид мүбариз тәшкилат олуб, партиянын бүтүн үзвләри үчүн әйни дәрәчәдә мәчбури олан шүүрлу интизам үзәриндә гурулур».

Гейд әтмәк лазымдыр ки, партия тәшкилатларымызда партия интизамы һәлә дә яхшы вәзийәтдә дейилдир. Айры-айры партия тәшкилатларында коммунистләрин партия үзвүк һаггыны вахтында вермәмәләри буна яхшы мисал ола биләр.

Партия ишчиләримизин сәһви бундан ибарәтдир ки, онлар партия үзвләри вә намизәдләринин үзвүк һаггыны вахтында вермәләринин партиялылыг нөгтейн-нәзәриндән, чох әһәмийәтли олдуғуну коммунистләри изаһ әтмир вә онлара демирләр ки, партия үзвүк һаггынын вахтында верилмәси коммунистин интизамлы олдуғуну, партия үзвүнүн партияны дүшүндүйүнү, өз партия вәзифәләринә шүүрлу сурәтдә янашдығыны вә партия илә үзвү сурәтдә бағлы олдуғуну кәстәрән әләмәтләрдән биридир. Биздә айры-айры илк партия тәшкилатларынын кәтибләри 3 айдан артыг борчу галан коммунистләрдән партия үзвүк һаггы гәбул әдир, онларын мәсәләсини илк партия тәшкилатлары йығынчагларында музакирә әтмирләр, һалбуки үзвүк һаггыны вахтында вермәйән һәр бир коммунистин һәрәкәти илк партия тәшкилатынын йығынчагында музакирә әдиләрсә, белә һаллары арадан галдырмаг олар.

Партия сәнәдләринин итирилмәси, хүсусилә диггәт верилмәли олан чидди фактдыр. Айры-айры партия тәшкилатларынын рәһбәрләри коммунистләрин өз партия сәнәдләринин итирмәсини аз әһәмийәтли факт һесаб әдирләр; һалбуки коммунистләрин партия сәнәдинин итирмәсинә ялыз гайғысызлыг вә сайыг олмамаг нәтижәси кимчә бахмаг олмаз; партия билетини итирән коммунистә гаршы ән азы әһтиятлы олмаг лазымдыр. Демәли, партия сәнәдинин итирилмәси партия гаршысында чидди чинайәт сайылмалыдыр.

Бу яхынларда АзәрбайҠан К(б)П МК бүросу Шаумян, Кешлә (Баки шәһәри), Астара вә Нефтчала район партия тәшкилатларында коммунистләрин өз партия сәнәдләринин нечә сахладырларынын йохлаңылмасы нәтижәләринин динләркән, партия сәнәдләринин итирилмәси мәсәләсинә бахмаг ишиндә чидди нөгсанлар олдуғуну ашкара чыхармышдыр.

Бәзи район партия комитәләри, партия сәнәдинин итирилмәси шәраитини һәңки диггәтлә йохламаг, һәмчинин партия сәнәдинин итирән коммунистин ичтиман вә шәхси һәрәкәтләрини, онун сияси симасыны дәриндән өйрәнмәк әвәзинә, ишә мәс'улийәтсизликлә янашараг; партия сәнәдинин итирән коммунистин тәкчә бәянатына әсасланыб она ени партия билети верилмәсини һәңиш әдирләр.

АзәрбайҠан К(б)П МК белә бир гайда гоймағы лазым билмишдир ки, итирилән партия сәнәди әвәзинә коммунистә ени сәнәд верилмәси һаггындакы һәңиш музакирә олуан заман һәр дәфә район партия комитәсинин биринчи кәтиби вә партия коллекиясынын кәтиби МК бүросунда олмалы, ени партия сәнәди верилмәси лүзүму һаггында әсасландырылмыш арайыш тәғдим әтмәлидирләр.

Коммунистләрин партия тәшкилаты ишиндә фәал иштирак әтмәйә чәләб олунмасы, онлары тәрбийәләндирмәк үчүн һәлләдичи шәртдир. Партия тапшырығы һәр бир коммунистин ичкишаф әтмәси вә шүүрунун йүксәлмәси үчүн бөйүк әһәмийәтә маликдир. Лакин бир чох партия тәшкилатлары коммунистләрин һамысынн партия-дахили һәятында вә тәшкилатын ишиндә фәал иштирак әтмәйә чәләб әтмир, онлара мүййән партия тапшырырлары вермирләр.

Һәтта республиканын рәһбәр ишчиләри арасында да өз партия тәш-

килатларынын күндәлик һәятында вә ишиндә яхындан иштирак этмәйән йолдашлар аз дейилдир.

Бу яхынларда Азәрбайчан К(б)П Мәркәзи Комитәсиндә әдлийә назир Әлимәммәдов, әһтият әмәк гүввәләри идарәси рәисинин мұавини Әлиев, дахили ишләр назиринин мұавини Сыроваткин вә Азәрбайчан ССР маариф назиринин мұавини Бәрхударян йолдашларла әдилән мүсаһибә заманы айдын олмушдур ки, һәмин йолдашлар 1948-чи илдә партия-сияси мөвзуларда һеч бир мәрүзә этмәмишләр.

Һалбуки партия Низамнамәсинин 2-чи параграфынын «б» бәндиндә дейилдийн ки, партия үзү «...партиянын вә өлкәнин, сияси һәятында фәал иштирак этмәйә» борчлудур.

Әлимәммәдов, Әлиев, Сыроваткин вә Бәрхударян йолдашларын бу һәрәкәтләринә сәбәб нәдир? Партия Низамнамәсинин тәләбләриндән хәбәрдар олмадыларымы, йохса бу тәләбләрә садәчә әтина этмәк вә партия үзү олмаг әтибарилә өз вәзифәләринин еринә стирмәк истәмәдикләрини? Бу йолдашлар яхшыча билмәлидирләр ки, партиянын дахили интизам адамларын вәзифәсиндән асылы олмаараг, партиянын бүтүн үзвләри үчүн мәчбуридир. Ялныз Әлимәммәдов, Әлиев, Сыроваткин вә Бәрхударян йолдашлар дейил, башга рәһбәр ишчиләримиз дә бундан өзләри үчүн лазыми нәтичәләр чыхармалыдырлар.

Бөйүк Сталин, коммунизм гурмаг уғрунда мұбаризәдә, партиямызын ишиндәки нөгсанлара гаршы мұбаризәдә тәнгид вә өзүнүтәнгидә сон дәрәчә бөйүк әһәмийәт верир.

Сталин йолдаш УИК(б)П XV гурултайында демилдир: «Биз ирәли-ләмәк истәйириксә, һәгиги вә ингилаби тәнгиди ән мұһүм вәзифәләримиздән бири һесаба этмәлийик. Бунсуз ирәлиләмәк олмаз. Бунсуз инкишаф этмәк олмаз».

Биздә тәнгид вә өзүнүтәнгид нәинки ерли тәшкилатларда вә районларда да зәифдир.

Республика вә Бакинни рәһбәр ишчиләри арасында тәнгид вә өзүнүтәнгиди зәиф олмасы, айры-айры ишчиләрин налайиг һәрәкәтләри һаггында әдилән хәбәрдарлыглар вахтында фикир верилмәсә, онларын ичтимайиәтә зидд, партия зидд һәрәкәтләринә чох заман либералчасына янашылмасы, рәһбәр кадрларын иши үзәриндә күндәлик нәзарәт олмамасы, кағыз үзәриндә язылан, анкетләрдә верилән мәлүмата болшевикләрә ярашмаян бир шәкилдә кор-коранә әтибар әдилмәси, заһири әләмәтләрә даһа артыг фикир верилмәси, бу әләмәтләрин ич үзүнчү вахтында ашкара чыхарыла билмәсә—ишимиздә бир чох бөйүк нөгсанлара, айры-айры рәһбәр ишчиләрин өзләрини налайиг апармасына сәбәб олмушдур.

Кадрларын сечилмәси ишиндә бурахламан сәһвләрдән ибрәт алмалы вә кәләчәк ичимиздән өтрү лазыми болшевик нәтичәләри чыхармалыыг.

Бу сәһәдә партия апараты үзәринә хүсуси мәсуулийәт дүшүр. Буна көрә дә биз, һәр шейдән әввәл, партия апаратыны гүввәтләндирмәли вә мөһкәмләтмәлийик.

Партия апаратынын енидән тәшкил әдилмәси һаггында УИК(б)П МК-нын сон гәрарларында дейилди ки, партия органлары шәбәләринин әсас вәзифәләри—мұвафиг сәһәләр үчүн кадрлар сечмәкдән вә УИК(б)П МК, Иттифаг һөкүмәти, ерли партия вә совет органлары гәрарларынын еринә етирилмәсини йохламагдан ибарәтдир.

Азәрбайчан К(б)П МК-нын ишиндә башлыча нөгсанлардан бири партия вә һөкүмәт тапшырыгларынын, һабелә Азәрбайчан К(б)П МК гәрарларынын нечә еринә етирилдийинин зәиф йохланылмасыдыр. Бу чид-

ди нөгсаны биз мүмкүн олдугча тез заманда арадан галдырмалы вә ичранын йохланылмасы ишни болшевикчәсинә тәшкил этмәлийик.

Һесабаат дөврүндә Азәрбайчан партия тәшкилаты онларча вә йүзләрлә бачарыглы, йохланылмыш вә тапшырылан ишләрин өһдәсиндән мұвәфәггийәтлә кәлән ишчи етишдириб ирәли чәкмишдир.

Ишчиләримизни идея-сияси сәвийәсини вә марксизм-ленинизм сәһәсиндә билийини артырмаг үчүн УИК(б)П Мәркәзи Комитәси сон илләр әрзиндә бир сыра мұһүм гәрарлар гәбул этмишдир: УИК(б)П МК янында Ичтиман Әлмләр Академиясы вә Али партия мәктәби ярадылмыш, Али партия мәктәби вә Ичтиман Әлмләр Академиясы янында иллик курслар тәшкил әдилмишдир. Районларын рәһбәр ишчиләринин билийини артырмаг үчүн өлкә вә вилайәт комитәләри вә мұтгәфиг республикаларын коммунист партиялары МК-лары янында икинлик партия мәктәбләри вә доггуз айдыг курслар ярадылмышдыр.

Бу мәктәб вә курслара республика вә район ишчиләриндән йүзләрлә адам көндәрилмишдир. Һазырда тәкчә республика партия мәктәбиндә 462 нәфәр охумагдадыр.

Һәмин тәдбирләрин һәята кечирилмәси нәтичәсиндә рәһбәр партия ишчиләринин кейфийәт тәркиби бир гәдәр яхшылашмышдыр. 1940-чы ил январын 1-дә район партия комитәләримизин биринчи катибләриндән ялныз 12,5 фаизинин али тәһсил олдуғу һалда, 1949-чу ил январын 1-дә 46,2 фаизинин али тәһсили вардыр; натамам али тәһсили оланлар 1 фаиздән аз иди, инди исә 11 фаиз тәшкил әдир. Республика рәһбәр ишчиләринин 80 фаизә гәдәринин али вә орта тәһсили вардыр.

Бунунла бәрәбәр кадрларла апарылан ишдә чидди нөгсанлар олдуғу да гәйд әдилмәлидир. Һәмин нөгсанлардан бири будур ки, республиканын партия тәшкилатлары гадынлары рәһбәр ишә ирәли чәкмәк сәһәсиндә ярытмаз фәалийәт кәстәрмишләр. Рәһбәр ишчиләр тез-тез дөйиширилир.

Кадрлар мәсәләсиндә әсас вә башлыча нөгсанымыз әһтият гүввәләрилә пис иш апарылмасыдыр. Азәрбайчан К(б)П МК, вилайәт, шәһәр вә район комитәләринин даими нәзарәти алтында һазырлыглы әһтият гүввәләринин олмамасы чох заман бунунла нәтичәләнир ки, тәсадүфи, бачарыгсыз вә йохланылмамыш адамлар рәһбәр ишә ирәли чәкилирләр.

Енә бунун нәтичәсидир ки, районларымызда, бир чох мұһүм сәһәләрдә, республика назирликләри вә тәшкилатларында, һәтта Азәрбайчан К(б)П МК вә БК апаратында бир сыра вәзифәләр узун заман бош галмышдыр. Бир сыра ишчиләр, о чүмләдән мәсуул сәһәләрдә дә, өзләринә тапшырылан вәзифәләрин өһдәсиндән кәлә билмирләр.

Йолдашлар, кадрларын сечилмәси, етишдирилмәси, тәрбийә олунмасы вә вәзифәләрә тәһсин әдилмәси мәсәләси һәят, мұбаризә вә ишимиздә чох чидди вә мұһүм мәсәлә олдуғундан, һәмин мәсәләйә индийәдәк мұшаһидә әдилән гайғысыз, мәсуулийәтсиз вә партиянын тәләбләрилә уйғун кәлмәйән белә бир мұнасибәтә сон гоюлмалыдыр. Әһтият гүввәләрилә даими иш апармадан исә биз бу мәсәләни дүзкүн һәлл әдә билмәрик.

Рәһбәр ишчиләримизни, һамыдан әввәл партия ишчиләринин фәалийәтинә гиймәт верәркән биз биринчи нөвбәдә нәзәрә алмалыыг ки, һәмин ишчи һәгигәтлә әһтият гүввәси етишдирилмиш, бу вә я дикәр рәһбәр ишә ирәли чәкилмәк үчүн фәһлә, колхозчу вә знялылардан, партиялы вә битәрәф болшевикләрдән нә гәдәр адам һазырламышдыр.

Ишә бу чүр янашылмасы, һәр шейдән әләвә партия ишчиләримизни күтләләрлә сых әләгә сахламаға вә күтлә ичәрсиндә иш апармаға вәдәр әдәр.

Бу тәдбир партия ишчиләримнән, Сталин йолдашын көстәрдийн кими, партиямызын ән яхын көмәкчиси олан комсомола чидди диггәт етир-мәйә вадар әдәр.

200 миндән артыг кәнчи бирләшдирән Азәрбайчан комсомолу Вәтән мұһарибәси илләриндә вә мұһарибәдән сонракы дөврдә республиканын таршысында дуран тәсәррүфат-сияси вәзифәләри еринә етирмәкдән өтрү кәнчләр күтләсини сәфәрбәрлийә алмагда бөйүк иш көрмүшдүр.

Бунуңла бәрәбәр республика комсомол тәшкилатларынын ишиндә чидди нөгсанлар вардыр ки, буңларын да башлычасы кәнчләримнән ара-сында апарылан тәрбийә ишинин зәифлийидир.

Комсомолчу вә кәнчләримнән хейли һиссәси һәлә индийәдәк сияси тәһсилә чәлб әдилмәмишдир, кәнчләрин үмуми тәһсилине аз фикир верилир. 100 миндән артыг комсомолчунун орта тәһсили йохдур.

Комсомолчулар әз кадрларыны яхшы танымыр, онларла пис мәшғул олур, чох заман йохланылмамыш адамлары рәһбәр комсомол ишинә ирәли чәкирләр.

Комсомол тәшкилатларынын комсомолда олмаян кәнчләрлә әләгәси зәифдир, комсомолда олмаян кәнчләр арасында лазымчыча иш апарылмыр; бунун нәтичәсидир ки, комсомол сырлары хүсусән нефт сәнәенинин кәнч фәһләләри һесабына зәиф артыр.

Комсомолун ишиндәки нөгсанлар, һәр шейдән әввәл бунуңла изаһ әдилмәлидир ки, партия тәшкилатларымыз комсомола кифайәт гәдәр рәһбәрлик әтмирләр. Азәрбайчан К(б)П райкомлары комсомол органларынын ишинә яхындан фикир вермир, комсомол кадрлары етишдирмәклә лазымчыча мәшғул олмур вә кадрларын инкишафына диггәт вермирләр.

Ленин—Сталин комсомолунун әтибарлы дәстәләриндән бири олан Азәрбайчан комсомол тәшкилаты партия тәшкилатларына чидди көмәк әтмәйә гадирдир. Бунун үчүн лазымдыр ки, партия тәшкилатлары комсомолчуларымызын бүтүн әһтияч вә тәләбләринә, онларын ишинә аид олан бүтүн мәсәләләрә даһа диггәтлә, даһа һәссаслыгла янашылар.

Һәмкарлар иттифагларына рәһбәрлик мәсәләси, үмумийәтлә һәмкарлар иттифаглары мәсәләси партия ишимизин чох мұһүм бир һиссәсидир. Партия вә һөкүмәтин мұһүм тапшырыгларыны еринә етирмәкдә, бүтүн тәсәррүфат-сияси вәзифәләри мұвәффәгыйәтлә һәята кечирмәклә һәмкарлар иттифагларынын ролу чох бөйүкдүр.

Буна наил олмаг үчүн һәмкарлар иттифагларымызын ишини чанландырмаг лазымдыр, онларын ишини чанландырмаг үчүн һәмкарлар иттифагларына конкрет рәһбәрлик әтмәк, онларә даһа яхын олмаг, һәмкарлар иттифагларынын ашағы тәшкилатларындан баилаяраг бүтүн һәмкарлар иттифагларынын мөһкәмләндирмәк, онларын өзләриндән исә даһа артыг тәшәббүс көстәрмәләрини, күтләләрлә даһа сых әләгә сахламаларыны, һәмкарлар иттифагынын һәр бир үзвү илә, һәр бир фәһлә вә гуллуғчу илә даһа чох күндәлик иш апармаларынын тәләб әтмәк лазымдыр.

Һәмкарлар иттифагларынын ән биринчи вәзифәси—дөвләт планларынын һәята кечирилмәси, һәр бир фәһләнин әз истәһсал нормасыны еринә етирмәси, мүштәрәк мұғавилә шәртләринә исгәр тәсәррүфатчылар тәрәфиндән, истәрәсә дә һәмкарлар иттифаглары күтләси тәрәфиндән дүрүст әмәл олунмасы, истәһсал вә әмәк иттизамынын гүввәтләндирилиб мөһкәмләндирилмәси үчүн күтләләри сәфәрбәрлийә алмагдан ибарәтдир.

Сосялизм ярышынын тәшкил әтмәк, һәмкарлар иттифагынын бүтүн үзвләрини, бүтүн фәһлә вә гуллуғчулары сосялизм ярышына чәлб әтмәк вә ән башлычасы, сосялизм ярышында өһдәйә көтүрүлән вәзифәләрини һәр бир иттифаг үзвү тәрәфиндән, һәр бир фәһлә вә гуллуғчу тәрәфиндән

еринә етирилмәсини тәмин әтмәк үчүн һәмкарлар иттифаглары хүсуси мәс'улийәт дашыырлар.

Һәмкарлар иттифаглары зәһмәткешләрә мөдәни-яшайыш хидмәтләри көстәрилмәсини яхшылашдырмаг уғрунда, истәһсалатда фәһләләри сахламаг вә даими кадрлар етишдирмәк үчүн лазыми шәраит яратмаг уғрунда һәр күн мұбаризә апармалыдырлар.

Һәмкарлар иттифаглары өз вәзифәләрини һәята кечирмәк үчүн онларын әлиндә бүтүн лазыми васитәләр вә мадди имканлар вардыр.

УИК(б)П МК-нын гәрарына уйғун олараг республика, өлкә вә вилайәтләрдә һәмкарлар иттифаглары Шуралары ярадылмышдыр. Бу чох мұһүм тәшкилат-сияси тәдбирдән мәгсәд һәмкарлар иттифагларынын рәһбәрлийини мөһкәмләндирмәк, онларын тәшкилат-рәһбәр ролуну күчләндирмәк вә дүфузуну артырмагдыр.

Зәһмәткеш депутатлары Советләринә рәһбәрлик ишимиздә бөйүк нөгсанлар вардыр. Биз зәһмәткеш депутатлары Советләрини вә онларын ичрайийә органларынын дүфузуну күндән-күнә артырмалыйыг. Биз ичрайийә комитәләрини апаратыны йохланмыш вә чалышган кадрларла кетдикчә даһа артыг мөһкәмләндирмәли вә наил олмалыйыг ки, Советләр кәнддә, гәсәбәдә, район вә шәһәрдә өзләрини бу ерләрин әсл сәһиб киими һисә әтсинләр, бурада ишләрин вәзийәти үчүн там мәс'улийәт дашысынлар. Биз Советләрдән тәләб әтмәлийик ки, совет демократиясыны бүтүндүклә һәята кечирсин, Советләрин сессияларыны вахтында чағырсын вә кәнд, гәсәбә вә районун ән мұһүм мәсәләләрини һәммин сессияларда мұзакирәйә гойсулар. Советләрин һәмләрини ишини вә депутатларын өз сечичиләри арасында апардыглары күтләви иш чанландырмагда биз Советләрә көмәк әтмәлийик. Биз, зәһмәткеш депутатлары Советләриндән вә онларын ичрайийә органларындан тәләб әтмәлийик ки, зәһмәткешләрин шикайәт вә әризәләринә диггәт вә һәссаслыгла гулаг асынлар, онларын тәләбләрини вахтында еринә етирсинләр. Башга сөзлә десәк, биз зәһмәткеш депутатлары Советләринә вә онларын ичрайийә органларына күндәлик партия-сияси рәһбәрлийини тәмин әтмәлийик.

Һалбуки белә әтмәк әвәзинә партия тәшкилатлары чох заман Советләри вә онларын ичрайийә органларыны әвәз әдир, онларын вәзифәләрини өзләри ифа әтмәклә онлары симасызлашдырырлар.

Бунун нәтичәсиндә зәһмәткешләр өз тәләб вә шикайәтләринә совет вә тәсәррүфат органларындан һәмминә чаваб ала билмәйәрәк билаваситә партия тәшкилатларына мұрачидәт әдирләр. Буну сөйләмәк кифайәт әдәр ки, республиканын зәһмәткешләри тәкчә 1948-чи илдә Азәрбайчан К(б)П МК апаратына 20 миндән артыг шикайәт вә әризә көндәрмишләр: бу шикайәт вә әризәләрини чоху Советләрин вә онларын ичрайийә органларынын, һәмминин башга совет вә тәсәррүфат тәшкилатларымызын билаваситә вәзифәси олан мәнзил, коммунал хидмәти, ишә кирмәк вә башга бу киими мәсәләләрә аиддир.

Йолдашлар, биз бу нөгсанларә нәһайәт вермәлийик. Биз биринчи нөвбәдә партия-сияси мәсәләләрилә, о чүмләдән совет вә тәсәррүфат органлары рәһбәрләрини тәрбийәсилә, онларын идея-сияси вә мөдәни сәвийәсини йүксәлтмәклә һәр күн мәшғул олмалыйыг. Чүнки бир чох тәсәррүфат вә совет ишчиләри бизим өз ишимиздә аид олмаян мәсәләләрә «мәшғул олдуғумуздан» истифадә әдәрәк вә өз үзәриндә чалышмаг һагғында партиянын көстәришинә әмәл әтмәйәрәк биликләрини артырмырлар, бу ишчиләр күтлә гаршысында нәһикки сияси мәрүзәләр әдә билмирләр, һәтта сияси чәһәтдән савадсыз олдуғларына көрә, рәһбәрлик әдикләри идарә вә тәшкилатларын мұвәффәгыйәтлә ишләмәсини дә тәмин әдә билмирләр.

Партиямыз өз үзләринин марксизм-ленинизм руһунда тәрбиһә эдилмәсинә һәмшә бөйүк әһәмийәт вермиш вә вермәкдәдир. Коммунистләрин нәзәри тәһсил алмасы үчүн бүтүн лазымы шәраит ярадылмышдыр. Марксизм-ленинизм классикләри әсәрләринин күтләви тиражла нәшр әдилмәси партия үзләри вә намизәдләринин марксизм-ленинизм тәһсилни тәшкил әтмәк тәдбирләри ичәрисиндә хусуси ер тутур.

Бу яхынларда биз «УИК(б)П Тарихинин Ғыса курсу»нун нәшр әдилмәси күнүнүн 10 иллийини гәйд әдик. Рәһбәримиз Сталин йолдашын яратдығы бу көзәл әсәр марксизм-ленинизм хәзинәсинә чох гиймәтли төһфә олуб, кадрларымызын идеяча тәрбиһә әдилмәси вә сияси билиһини артырылмасы үчүн гүдрәтли васитәдир.

В. И. Ленинин Әсәрләринин дәрүнчү нәшри, И. В. Сталинин Әсәрләринин нәшри, Сталин йолдашын тәрчүмейи-һалынын икинчи нәшри әйни заманда марксизм-ленинизм классикләринин башга әсәрләринин бөйүк тиражла чап әдилмәси чөмийәтин ичкишаф гануилары һаггында марксизм-ленинизм әлмини дәриндән мәннимсәмәкдә вә бу әлми әмәли ишдә дүзкүн тәтбиғ әтмәкдә партия үзләринә, халг тәсәррүфатымызын мүхтәлиф саһәләриндә, әлм вә мәдәнийәт саһәләриндә чалышан чохлу ишчиләримизә көмәк әтмәлидир.

Юхарыда дедийимиз кими, һесабат дөврүндә Азәрбайчан партия тәшкилаты сыраларына 54.491 нәфәр гәбул әдилмишдыр. Бу кәнч коммунистләрин чох һиссәси һәлә кифайәт гәдәр нәзәри вә сияси һазырлыға малик дейилдир. Һалбуки партия гаршысында дуран вәзифәләр коммунистләрдән инди даһа чох тәләб әдир ки, өз марксизм-ленинизм биликләрини вә болшевик мәтанәтини артырсынлар.

Партия тәһсилни тәшкил әтмәк үчүн биз бу мүддәтдә аз иш көрмәмишк. Лакин демәк лазымдыр ки, бу ишдә ваһид систем вә ваһид планымыз олмамыш, кустарчылыг вә геһри-мүтәшәккиллик үстүн ер тутмушдур.

УИК(б)П МК, коммунистләрин сияси тәһсилни тәшкилдә бир сыра һөгсанлар олдуғуну көстәрмиш вә партия маарифи шәбәкәсиндә ишләри лазымы гайда салмағы, бүтүн коммунистләри сияси тәһсилә чәлб әтмәйи партия тәшкилатларына тәклиф әтмишдыр.

Индики дәрә илиндә партия маарифи шәбәкәсиндә мәшғәләләр башланмаздан әввәл бөйүк һазырлыг ишләри апарылмышдыр. Сияси мәктәпләр вә дәрнәкләр даһа диггәтлә тәшкил әдилмишдыр 4.844 тәблиғатчы айрылмыш вә тәсдиғ әдилмишдыр.

В. И. Ленинин вә И. В. Сталинин тәрчүмейи-һалыны өйрәдән дәрнәкләрдә, УИК(б)П тарихини өйрәдән дәрнәкләрдә, сияси мәктәпләрдә, район ахшам партия мәктәпләриндә вә ахшам марксизм-ленинизм дәрулфунуларында инди 70.717 коммунист охумагдадыр.

Үмуми тәһсил мәктәпләриндә, орта вә али мәктәпләрдә 10.876 коммунист охуюр. 17.300 коммунист болшевикләр партиясынын тарих вә нәзәрийәсини тәкбашына өйрәнир Тәблиғатчы вә мәсләһәтчиләр үчүн 182 даими семинар тәшкил әдилмишдыр вә бу семинарларда 6.000-ә гәдәр адам мәшғәл олур. Сияси иғтисады, партия тарихини вә фәлсәфәни өйрәнән семинарларда 1.121, чари сиясәт дәрнәкләриндә исә 1.491 коммунист охуюр.

Беләликлә, 111.183 партия үзв вә намизәдиндән 107.000 нәфәрдән чоху, йә'ни республика партия тәшкилатындакы коммунистләрин 96 фәзиндән чоху партия тәһсилни мүхтәлиф саһәләринә чәлб олунмушдур.

Лакин бүтүн булар һәлә ишин башланғычыдыр. Партия маарифи шәбәкәсиндә дәрә иғтисадыны, тәһсил кейфийәтини вә йүксәк идея сәвийәсини тә'мин әтмәк лазымдыр. Бүтүн динләйичиләр мәшғәләләрә мүнтәзәм кәлмәлидирләр, дәрсләр позулмамалыдыр, һәр бир сияси мәк-

тәб вә дәрнәк, район партия мәктәби вә ахшам марксизм-ленинизм дәрулфунуну тәдрис планыны мүййән әдилмиш вахтда гуртармалы, өз динләйичиләринә дәрин вә әтрафлы билик вермәлидирләр; марксизм-ленинизм һәгигәтән тәкбашына өйрәнәнләр бу иғтилаби нәзәрийәйә йийәләнмәк үчүн әзмлә чалышмалыдырлар, партия тәшкилатымызын идея сәвийәси кетдикчә йүксәлмәлидир.

Һалбуки биздә, даһа сүрәтлә прәлиләмәйимиз үчүн чох бөйүк әһәмийәти олан мәсәләйә, йә'ни коммунистләрин тәһсилни тәшкил әтмәк мәсәләсинә рәсми сурәтдә янашмағ, буна бир кампания кими бахмағ һаллары давам әтмәкдәдир. Учар район партия комитәси партия маарифи шәбәкәсини тәшкил әтдикдән сонра сияси мәктәб вә дәрнәкләрин ишинә нәзарәт әтмәмишдыр. Бунун нәтижәсиндә сияси мәктәб вә дәрнәкләрдәки динләйичиләрин 50—60 фәзин дәрсләрә кәлмир.

Памбыг заводу янында тәшкил әдилән вә район партия комитәсинин кечмиш икинчи катиби Һүсейнов йолдашын (Һүсейнов, ахырынчы район партия конфрансында сечилмәмишдыр) рәһбәрлик әтдийи сияси мәктәбдә үч мәшғәләнин һәрәсиндә 33 динләйичидән чоху 12 адам иштирак әтмишдыр. «УИК(б)П Тарихинин Ғыса курсу»ну өйрәдән вә райкомун кадр үзрә катиби Искәндәров йолдашын рәһбәрлик әтдийи дәрнәкдә динләйичиләрин 33 фәзиндән чоху мәшғәләләрә кәлмир.

Кировабад партия тәшкилатында партия үзләри вә намизәдләриндән 500 нәфәрдән чоху сияси тәһсилә чәлб әдилмәмишдыр. Сияси мәктәб вә дәрнәкләрин мәшғәләләринә кәлмәйән динләйичиләрин сайы 30 вә һәтта 50 фәзә чатыр.

Дәрнәк вә сияси мәктәпләрә динләйичиләр чәлб әдилмәсиндә бә'зи сәһвләр бурахылмышдыр. Чох вахт сияси мәктәб вә дәрнәкләрдә мәшғәләләр ашағы сәвийәдә олур. Белә һаллар Мәрәзә, Нефтчала вә Шамхәр районларында, Нахчыван МССР-дә Бакинни Әзизбәйов, Сумгайыт, Киров, Шәһәр вә башга районларында баш вермишдыр. Бир чох башга район партия тәшкилатларымызда да белә сәһвләр олмушдур.

Бөйүк Ленин өйрәдир ки, һеч бир нәзарәт вә һеч бир програм, мәшғәләләрә мүнәзирәчиләрин вердийи истигамәти дәйишдирә билмәз. Буна көрә, тәблиғатчыларла апарылан ишә, онларын идея-сияси сәвийәсинин йүксәдилмәсинә вә мәдәни көрүш даирәсинин кенишләндирилмәсинә чидди фикир верилмәлидир. Тәблиғатчылар үчүн даими семинарлар бу саһәдә бөйүк рол ойнамалыдыр, лакин һәмин семинарлар пис тәшкил әдилмишдыр, бурада апарылан ишләрин сәвийәси ашағыдыр, семинарларда мәшғәләләрин мәзмуну кифайәт гәдәр долғун дейилдир. Буна көрә семинарларә кәләнләр аз олур. Буна һәтта Баки шәһәринин Дәержински вә Сумгайыт район чартия тәшкилатлары, Кировабад тәшкилаты вә башга тәшкилатлар мисал ола биләр.

Бир сыра районларда партия кабинетләри тәблиғатчыларын, мүнәзирәчи вә мәсләһәтчиләрин, сияси мәрүзәчиләрин, болшевизм нәзәрийәси вә тарихини тәкбашына өйрәнәнләрин лазымы әдәбийәт, мә'лумат, методик мәсләһәт вә саирә ала билмәләри үчүн еканә ердир.

Партия кабинетләринин ишини яхшылашдырмағ мәгсәдилә биз, партия бүдчәсиндә нәзәрдә тутулан вәсантдән башга, әдәбийәт, әяни вәсант вә аваданлыг алмағ үчүн сон заманларда партия кабинетләриндән өтрү әләвә оларәг 700 мин манат пул айырмышыг. Лакин демәк лазымдыр ки, бир чох партия кабинетләри өз вәзифәсинин өһдәсиндән кәлә билмир, тәблиғатчы вә тәшвиғатчыларә зәиф көмәк әдир, тәблиғат вә тәшвиғат ишинин тәчрүбәсини үмумиләшдирмир, марксизм-ленинизм тәкбашына өйрәнәнләр үчүн кифайәт гәдәр мүнәзирә вә мәсләһәтләр тәшкил әтмирләр.

С. М. Киров адына тәблиғатчы вә тәшвиғатчы эвинин иши хейли яхшылашдырылмышдыр. Чүнки бу эв республиканын бүтүн партия кабинетләри үчүн яхшы вә көзәл нүмунә олмалы, тәблиғатчы кадрларымыза методик вә нәзәри ярдым көстәрән мәркәзә чеврилмәлидир. Һалбуки С. М. Киров адына тәблиғатчы вә тәшвиғатчы эвинин вәзийәти вә көрдүйү иш һеч дә лазыми сәвийәдә дейилдир.

ҮИК(б)П МК өзүнүн 1938-чи ил 14 ноябр тарихли гәрарында гейл этмишдир ки, кадрларын марксизм-ленинизм өйрәнмәләри үчүн башлыча вә әсас үсул—яшлы болшевикләрин тәчрүбәсиндә сынагдан чыхмыш үсулдан, йә'ни болшевикләр партиясынын тарих вә нәзәрийәсини тәкбашына өйрәнмәк үсулундан ибарәтдир.

Өз сияси билкәрини артырмагда тәкбашына мәшғул олан 17.300 йолдашдан чох һиссәси партия вә совет ишчиләридир, зиялыларымыздыр, йә'ни о кадрлардыр ки, сосялизм гуручулуғу саһәсиндә республиканын гаршысында дуран мәс'ул вәзифәләрин мүвәфғәгийәтлә еринә етирилмәси онларын идея сәвийәсиндән вә сияси һазырлығындан асылдыр.

Һалбуки кадрларын тәкбашына тәһсил олдуғча пис гурулмушдур. Партия тәшкилатлары бу ишә чидди нәзарәт этмирләр, бу вә я диқәр ишчинин тәкбашына тәһсил илә һәгигәтән мәшғул олуб-олмадығыны йохламырлар. Тәкбашына тәһсил алаң йолдашлар арасында бир чохлары вардыр ки, һәгигәтдә өз үзәрләриндә чалышмырлар: бә'зиләри исә партия тәшкилатларыны һәтта алдадыб онлара ялан сатырлар. Бир сыра районларда, мәсәлән, Гусар, Гонагкәнд вә Әли Байрамлы районларында бир чох партия вә совет ишчиләри илләрдән бәри болшевикләр партиясы тарихини куя тәкбашына өйрәнирләр. Һалбуки йохлама заманы бунларын һеч бир тәһсил илә мәшғул олмадығы ашқара чыхмышдыр.

Арзу әдилмәйән бу кими һаллара нәинки ялыз район ишчиләри арасында тәсадүф әдилди. Бу яхынарда биз бә'зи республика ишчиләринин өз үзәрләриндә нечә чалышдығларыны йохладыг. Айдын олду ки, бунларын бир һиссәси марксизм-ленинизмә йийәләнмәк ишинә гайғысызлыгла янашыр, өз сияси билкәрини артырмыр, мэдәни көрүш дәирәләрини кенишләндирмир вә һәгигәтдә узағы көрмәйән хырдачы ишбазлара чеврилләр.

Азәрбайчан ССР тиқәрәт назир Әһмәдов йолдаш 1944-чү илин декабрындан ҮИК(б)П МК янындакы Али партия мәктәбинин гияби шө'бәсинин мүдәвимидир вә индийәдәк дәрсләрин ялыз бир һиссәсиндән имтаһан вермишдир; буна көрә дә о, зәиф охудуғу үчүн 1948-чи иллә гияби шө'бәйә ени гәбул әдиләнләр сырасына кечирилмишдир.

Азәрбайчан дәмр йолу рәисинин муавини Швилкин йолдаш кечмиш партия ишчиси олдуғуна бахмаяраг, сон илләрдә өз үзәриндә чалышмыр, партиямызын чари сиясәтинин вә бейнәлхалг һадисәләри билмир.

Орҗоникидзенефт трестинин мүдир Астватсатуров йолдаш өз үзәриндә әсла чалышмыр вә сияси чәһәтдән кери галмыш бир адамдыр. Буна көрә һеч дә тәсадүфи дейилдир ки, Астватсатуров йолдашын башчылыг әтдийи трест сон 3—4 ил әрзиндә планы еринә етирмир.

Республика прокурорунун муавини Ибраһимов йолдаш илләрдән бәри өз үзәриндә тәкбашына чалышанлардан сайылса да индийәдәк «ҮИК(б)П Тарихинин Гыса курсу»ну өйрәниб гуртармамышдыр.

Әһмәдов, Швилкин, Астватсатуров вә Ибраһимов йолдашлар республика вә Бакинни рәһбәр партия ишчиләри арасында истисна тәшкил этмирләр. Буна көрә тәсадүфи дейилдир ки, бу кими йолдашларын адәтән әмәли иши дә ахсайыр.

Мән, сияси һазырлығыны йохладығымыз бир йолдашын да фамилиясыны языб көтүрмүшдүм. Бир күн тәсадүфән телефонла данышаркән

она хәбәрдарлыг әдиб дедим ки, өз үзәриндә пис чалышдығыны партия гурултайына сөйләйәчәйәм. Ики күн сонра ондан мән бир мәктуб алдым. Изн верин һәммин мәктубун бә'зи ерләрини сизә охуюм. Бу йолдаш языр:

«Партия сыраларына дахил олдуғум илк күнләрдән әтибарән мән өз билийини артырмаға вар гүввәми сәрф әтмишәм вә ялыз өз үзәримдә даим, чидди сурәтдә чалышмаг нәтичәсиндә ади фәһләликдән бөйүк бир рәһбәр ишчи сәвийәсинә галха билмишәм... Тәәссүф олсун ки, муавиним олмадығына көрә ишин чохлуғу марксизм-ленинизм әлмини өйрәнмәк саһәсиндә кери галмағыма мүәййән дәрәчәдә сәбәб олмушдур. Мән буну өзүм үчүн бөйүк нөгсан вә сәһв һесаб әдирәм. Керилийини арадан галдырмаг үчүн мән ени дәрә илиндән әтибарән сияси игтисади вә марксизм-ленинизм әсасларыны тәкрар өйрәнмәйә башламышам. Имкан олан кими ахшам марксизм-ленинизм дарүлфүнунуна кирмәк нийәтиндәйәм. Бу саһәдәки билийини ән чоху бир ил-ил ярым әрзиндә тамамилә ядыма салачағымы вә артырачағымы вәд әдирәм. Хаһиш әдирәм ки, партия үчүн һеч дә үмидсиз адам олмадығыма вә партиянын әтимадыны данышыгсыз тамамилә доғрулдачағыма инанасыныз.

Йолдаш Бағыров сиздән чох хаһиш әдирәм ки, дедикләрини нәзәрә аласыныз вә мәнни партиямызын гурултайы гаршысында рүсвай әтмәйә синиз. Сизи әмин әдирәм ки, мәнә вердийиниз бу дәрә мәнни үчүн тамамилә кифайәтдир вә буну өмрүм узуну яддан чыхармаячағам».

Көрдүйүндүз кими, бу йолдаш өз сәһвини сәминийәтлә бойнуна алмыш вә бу сәһви вар гүввә илә дүзәлтмәйә һазырдыр.

Әйни заманда бу мәктуб партия апаратымыза гаршы чох чидди иттиһамдыр. Бу мәктуб бир даһа көстәрир ки, МК вә БК апараты өз вәзифәләрини еринә етирмир, өз үзәриндә пис чалышан рәһбәр ишчиләримизә нәзарәт этмир, онлары йохламыр вә онлара хәбәрдарлыг этмир. Һалбуки өз үзәриндә чалышан рәһбәр ишчиләримизә нәзарәт әтмәк, онлары йохламаг, өз үзәриндә чалышмаг лүзүму барәсиндә онлара хәбәрдарлыг әтмәк, бу вә я диқәр мәс'ул саһәдә чалышан ишчиләримизә партия апараты тәрәфиндән ән яхшы көмәкдир.

Дейилән бу сөzlәр бүтүн район партия комитәләримизә вә илк партия тәшкилатларымыза да анддир.

Йолдашлар, билийиниз кетдикчә артырмаг, өз идея-сияси сәвийәминиз йүксәлтмәк вә марксизм-ленинизм нәзәрийәсинә йийәләнмәк лүзүму һағгында бөйүк рәһбәр вә мүәллиминиз Сталин йолдашын дафәләрлә вердийи көстәришләри вә әтдийи хәбәрдарлығлары яддан чыхармаға биз коммунистләрин әсла һағгы йохдур.

Сталин йолдаш ҮИК(б)П XVIII гурултайында демшидир:

«Ленинчи, тәкчә хошладығы әлм саһәсинин мүтәхәссиси олараг гала билмәз,—о, бунуила бәрәбәр өз өлкәсинин мүгәддәрәти илә артыг дәрәчәдә марагланан, ичтиман инкишаф ганууларына бәләд олан, бу гануулардан истифадә әтмәйи бачаран вә өлкәйә сияси рәһбәрлик әдилмәсиндә фәал иштирак әтмәйә чалышан сиясәтчи-ичтиман ишчи олмалыдыр. Бу, әлбәттә, мүтәхәссис болшевикләр үчүн әләвә вәзифә олачагдыр. Лакин бу сонрадан артыгламасилә файда верән бир вәзифә олачагдыр».

Мүһазирә васитәсилә тәблиғат, коммунистләрин идея-сияси сәвийәсини йүксәлтмәкдә чидди рол ойнамалыдыр. Азәрбайчан К(б)П МК, партия ишинин бу саһәсинә бөйүк фикир вермишдир. Партия тарихиндән, фәлсәфәдән, сияси игтисаддан вә башга мәсәләләрдән охунан мүһазирәләрин сайы артмышдыр. Тәкчә сон 3 ил әрзиндә МК-нын, вилайәт вә шәһәр комитәләринин даими вә хүсуси мүһазирәчиләри 22.947 мүһазирә охумушлар.

Лакин мұһазирә васитәсилә тәблиғатын һәчми, хусусән охунан мұһазирәләрин идея-сияси сәвийһәси мұһазирә васитәсилә тәблиғатын кей-фийһәти һаггында инди партиянын вердийи тәләбләрә һәлә мұвафиг дейилдир. Мұһазирәләрин йүксәк идея-сәвийһәси, һәр шейдән әввәл мұһазирәчиләрин тәркибиндән, онларын нәзәри һазырлығындан вә өз үзәрләриндә һәр күн чалышмаларындан асылыдыр. Биз, өз үзәриндә мүн-тәзәм сурәтдә чалышмағы бүтүн кадрларымыздан тәләб әдириксә, мұһазирәчиләримиздән буну ики гат артыг тәләб әтмәлийик. Демәк лазымдыр ки, биздә мұһазирәчиләр чатышмамагла бәрабәр мұһазирәчиләримиз ичәрисиндә һазырлығы лазыми дәрәчәдә йүксәк олмаян адамлар да аз дейилдир.

Даһа мұхтәлиф мөвзулара даир мұһазирәләр охумаг, бунларын идея-нәзәри сәвийһәсини олдугча йүксәлтмәк, рәһбәр партия вә совет ишчиләриндән һазырлығы йолдашлары мұһазирә охумаға чәләб әтмәк лазымдыр.

Ишчиләримизин идея-сияси тәрбийәсиндә, болшевизмин тарих вә нәзәрийһәсини өйрәнмәләриндә онлара көмәк әтмәкдә УИК(б)П МК янын-да Маркс—Энкелс—Ленин институтунун Азәрбайчан филиалы бөйүк рол ойнамалыдыр. Марксизм-ленинизм классикләри әсәрләринин Азәрбайчан дилинә тәрчүмә әдилмәси МЭЛИ Азәрбайчан филиалынын мұһүм хидмәти һесап әдилмәлидир. В. И. Ленинни Әсәрләринин (4-чү нәш-ринин) үмүмийәтлә 43.000 нүсхә тиражла биринчи беш чилди, И. В. Сталинни Әсәрләринин үмүмийәтлә 128.000 нүсхә тиражла доггуз чилди Азәрбайчан дилинә чапдан чыхмышдыр. И. В. Сталинни «Лени-низм мәсәләләри» (11-чи нәшри), «УИК(б)П Тарихинин Ғыса курсу», Сталин йолдашын тәрчүмәйи-һалы вә марксизм-ленинизм классикләри-нин бир сыра башга әсәрләри нәшр әдилмишдир.

Айрыча гейд әдилмәлидир ки, Марксын «Капитал»ынын биринчи чилди Азәрбайчан дилинә илк дәфә бу күнләрдә нәшр әдилмишдир.

Эйни заманда буну да демәк лазымдыр: МЭЛИ Азәрбайчан филиалынын ишиндә бөйүк бир нөгсандыр ки, 1918—1920-чи илләрдә, совет һакимийәти уғрунда мұбаризә дөврүндә, Микоян вә Берия йолдашлары башчылыг этдикләри болшевик тәшкилатынын рәһбәрийи алтын-да Азәрбайчан фәһлә вә кәндлиләри мәнфур буржуа әкс-ингилабчы мұса-ват һөкүмәтинә ғаршы үсян галдырдылары дөврдә Баки вә Азәрбай-чан болшевикләринин мұбаризәсинә анд материаллар һәлә индийәдәк һазырланыб нәшр әдилмәмишдир.

Мәлүм олдугу ки, үсян әтмиш олан Баки пролетариатынын вә Азәрбайчан кәндлиләринин хаһишинә көрә Ленин вә Сталин шанлы XI Ғызыл Ордуну онларын көмәйинә кәндәрмишдиләр.

Һәмин дөврдә Орчоникидзе вә Киров йолдашларынын башчылыг эт-дийи XI Ғызыл Ордунун Азәрбайчана кәлмәсинә анд китаб вә материал-лар, Орчоникидзе, Киров вә Микоян йолдашларынын һәмин илләрдә нитг вә чыхышлары һәлә нәшр әдилмәмишдир.

С. М. Кировун һәят вә фәалийәтинин Баки дөврүнә анд, Азәрбай-чан нефт сәнаенин вә кәнд тәсәррүфатынын бәрпа әдилмәси вә даһа да инкишаф этдирилмәси уғрундакы мұбаризәнин тәшкилиндә, суварма са-һәсиндә, памбыгчылығы инкишаф этдирмәк ишиндә вә башга саһәләрдә чох бөйүк тәдбирләр һазырланмасында вә бунларын һәятә кечирилмә-синдә Кировун мұстәсна ролу һаггында һәлә индийәдәк мұфәссәл вә ях-шы әсәрләр язылмамышдыр. Биздә бу мәсәләләрә даир чох гиймәтли материаллар, мәсәлән, гәрарлар, С. М. Кировун мәктуб вә гейдләри, чы-хышларынын стенограмлары вардыр.

Күрчүстан, Эрмәнистан вә Азәрбайчанын ғардаш халғларынын

Сталин достлуғуну даһа да мөһкәмләтмәкдә Загафғәзия федерасиясы-нын чох бөйүк рол ойнадығы һамыя мәлүмдур.

Загафғәзия федерасиясынын ярадылмасы дөврүндә, Загафғәзия федерасиясыны мөһкәмләтмәк уғрундакы мұбаризә дөврүндә, Азәрбай-чан, Күрчүстан вә Эрмәнистан милләтчи-тәмайүлчүләрини ифша әтмәк уғрунда УИК(б)П Загафғәзия Өлкә Комитәсинин рәһбәрийи алтын-да Күрчүстан, Эрмәнистан вә Азәрбайчан болшевикләринин апардығы мұ-баризә дөврүндә Загафғәзия болшевикләри партиямызын тарихинә шан-лы бир сәһифә язымышлар.

Халғ дүшмәнләри олан тротскичиләри, сағлары вә әкс-ингилабчы милләтчиләри дармадағын әдиб арадан галдырмаг уғрунда Берия йол-дашын рәһбәрийи алтын-да Загафғәзия болшевикләринин мұбаризә апардығы дөвр хусусилә зәнкиндир. Бу дөвр һаггында айры-айры мөга-ләләр вә мәктублардан башга һеч бир шей язылмамышдыр.

Об'ектив олмаян адамлар бу чүр китаб вә әсәрләрин олмамасындан истифадә әдәрәк тарихи һәгигәти һәр чүр уйдурмаларла әвәз әтмәйә ча-лышырлар. Бунлардан бири Л. Шаумяндыр ки, «Литературная газета»да вә «Огоньок» журналында дәрч әтдирдийи мөгаләләрдә 1918-чи ил һа-дисәләри һаггында ағлына кәләнни языр.

МЭЛИ Азәрбайчан филиалынын вәзифәси: партия тәшкилатымы-зын тарихинә, хусусән Сталин йолдашын һәят вә фәалийәтилә әләгә-дар олан дөврләрә анд мәсәләләри әтрафлы һазырламаг, «Азәрбайчан болшевик тәшкилатынын тарихинә анд хуласәләр» ярадылмасы ишини гүввәтләндирмәк, ән ихтисаслы тарихчиләри вә нәзәри саһәдә чалышан ишчиләри өз әтрафында бирләшдирмәкдир.

Партия тәблиғатында, партия ишимизин бүтүн саһәләриндә болше-вик мәтбуаты ән мұһүм силаһдыр.

Партия вә һөкүмәтин ғайғысы сайәсиндә сон заманларда респуб-ликамызын полиграфия бавасы хейли кенишләнмиш вә мөһкәмләнмишдир. Тәкчә сон 4 ил әрзиндә республикамыза 220 мұхтәлиф ени полиграфия машыны кәтирилмишдир.

1948-чи илдә ени бөйүк гәзет-журнал мәтбәәси тикилиб гуртармыш вә ишә салынмышдыр.

Һесабат дөврүндә республиканын нәшрийтлары үмүмийәтлә 23.658 чап листи һәчминдә вә 48 миллион 937 мин нүсхә тиражла 7.390 мұхтәлиф китаб бурахмышлар.

Азәрбайчан классикләринин вә совет язычыларынын китаблары бө-йүк тиражла нәшр әдилди. Рус әдәбийәти классикләринин вә рус совет язычыларынын әсәрләрини Азәрбайчан дилинә тәрчүмә вә нәшр әтмәк саһәсиндә хейли иш көрүлмүшдүр. Инди Азәрбайчан зәһмәткешләри Пушкин вә Лермонтовун, Толстой вә Островскинин, Белински вә Чехо-вун, Горки вә Маяковскинин, Фадеев вә Шолоховун әсәрләрини, Совет Иттифагы ғардаш халғларынын классикләриндән вә совет язычыларын-дан бир чохунун—Шота Руставели, Чавчавадзе, Хачатур Абовян, Шир-ванзаде, Акоп Акоюн, Шевченко вә Әлишир Нәваннин әсәрләриңи, һа-белә Гәрби Европанын ән яхшы язычыларынын әсәрләрини өз ана ди-линдә охуюрлар.

Бунула бәрабәр республикада нәшрийт ишләри, зәһмәткешләрини китаба сүр'әтлә артан тәләбатындан керн галыр.

Республиканын нәшрийтлары: Азәрнәшр, Ушагкәчнәшр, Азәр-байчан ССР Элмәр Академиясынын нәшрийәти вә Азәрнефтнәшр ил-дән-илә өз планларыны еринә етирмирләр, сосялизм гуручулуғу нәги-чәсиндә республикамызда әмәлә кәлән дәйишикликләри вә мұһарибәдән сонракы Сталин бешиллийинин еринә етирилмәси уғрунда зәһмәткешлә-рини мұбаризәсини әкс әтдирән яхшы орижинал китаблар яратмаг үчүн

лазыми тәшәббүс көстәрмирләр. Тарих, игтисадийят вә әдәбийятта даир тәдғигат әсәрләри вә монографиялар, һәбелә фәһлә вә колхозчулар үчүн күтләви-сияси әдәбийят аз бурахылыр.

Республикада 94 гәзет вә чохлу журнал, о чүмләдән 9 республика вә Баки гәзети нәшр эдилер.

Гәзетләримиз күтләви ичәрисиндә бөйүк сияси иш апарыр, нөвбәти тәсәррүфат-сияси вәзифәләри мүнәффәгийәтлә еринә етирмәк үчүн республиканын зәһмәткешләрини сәфәрбәрлийә алмагда партия тәшкилатларына көмәк эдилер.

Лакин республика гәзетләриндә марксизм-ленинизм, нәзәрийәсинә даир мөгәлә вә мәсләһәтләр чох аз дәрч олунур, партия тәшкилат иши вә партия-сияси иши зәһмәт ишыгландырылыр, гәзетләр илк партия тәшкилатлары илә һәлә дә пис әләгә сахлайырлар, габагчыл фәһлә вә зиялылардан өз әтрафына фәаллар топлая билмәмишләр, партия, совет, тәсәррүфат, һәмкарлар иттифагы вә башга тәшкилатлары ишиндәки нөгсанлары зәһмәт тәһгид эдилер.

Гәзетләр стаханов үсулларынын күтләви сурәтдә һәята кәчирилмәси уғрунда мөһкәм мүнәризе апарыр вә нефтчиләрин ялыз аз бир һиссәсини тәчрүбәсини яймагла кифайәтләнирләр. Гәзетләрдә айры-айры бригада, мәдән вә трестләр арасындакы ярышын нәтичәләрини һәртәрәfli әкс әтдирән мәзмунлу материаллар йохдур.

Биз ашағы мәтбуатла мәшғул олмуруг, күтләвәрин сәфәрбәрлийә алынмасы, мүүссисә, сех вә бригадалардакы нөгсанларын арадан галдырылмасы уғрундакы мүнәриздә ашағы мәтбуатын рол вә әһәмийәтини унутмушуг.

Гәзетләримизин ишиндәки нөгсанлара башлыча сәбәб гәзет ишчиләримизин зәһмәт ишчиләри. Мәтбуат ишчиләри һазырланмасы вә етишдирилмәси республика партия тәшкилатларынын тәхирәсалымаз вәзифәләриндән биридир.

Биздә сосялизм гуручулуғунун вәзифәләри кениш халг күтләвәрини яхындан иштирак әтмәси сәһәсиндә мүнәффәгийәтлә һәята кәчирилер.

Болшевик тәшвигатынын доғру сөзү зәһмәткешләри сияси чәһәтдән тәрбийә әтмәк вә тәсәррүфат-сияси вәзифәләрин мүнәффәгийәтлә еринә етирилмәси үчүн зәһмәткешләрин ярадычылыг гүвәләрини сәфәрбәрлийә алмаг ишиндә мүнәризе вәсәтләрдән бири олмуш вә олмагдадыр.

Биздә тәшвигат иши бөйүк вәтән мүнәрибәси илләриндә, ССРИ Али Советинә, Азәрбайчан ССР Али Советинә вә ерли зәһмәткеш депутатлары Советләринә сечкиләр заманы олдуғча кенишләнишдир.

Сечки кампаниялары заманы республикамызда 3.000-дән артыг тәшвигат мәнәгәси вә он минләрлә тәшвигатчымыз вар иди. Сечкиләр заманы республика зәһмәткешләрини сияси чошғунлуғу вә истәһсалатда фәаллыгы хейли артмыш, истәһсал планларынын еринә етирилмәсиндә ени мүнәффәгийәтләр газанылмышды. Коммунистләрлә битәрәфләр иттифагынын парлаг гәләбәси сечки кампаниясы вахты апарылан бөйүк сияси ишин көзәл нәтичәсидир.

Ени бешиллик планын тәблиғ әдилмәси сәһәсиндә хейли иш көрүлмүшдур. Партия тәшкилатлары «1946—1950-чи илләрдә ССРИ халг тәсәррүфатынын бәрпа вә инкишаф әтдирилмәсинә даир бешиллик план һаггында Ганунун гәбул әдилмәсилә әләгәдар олараг партия тәшкилатларынын тәшвигат-тәблиғат иши һаггында» УИК(б)П МК-нын гәрарыны рәһбәр тутараг ени бешиллик планын вәзифәләрини фәһлә, колхозчу вә зиялылара изаһ әтмәк үчүн кениш күтләви ишләр апармыш, онларын ярадычылыг фәалийәтини бешиллийин вахтындан әввәл еринә етирилмәси уғрунда мүнәризе доғру йөнәлтмишләр.

Лакин гәйд әтмәк лазымдыр ки, бир чох мүүссисә, колхоз, мәктәб вә идарәләрдә апарылан күтләви-сияси ишдә чидди нөгсанлар вардыр.

Чох заман сияси тәшвигатчымызда мөгсәд айдылыгы кифайәт дәрәжәдә олмуш вә сияси тәшвигатчылазымынча мүнәризе маһийәт дашымыр. Бир чох һалларда тәшвигат ишләри мүүссисә, колхоз, идарә, сех, нөвбә, бригада вә манганын гаршысында дуран мүййән вәзифәләрдә әләгәләндирилмир.

«Сталинград» партия тәшкилатында тәшвигатчыларла апарылан ишин нөгсанлары вә бу иши яхшылашдырмаг тәдбирләри һаггында» УИК(б)П МК-нын гәрарындан Азәрбайчан К(б)П райкомларынын һәлә һамысы лазыми нәтичә чыхармамышдыр.

Чох вахт район партия комитәләри вә илк партия тәшкилатлары тәшвигатчылары ерли материалларла тәһгиз әтмирләр. Бунун нәтичәсиндә тәшвигатчыларын чох һиссәси анчаг гәзет мөгәләләриндән истифадә әтмәли олур. һамынын ишиндән үмумийәтлә данышыр, эйни заманда тәшвигат апардыгы мүүссисә, колхоз вә сехдә ишләрин нә вәзийәтдә олдуғуну билмир.

Әйни тәшвигат пис гурулмушдур. Бунун тәгсирини хейли һиссәси Азәрнәшрин үзәринә дүшүр. Азәрнәшр, мүнәрибәдән сонракы Сталин бешиллийини вахтындан әввәл еринә етирилмәси уғрунда республика зәһмәткешләрини мүнәризәсинә даир айдын вә тәһгирли сияси плакатлар аз нәшр эдилер.

Партия, һәмкарлар иттифагы вә комсомол тәшкилатлары ярышын кедишини көстәрән лөвһәләр, нефт, памбыг, ени тикинти вә саирә планларынын еринә етирилмәси уғрунда мүнәризе габагчыларынын шәкилләри вурулан витринләр кими мүнәризе сияси тәрбийә вәсәтләриндән зәһмәт истифадә эдилер. Бир чох завод, мәдән, колхоз вә идарәләрдә 2 вә 3 ил бундан әввәлки шүар вә плакатлара раст кәлмәк олар.

Чох вахт белә олур ки, завод кәсир ичәрисиндәдир, планы еринә етирмир, амма тәнбәлләри, планын еринә етирилмәсини позанлары вә сосялизм ярышында өһдәсинә көтүрдүйү вәзифәләри еринә етирмәйләри ифша әдән бир плаката нә заводун диварларында, нә дә сехләрдә вә завод һәйәтиндә раст кәлмәзсиниз.

Тәшвигат иши нөвбәти тәсәррүфат-сияси вәзифәләрдә, истәһсал планларынын мүнәффәгийәтлә еринә етирилмәси, әмәк мөһсулдарлыгынын йүксәлдилмәси, эһтият гүвәләриндән олдуғча кениш истифадә әдилмәси, мая дәйәрини ашағы салынмасы, мүүссисәнин кәлирли ишләмәси вә пландан әләвә йығым әлдә әдилмәси уғрунда фәһлә, колхозчу вә зиялыларын мүнәризәси илә сых әләгәләндирилмәлидир.

Фәһлә, гуллуғчу вә колхозчуларын йығынчагларында рәһбәр партия вә совет ишчиләрини сияси мәрүзәләрдә чыхыш әтмәләри тәшвигат ишини кәйфийәтчә яхшылашдырылмасына вә онун идея долғунлуғунун гүвәтләндирилмәсинә хейли көмәк әтмәлидир.

Зәһмәткешләрин бейнәлмиләл тәрбийәси, онларын халглар арасындакы Ленин—Сталин достлуғу руһунда тәрбийә әдилмәси бүтүн күтләви-сияси ишимиздә хүсуси ер тутмалыдыр. Биз зәһмәткешләримизни һәр чүр милләтчилик тәһгирләринә вә бунлары янларга гаршы барышмаз вә амансыз мүнәризе апармаг руһунда тәрбийә әтмәлийик. Бүтүн тәблиғат-тәшвигат, тәшкилат, мәдәни-маариф вә мәфкурәви ишләримиз бейнәлмиләлчилик вә Совет Иттифагы халгларынын достлуғу идеясы руһунда олмалыдыр. (Алгышлар).

Йолдашлар, партия тәшкилатлары зәһмәткешләрин ленинизм идеялары әсасында тәрбийә әдилмәси ишини кенишләндирмәли, халг ичәрисиндә мөгәддәс совет вәтәнпәрвәрлийи һиссини инкишаф әтдирмәли,

капитализмға вә һәр чүр буржуа мәфкурәси тәзаһүрләринә гаршы ғызғын нифрәти даһа да артырмалы, сосялист вәтәнимизин биздә доғурдуғу совет милли ифтихар һиссини гүввәтләндирмәлидир.

Фәһлә, колхозчу вә зиялыларымызы, бүтүн совет адамларымызы бейнәлмилләлчилик руһунда тәрбийә эдәрәк партиямызын Ленин—Сталин милли сясәтинин эзәмәтини, совет ичтиман вә дөвләт гурулушунун эзәмәт вә үстүнлүкләрини, бүтүн дүняда сүһ вә демократияның даяғы олан совет дөвләтинин гүввәт вә гүдрәтини онлара көстәрмәлийик.

Биз, мөһкәм сүһ вә халг демократиясы уғрунда, бөйүк вә кичик халгларын азадлыг вә истиглалыйәти уғрунда мүбаризәдә бүтүн антиимпериалист гүввәләри бирләшдирмәкдә Совет Иттифагының рәһбәр рәлууну бүтүн зәһмәткешләримизә баша салмалыйык.

Биз, инкилис-американ империализминин мүстәмләкә халгларына вә кичик халгларга зүһл этмәк вә онлары әсарәт алтына алмаг сясәтини һәр күн ифша этмәлийик.

Биз, һәр бир васитә илә дүняда ағалыг этмәйә чалышан американ империалистләринин йыртычы, тәчавүзкар сясәтинин күтләләрә баша салмалы вә ифша этмәлийик.

Биз, адамларымыза изаһ этмәлийик ки, доғрудур, бәшәрийәт бөйүк гурбанлар баһасына, Совет Иттифагының сайәсиндә алман фашизмнин вә япон империализминин зүһмүндән хилас олмушдур, ләкин инди алчаг американ империализми бәшәр мөдәнийәти вә тәрәггиси үчүн ени бир тәһлүкә тәшкил әдир.

Буну Америка империализминин бүтүн сясәти вә бүтүн әмәли ишләри тәсдиг әдир; Трумәни сечкиләрдән сонра АБШ президенти вәзи-фәсинә кечмәсилә әлагәдар олараг, бу күнләрдә сөйләдийи нитгиндә Америка империализминин бүтүн сясәти вә әмәли ишләри тамам әкс олунмушдур: Ачыг һәясызлыгы, тәчавүзкардыгы вә әйни заманда сәр-сәмлийи чәһәтинчә бу нитгин мисли йохдур.

Биз, халглары бири-бири үзәринә галдыран, гардаш ғызғынлары тәшкил әдән, Юнаныстан, Индонезия, Гинд-Чин, Малайя вә башга өлкәләрдә йүз минләрлә күнаһсыз адамларын ганыны ахыдан ени мүһарибә ғызшыдырычыларыны ифша этмәлийик.

Биз, фәһлә һәрәкәти ичәрисиндәки буржуазия әкентләринин: өзләрини сосялист адландыран, һәгигәтдә империалистләрин ән әтибарлы нөкәри олан, фәһлә синфинин сыраларыны парчаламаг вә онун шүүруну зәһәрләмәк үчүн һеч бир чиркин васитәдән чәкинмәйән вә Совет Иттифагының ән гәддар дүшмәни олан хаинләрин алчаг рәлууну ифша этмәлийик.

Биз, буржуазияның бу сатғын нөкәрләрини, өз өлкәләринин халгларыны американ империализминин боюндуруғу алтына салан, бүтүн гүввә вә васитәләрлә фәһлә һәрәкәтиңи парчаламаға вә демократик гүввәләрин ваһид чәһәсини поэмаға чалышан сағ сосялистләри ифша этмәлийик.

Биз, унутмамалы вә ифша әдиб көстәрмәлийик ки, Иран вә Түркийәни мүртәчә һөкүмәг даирәләри он илләрдән бәри, хусусән Бөйүк Вәтән мүһарибәсинин ағыр илләриндә Вәтәнимизә—Совет Иттифагына гаршы дүшмәнчәсинә, сон дәрәчә алчаглыгла һәрәкәт әдиб бизә бачардыгча зәрәр вурмаға чалышмышлар.

Биз, Иран вә Түркийәни сатғын һәкимләрини ифша әдиб көстәрмәлийик ки, онлар Совет Иттифагына гаршы дүшмәнчилик сясәтинин давам әтдирмәклә өз халгларының мөнафәнә хәяһәткарлыг әтмиш, Иран вә Түркийә торпагларыны Вәтәнимизә гаршы әмәлийәт мейданы яратмаг үчүн американ вә инкилис империализминин ихтиярына вермишләр.

Биз, унутмамалы вә һәмйә баша салмалыйыг ки, Чәнуби АзәрбайҘанда демократик һәрәкәт Иран иртичачылары тәрәфиндән американ вә инкилис империалистләринин көмәйи вә рәһбәрлийилә мисли көрүнмәмиш амансызлыгла ятырылмышдыр.

Биз, баша салмалы вә көстәрмәлийик ки, яһныз Чәнуби АзәрбайҘанда дейил, Иранын башга ерләриндә дә яшәян азәрбайҘанлылары инди дә иртичачылар ғызмагдә давам әдирләр.

Биз, инкилис-американ империализминин алчаг нөкәрләри олан мүсавәтчы вә дашнаглары, АзәрбайҘан вә әрмәни халгларының мөнафәнә ән алчагчасына хәяһәт әдән бу әчләфлары ифша этмәлийик. Әзилиб өлкәмиздән говулуш олан бу алчаглар Совет Иттифагына гаршы чиркин ишләрини инди дә давам әтдирирләр.

Биз, өлкәмиздә кизләнен ачыг вә кизли мүсавәтчы вә дашнаг төр-төкүнтүләрини амансызлыгла ашкара чыхарыб ифша этмәлийик.

Биз, баша салмалыйыг ки, һөкмән мөһв олачагларыны һисс әдән инкилис-американ империалист чанаварлары өз нийәтләрини һәятә кечирмәк үчүн һеч бир васитәдән чәкинмир, бунун үчүн мәтбуат вә радиодан, ғызрылдагчылыгдан вә адамлары пулла әлә алмаг үсулуңдан истифада әдир, часуслар вә тәхрибатчылар көндәрмәйә чалышыр, тәрәг-типәрвәр адамларын вә зәһмәткеш күтләләрин рәһбәрләринин өлдүрүл-мәсини тәшкил әдирләр.

Биз баша салмалыйыг ки, Совет Иттифагы дүшмәнләринин, вәтәни-мизин дүшмәнләринин, демократия вә азадлыг дүшмәнләринин бүтүн бу алчаг вә рәзил ишләринә бахмаяраг тарихин бүтүн кедиши, хусусән сон дүня мүһарибәси вә мүһарибәдән сонрақы һадисәләр бүтүн дүняда капитализмин һөкмән мөһв олачагы вә сосялизмин галиб кәләчәйи һаг-тында Мяркс—Энкелс—Ленин—Сталин нәзәрийәсинин дүзкүңлүйүну тәсдиг әтмишдир. (Сүрәкли алгышлар).

Ингилаби сайыглыг совет адамларының, һәмйәдән әввәл, коммунистләрин һәмйә хусусийәтинин тәшкил әтмиш вә әтмәкдәдир. Бу хәс-сәни биз өз тәрбийә ишләримизлә бүтүн фәһләләрә, колхозчуларга вә бү-түн зиялыларымыза ашылаамалыйык.

Биз, республикамызын зәһмәткешләринин маймаглыға, гайғысызлыға, ловғалыға вә тәкәббүрә гаршы барышмаз вә амансыз мүбаризә руһунда тәрбийә эдәрәк, һәр кәсдән партия вә дөвләт сиррини чох кизли сахла-мағы тәләб этмәлийик.

Биз, мөдән, завод, мүәссисә вә колхозларымызы даһа артыг са-йыглыгла горумалыйык. Биз, әлә этмәлийик ки, дүшмән әкентләри, тәх-рибатчылар, часуслар, зиянчылар, һәр чүр шүбһәли адамлар республи-камыза, хусусән Бакийә сохула билмәсинләр.

Йолдашлар, АзәрбайҘан партия тәшкилаты бөйүк партиямызын, Ленин—Сталин партиясының сынанмыш вә сых бирләшмиш дәстәләрин-дән биридир. Бу тәшкилаты бөйүк Сталин яратмыш вә тәрбийә әтмиш-дир. (Узун заман сакитләшмәйән алгышлар).

Шүбһә йохдур ки, АзәрбайҘан партия тәшкилаты өз сыраларында болшевик тәңгидини вә өзүнү-тәңгиди чәсарәтлә кеншләндирәрәк, иш-дәки нөгәсанлары ашкара чыхарыб әрадан галдырараг, партия вә һөкү-мәтти республикамызын гаршысында гойдуглары бүтүн вәзкфәләри мү-вәффәгийәтлә һәятә кечирәчәк вә мүһарибәдән сонрақы Сталин бешил-лийинин бүтүн тапшырыгларыны вахтыңдан әввәл еринә етирәчәкдир. (Алгышлар).

АзәрбайҘан партия тәшкилаты, бөйүк Сталинни бизә көстәрдийи әтимады вә мүстәсна гайғыны доғрулдачагдыр. (Сүрәкли алгышлар).

Яшасын Сталин йолдаш! (Узун заман сакитләшмәк билмәйән алгыш-лар. һәмйә аяға галхыр).

К. Н. КУЛИЗАДЕ, М. П. НАЗАРОВ

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ НОМИНАЛЬНЫХ НАГРУЗОК ДЛЯ УСТАНОВОК ГЛУБОКОНАСОСНОЙ ДОБЫЧИ НЕФТИ

Энергетические характеристики производственных установок выражают зависимость между подводимой мощностью и производительностью установки. Эти характеристики являются основой для разработки технически обоснованных норм удельных расходов электроэнергии.

Во всех случаях при построении энергетических характеристик подводимая мощность должна соответствовать нормальным энергетическим параметрам и оптимальным технологическим показателям установки, а также нормальному техническому состоянию оборудования. В условиях сравнительно постоянного режима работы глубоконасосных установок с мало и редко меняющейся нагрузкой получение таких характеристик на отдельных установках затруднительно, так как в процессе испытаний невозможно получить различные значения производительности, определяемые установившимся режимом скважины.

В настоящей статье, на основании экспериментальных исследований, проведенных на нефтепромыслах „Азнефти“, сделана попытка упрощенного решения задачи построения энергетических характеристик глубоконасосных установок путем отбора однотипных установок, работающих при различной производительности.

В этом случае могут быть получены усредненные характеристики номинальных нагрузок, отражающие работу установки в оптимальных условиях добычи.

С этой целью для экспериментального исследования должны быть выбраны установки, отвечающие нормальному технологическому состоянию оборудования и эксплуатирующиеся при полной нагрузке электропривода.

Для построения характеристик необходимо провести замеры подводимой к установке мощности на достаточно большом числе установок соответствующего типа. При этом необходимо выбирать те установки, в которых электродвигатели загружены полностью.

При этих условиях усредненная энергетическая характеристика глубоконасосных установок, с точностью, достаточной для практических целей, может быть выражена прямой линией и задана уравнением:

$$P_{II} = P_x + \delta P \quad (1)$$

где P_x — отрезок, отсекаемый характеристикой на оси ординат, пред-

В настоящей работе принимал участие Г. А. Саркисов.

ставляющий собой постоянную составляющую мощности, потребляемой установкой;

P — производительность установки в тоннометрах подема жидкости в час;

δ — коэффициент пропорциональности, численно равный частичному удельному расходу на единицу производительности.

Для более удобного пользования характеристикой, выраженной уравнением 1, последнее целесообразно преобразовать, приведя к виду, позволяющему решать задачи, связанные с анализом расхода энергии в зависимости от относительной величины постоянных потерь в установке и ее эксплуатационного коэффициента полезного действия.

Выражая все члены уравнения 1 в киловаттах, имеем:

$$P_{II} = P_x + 2,73 \cdot 10^{-3} \delta \cdot P \quad [квт] \quad (2)$$

Принимая во внимание, что при полной нагрузке установки отложенное на оси абсцисс значение P_{II} соответствует полной нагрузке двигателя P_{II} , можно написать:

$$\delta = \frac{P_{II} - P_x}{2,73 \cdot 10^{-3} P} = \frac{P_{II} - P_{II} \lambda_{II}}{2,73 \cdot 10^{-3} P} = \frac{1 - \lambda_{II}}{\eta_{эII}} \quad (3)$$

где λ_{II} — коэффициент, равный отношению постоянных потерь к подводимой мощности при полной нагрузке электродвигателя установки данного типа;

$\eta_{эII}$ — эксплуатационный к. п. д. установки данного типа.

Следовательно

$$P_{II} = P_{II} \lambda_{II} + 2,73 \cdot 10^{-3} \frac{1 - \lambda_{II}}{\eta_{эII}} P \quad [квт] \quad (4)$$

или, переходя к удельному расходу ($\bar{W}_ж$) электроэнергии, отнесенной к тонне жидкости

$$\bar{W}_ж = \frac{P_{II}}{Q_ж} \lambda_{II} + 2,73 \cdot 10^{-3} \frac{1 - \lambda_{II}}{\eta_{эII}} H \left[\frac{квт \cdot ч}{T} \right] \quad (5)$$

где $Q_ж$, H — дебит установки в тоннах жидкости в час и высота подема в метрах.

При отнесении удельного расхода электроэнергии к тонне нефти имеем

$$\bar{W}_{нф} = \frac{P_{II} \lambda_{II}}{Q_ж \cdot E} + 2,73 \cdot 10^{-3} \frac{1 - \lambda_{II}}{\eta_{эII} \cdot E} \left[\frac{квт \cdot ч}{T} \right] \quad (6)$$

где E — коэффициент, характеризующий процентное содержание нефти в жидкости.

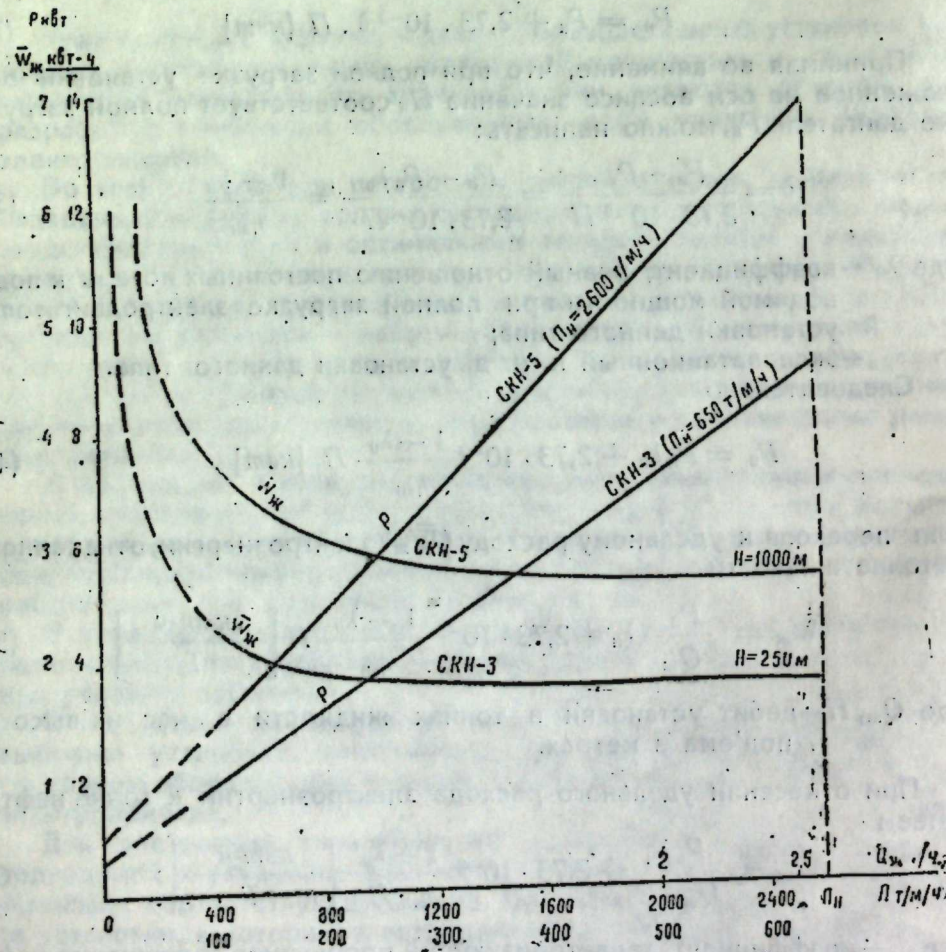
Полученные зависимости позволяют определить величину нормального расхода электроэнергии в зависимости от относительной величины постоянных потерь и эксплуатационного к. п. д. установки.

Согласно экспериментальным исследованиям, проведенным на нефтепромыслах „Азнефти“, в качестве средних коэффициентов λ_{II} и δ ,

для установок с максимальной производительностью $\Pi_{\text{м}}$, могут быть приняты следующие величины:

Тип станка-качалки	Средние значения коэффициентов	
	$\lambda_{\text{н}}$	δ
СКН-3	0,07	2,7
СКН-5	0,08	1,75

Графики зависимостей $P_{\text{н}} = f(\Pi)$ и $\bar{W}_{\text{ж}} = f(Q)$, соответствующие глубоконасосным установкам этих типов, показаны на рисунке.

С целью учета потери энергии в нефтепромысловой сети, в формулы 5 и 6 может быть введен дополнительно коэффициент $\alpha_{\text{н}}$, соответствующий нормальному значению потерь мощности в участках сети от распределительного устройства, где обычно устанавливаются электрические счетчики, до данной глубоконасосной установки. Определение удельного расхода на тонну жидкости ($\bar{W}_{\Sigma\text{ж}}$) и тон-

ну нефти ($\bar{W}_{\Sigma\text{нф}}$) в среднем по всем установкам промысла, с учетом потерь в сети, может производиться по формулам:

$$\bar{W}_{\Sigma\text{ж}} = \frac{\Sigma \bar{W}_{\text{ж}} \cdot Q_{\text{ж}} \cdot n}{\Sigma Q_{\text{ж}} \cdot n} \cdot \alpha_{\text{н}} \left[\frac{\text{кВт}\cdot\text{ч}}{\text{Т}} \right] \quad (7)$$

$$\bar{W}_{\Sigma\text{нф}} = \frac{\Sigma \bar{W}_{\text{ж}} \cdot Q_{\text{ж}} \cdot n}{\Sigma Q_{\text{ж}} \cdot n} \cdot \frac{\alpha_{\text{н}}}{E_{\Sigma}} \left[\frac{\text{кВт}\cdot\text{ч}}{\text{Т}} \right] \quad (8)$$

где \bar{W} — удельный расход электроэнергии для данного типа станка-качалки, в киловатт-часах на тонну жидкости;
 n — число установок данного типа, в процентах к общему числу установок промысла;
 E_{Σ} — средний по промыслу коэффициент содержания нефти в жидкости;
 $\alpha_{\text{н}}$ — коэффициент, учитывающий нормальное значение потерь в сети.

Величина коэффициента потерь в сети ($\alpha_{\text{н}}$) может быть принята в зависимости от местных условий, в пределах 1,04—1,06.

Изложенный в настоящей статье метод построения усредненных энергетических характеристик номинальных нагрузок дает возможность приступить к дальнейшим исследованиям энергетических зависимостей глубоконасосных установок; к числу таких зависимостей относятся влияние изменения коэффициента загрузки оборудования на величины подводимой мощности и удельного расхода электроэнергии, влияние неравномерности режима на ход характеристики и др.

Исследование этих вопросов является задачей дальнейших работ Энергетического института Академии наук Азерб. ССР в области энергетики нефтепромысловой добычи.

К. Н. Гулузаде, М. П. Назаров

Дэрин насос нефтчыхарма гургулары үчүн номинал йүклэрин энеркетик характеристикалары

ХҮЛАСЭ

Мәгаләдә нефт мәдәнләриндә апарылмыш тәчрүбә-тәдгигат ишләринә эсасән, нормал шәраитдә мүхтәлиф мәһсулдарлыгла ишләйән дәрин насос гургулары үчүн орта энеркетика характеристикаларынын гурулмасы үсүлу верилир.

Орта энеркетика характеристикасы үчүн әлдә әдилмиш аналитик ифадәйә эсасән һесаблама формулалары чыхарылмышдыр.

Бу формулалар, истәр айры-айры типли гургулар, истәрсә дә, орта һесабла, мәдәнин бүтүн гургулары үчүн һәр тон нефтә көрә әлектрик әнержисинин нормал хусуси сәрфини мүәййән әтмәйә имкан верир.

Алынмыш аналитик ифадәләр, гурғудаки иткиләрин нисби бөйүклүйүндән вә гурғунун файдалы иш әмсалындан асылы олараг, әлектрик әнержиси сәрфинин тәһлили илә әлагәдар олан мәсәләләри дә һәлл әтмәйә имкан верир.

П. М. РОСТОМЯН

**ЗАВИСИМОСТЬ МЕЖДУ СКОРОСТЬЮ ПРОХОДКИ,
МОЩНОСТЬЮ, РАСХОДУЕМОЙ НА РАЗРУШЕНИЕ ПОРОДЫ
ДОЛОТОМ, И ДИСПЕРСНОСТЬЮ ОБРАЗУЮЩИХСЯ ЧАСТИЦ**

При бурении и других видах горных работ происходит отделение частиц породы от массива. В зависимости от способа бурения и конструкции инструмента отделенные массы породы имеют различные степени дисперсности.

Чем больше дисперсность, тем больше расход энергии, тем меньше скорость проходки и соответственно ниже эффективность бурения. Следовательно скорость проходки, мощность, расходуемая на отделение частиц породы от забоя, и величина, характеризующая их дисперсность, должны быть связаны некоторой функциональной зависимостью.

В одних работах, имеющих в этом направлении, зависимость между мощностью и скоростью проходки устанавливается эмпирически [1] и полуэмпирически [2, 3].

В других ограничиваются определением мощности на рабочем инструменте [4, 5]. Дисперсности во всех этих работах или не придается никакого значения, или ее роль оговаривается некоторым коэффициентом [3].

Теоретически интересующую нас зависимость найдем из следующих соображений.

Согласно закону Риттингера [6], работа, затрачиваемая при измельчении твердого тела, пропорциональна увеличению поверхности, происходящему в результате образования частиц. В современном изображении [7] закон Риттингера записывается так

$$A = H \Delta S$$

где A —работа, затрачиваемая на измельчение;

H —энергия, идущая на образование новой единицы поверхности твердого тела на границе с окружающей средой, рассматривается как энергетическая характеристика твердости [8];

ΔS —приращение поверхности.

Точность этого закона экспериментально подтверждена [7, 9].

Предположим, что за какой-то промежуток времени dt при одном способе бурения (или типе долота) выбурена масса породы M , а при другом за тот же промежуток времени, но на иной породе, — масса Q .

Предполагаем, кроме того, что отделенные от забоя частицы породы не подвергаются повторным воздействиям долота, а выносятся промывочной жидкостью.

Допустим, в первом приближении, что частицы породы, отделенные от забоя долотом, можно рассматривать как сферические. В выбуренной за время dt породе будет n_1 частиц радиуса r_1 , n_2 частиц радиуса r_2 и т. д. при одном способе бурения (или долоте) и соответственно m_1, m_2, \dots при другом. Энергия, расходуемая на отделение от забоя частиц породы, согласно закону Риттингера в первом случае

$$A_1 = H_1 \Delta S_1$$

и во втором

$$A_2 = H_2 \Delta S_2$$

Имеем для всех образующихся частиц обеих пород соответственно

$$\Delta S_1 = \sum 4 \pi r_1^2 n_1 \text{ и } \Delta S_2 = \sum 4 \pi r_k^2 m_k$$

и следовательно для отношения энергий A_1 и A_2

$$\frac{A_1}{A_2} = \frac{H_1 \sum r_1^2 n_1}{H_2 \sum r_k^2 m_k} \quad (I)$$

Для массы $a_1 M$ породы (a_1 — правильная дробь, указывающая какая часть от выбуренной массы M имела частицы с радиусом r_1) плотности ρ_1 , имеем при одном способе бурения

$$a_1 M = \frac{4}{3} \pi r_1^3 \rho_1 n_1$$

и соответственно при другом, при плотности породы ρ_2

$$a_k Q = \frac{4}{3} \pi r_k^3 \rho_2 m_k$$

Из этих выражений находим числа n_1 и m_k и подставляем в уравнение I. Заменяя при этом отношение энергий $\frac{A_1}{A_2}$, израсходованных за один и тот же промежуток времени dt , отношением мощностей

получим

$$\frac{P_1}{P_2} = \frac{H_1 \sum \frac{a}{r_1} \cdot \rho_2 M}{H_2 \sum \frac{a_k}{r_k} \cdot \rho_1 Q} \quad (II)$$

Если O_1 и O_2 —объемы выбуренных обоими способами пород, то

$$\frac{M}{Q} = \frac{O_1 \rho_1}{O_2 \rho_2}$$

Объем O_1 (и соответственно объем O_2) можем представить как произведение площади забоя $\frac{\pi d_1^2}{4}$ (d_1 —диаметр скважины) на величину проходки $v_1 dt$, так как этот объем выбурен за время dt при скорости проходки v_1 .

Учитывая все это, уравнение II перепишем таким образом:

$$H_1 \frac{v_1 d_1^2}{P_1} \sum \frac{a_i}{r_i} = H_2 \frac{v_2 d_2^2}{P_2} \sum \frac{a_k}{r_k}$$

Это соотношение получили, рассматривая два совершенно произвольных способа бурения (или работу двух различных долотьев). Следовательно оно должно быть справедливо вообще для всех способов бурения (и для всех видов долотьев) и в обобщенном виде представится так:

$$H \frac{v d^2}{P} \sum \frac{a_i}{r_i} = \text{const} \quad (\text{III})$$

Величину $\sum \frac{a_i}{r_i}$, как характеризующую дисперсность частиц

породы, отделенных от забоя долотом, при данном способе бурения, будем называть дисперсностью и обозначим через D .

Тогда уравнение III изобразится в таком виде¹:

$$H \frac{v}{P} D d^2 = \text{const.} \quad (\text{III}')$$

Это уравнение и представляет искомую зависимость.

Из уравнения III', вытекает, что в качестве критерия эффективности, при оценке как какого нибудь процесса бурения, так и различных способов бурения, должно приниматься отношение $H \frac{v d^2}{P}$.

Такое заключение следует из того, что чем больше дисперсность D , получающаяся при работе инструмента на определенной породе при заданном диаметре d скважины, тем будет меньше скорость проходки v на единицу мощности, расходуемой на разрушение породы. Следовательно, тем менее эффективным будет процесс бурения.

Для возможности суждения об эффективности на основании результатов испытаний, произведенных на различных породах, необходимо знание характеристик H этих пород.

Экспериментальная проверка полученной зависимости

Экспериментальная проверка осуществлена при бурении двух пород (габбро и известняка-ракушечника) на бурильном стенде ЛзНИИ по добыче нефти. При испытаниях, кроме обычных измерений нагрузки, мощности, проходки и соответствующего ей времени, был сделан ситовой анализ (таблица 1) дисперсных масс обеих пород, выбуренных при двух различных способах бурения. По данным ситового анализа определяем дисперсности D_1 и D_2 для первого и второго способов бурения. Значения диаметра $2r$ частиц, приведенные в таблице 1, определены как среднее арифметическое размеров отверстий сит, между которыми заключена данная фракция.

¹ Это соотношение будет справедливо и при резке камня пилами для строительных целей. В этом случае вместо $v d^2$ в уравнение надо подставить объем пропилы, получающийся в одну секунду.

Для габбро

$$D_1 = \sum \frac{a_i}{r_i} = 242 \text{ см}^{-1}$$

$$D_2 = \sum \frac{a_k}{r_k} = 70 \text{ см}^{-1}$$

Для известняка-ракушечника

$$D_1 = \sum \frac{a_i}{r_i} = 114 \text{ см}$$

$$D_2 = \sum \frac{a_k}{r_k} = 31,6 \text{ см}^{-1}$$

Таблица 1

Сито		2r, см	Остаток на сите в %			
число меш	размеры отверстий, см		габбро ¹		известняка-ракушеч- ник	
			1 a ₁	2 a _к	1 a ₁	2 a _к
—	1,885	1,885	нет	нет	нет	2,81
—	1,333	1,609	"	"	"	2,75
—	0,9423	1,138	"	"	"	1,47
—	0,668	0,805	"	"	1,17	7,04
—	0,250	0,459	"	4,48	2,77	24,93
10	0,1651	0,206	6,39	8,27	2,62	16,20
20	0,0833	0,124	2,84	17,20	7,43	16,65
28	0,0589	0,071	2,84	19,70	7,74	7,65
35	0,0417	0,050	3,83	11,87	8,60	5,50
48	0,0295	0,035	4,96	9,25	9,18	3,51
65	0,0208	0,0251	7,10	10,70	20,89	4,15
100	0,0147	0,0172	6,24	4,67	10,60	1,47
150	0,0104	0,0125	7,80	4,84	11,22	0,92
200	0,0074	0,0089	4,68	1,62	6,65	—
270	≤ 0,0053	0,0053	53,3	6,83	10,47	3,48
и больше						
Итого . . .			99,98	99,43	99,44	99,53

Подставляя в формулу III значения дисперсностей для габбро, получим

$$\frac{v_2}{P_2} d_2^2 = 3,45 \frac{v_1}{P_1} d_1^2 \quad (\text{III}')$$

Аналогично для известняка-ракушечника

$$\frac{v_2}{P_2} d_2^2 = 3,60 \frac{v_1}{P_1} d_1^2 \quad (\text{III}''')$$

Соотношения III' и III''' получены для пород двух крайних категорий буримости—для габбро, трудно буримой породы, и известняка-ракушечника, легко буримой породы.

¹ В таблицах 1 и 2 относящиеся к первому способу бурения наверху столбца обозначено цифрой 1, относящиеся ко второму способу—цифрой 2.

Таблица 2

Осевая нагрузка на долото, кг	d, см		P, кгт		v, см.час ⁻¹		v d ² P, см.час ⁻¹ .кгт ⁻¹		v ₂ d ₂ ² P ₂ , см.час ⁻¹ .кгт ⁻¹		вычисленное по формулам III' и III''
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
580	12	29	1,7	2,15	17,3	10	1470	3830	5050		
1500	12	29	2,35	3,35	16,4	14	1005	3450	3460		
2200	12	29	3,5	1,85	28,8	6	1185	2720	4080		
1500	12	29	3,3	4,8	16,8	18,8	735	3300	2530		
2200	12	29	4,15	2,2	24,8	6,4	865	2450	2970		
1200	12	29	2,8	6,6	12	24,8	620	3160	2130		
70	14,5	20,3	1,43	2,45	220	780	32300	130000	116000		
440	14,5	20,3	4,24	2,45	750	900	37200	151000	133000		
740	14,5	20,3	5,6	2,6	1270	900	47500	142000	170000		
1100	14,5	20,3	7,9	4,45	1640	1310	43600	121000	157000		

Г а б р о

Известняка-ракушечник

По опытным данным для P , v и d вычисляем величины $\frac{v}{P} d^2$, характеризующие эффективность первого и второго способов бурения (таблица 2). Приведенные в таблице данные получены при разных осевых нагрузках на долото. Влияние последних в формуле III учитывается мощностью.

Бурение породы габбро производилось трехшарошечными долотьями, известняка-ракушечника—четырёхшарошечными при первом способе и фрезами при втором способе бурения.

Подставляя в формулы III' и III'' значения $\frac{v_1}{P_1} d_1^2$, вычисляем по ним значения $\frac{v_2}{P_2} d_2^2$, приведенные в последнем столбце таблицы 2.

Опытные данные в этой таблице, относящиеся к габбро результаты отдельных опытов по техническим причинам (отсутствие достаточного количества породы и долотьев): Продолжительность каждого опыта составляла 15 минут.

В случае известняка-ракушечника показаны средние от 4 до 10 опытов (при продолжительности каждого опыта—1 минута). Таким образом определение погрешности оказалось возможным только для результатов бурения на известняке-ракушечнике. Погрешности обусловливаются неоднородностью породы по прочности (буримости) и погрешностями измерений при испытаниях. Вероятная погрешность результата для $\frac{v}{P} d^2$ составила около $\pm 9\%$.

Сопоставляя данные последних двух столбцов таблицы 2, можем констатировать соответствие между вычисленными значениями эффективности (последний столбец) и опытными (предпоследний столбец).

Присоединяя к этому, что различия между данными предпоследнего и последнего столбцов таблицы 2, в случае известняка-ракушечника, в общем составляют примерно суммы их погрешностей, приходим к заключению, что произведенная экспериментальная проверка, которую нужно рассматривать как предварительную, указывает на справедливость формулы III.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бочкарев В. Г. и Родионов Г. В.—Горный журнал, № 1, стр. 28, 1934.
2. Протодьяконов М.—Материалы для урочного положения горных работ, ч. 1. Горные работы, 1926.
3. Федоров В. С.—Журнал Азерб. Нефт. Хоз., № 2—3, стр. 16, 1940.
4. Вартанесов Н. и Чернышева Е.—Журнал Азерб. Нефт. Хоз., № 6 стр. 45, 1935.
5. Эпштейн Е. Ф.—Теория бурения—резания горных пород твердыми сплавами. ОНТИ, 1939.
6. Ребиндер П. А., Шрейнер Л. А. и Жигач К. Ф.—Понизители твердости в бурении, 1944.
7. Ребиндер П. А. и Калиновская Н. А.—Журнал физической химии, т. V, вып. 2—3, стр. 332, 1934.
8. Мадель Г. и Наске К.—Механическое разделение материалов. ГХИ, 1940.

П. М. Ростомян

Газыма сүр'эти, сүхурларын балта илэ дагыдылмасына сэрф олунан күч вэ эмэлэ кэлэн һиссэчиклэрин дисперсия габиллийэти арасындаки асылылыг

ХУЛАСЭ

Газыма процесини характеризэ эдэн эсас кэмийэтлэр (сүхурларын бэрклийн— H , газыма сүр'эти— V , гуо дибиндэ ялныз сүхур һиссэчиклэринин гопарылмасына сэрф олунан күч— P , эмэлэ кэлэн һиссэчиклэрин дисперсия габиллийэти— D вэ гуюнун диаметри— d) арасында белэ бир нээри асылылыг олдуғу мүййән эдилмишдир:

$$H \frac{V}{P} D d^2 = \text{const.}$$

Бу асылылыг тэчрүбэ йолу илэ дэ лаборатория гурғусунда ики мүхтэлиф сүхурун (габбро вэ эһэнкдашынын) газылмасы заманы тэсдиг эдилмишдир.

Р. К. ГУСЕЙНОВ

ВЛИЯНИЕ ЛОКАЛИЗОВАННОГО (МЕСТНОГО) РАСПОЛОЖЕНИЯ ФОСФАТОВ НА УСВОЕНИЕ P_2O_5 РАСТЕНИЯМИ

Из внесенных в почву фосфорных удобрений только незначительная часть доступна для растения. Основная причина такого низкого использования внесенных в почву фосфатов по сравнению с другими удобрениями (азотными и калийными) лежит в большей степени их поглощения и превращения в почве, т. е. в переходе в недоступные для растений формы. Из внесенных фосфорнокислых удобрений, примерно 5—20% используются растениями.

В результате быстрого поглощения P_2O_5 в почве можно сделать вывод, что большая часть внесенного P_2O_5 находится в местах внесения удобрения (1, 2, 3, 4, 5).

На основании опытов некоторые авторы пришли к выводу, что вымывание P_2O_5 из пахотного слоя почвы не имеет места.

Поэтому для повышения коэффициента использования растениями внесенных фосфорных удобрений имеет значение способ внесения удобрений.

Результаты отдельных опытов (5, 6, 7) показали, что в красноземной почве местное внесение фосфатов дало урожай больший, чем при равномерном внесении. Коэффициент использования P_2O_5 был значительно выше в том случае, когда фосфат вносился местно.

При местном внесении фосфаты, взаимодействуя с меньшим объемом почвы, повышают степень насыщенности почвы фосфат ионом, и вследствие этого повышается усвоение P_2O_5 растениями (8, 9, 10, 11, 12).

При различных способах внесения удобрений они размещаются в почве неодинаково по отношению к корневой системе растений, а это далеко не безразлично. Например, при поверхностном внесении удобрение может остаться вне сферы развития рабочей зоны корневой системы и поэтому удобрения будут использованы слабо. Местное внесение фосфатов дает возможность приблизить удобрение к корневой системе растений. Следовательно, местным внесением могут быть созданы более подходящие условия для тесного контакта удобрения с корневой системой, чем при поверхностном внесении.

При местном внесении не только менее интенсивно поглощаются почвой удобрения, но имеет значение и то обстоятельство, что корни растений развиваются и используют питательные вещества по преимуществу в удобренной зоне почвы.

Опыты ставились в 3 вариантах: 1) вегетационный опыт с песчаной культурой; 4) вегетационный опыт на подзолистой легко суглинистой почве; 3) полевой опыт на подзолистой легко суглинистой почве.

Вегетационный опыт с песчаной культурой

В этом опыте мы поставили себе целью выяснить изменение доступности и использования растениями $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$, поглощенного черноземом и красноземом в зависимости от способов внесения.

Чернозем был взят из Краснодарской области. Он содержал валового P_2O_5 —0,114% и лимоннорастворимого P_2O_5 по Арренниусу—9,3 мг на 100 г почвы. Краснозем был взят из Кохарской обл. и имел валовое содержание P_2O_5 —0,125% и лимоннорастворимого P_2O_5 —6,1 мг на 100 г почвы.

Схема опыта: 1) контроль (без удобрения); 2) равномерное распределение с песком по всему сосуду; 3) в поверхностном слое; 4) местно на глубину 8—15 см.

Опыты были проведены в вегетационных сосудах, заполненных 6 кг песка. Опыты ставились на кафедре агрохимии Сельскохозяйственной академии им. Тимирязева.

Из питательных смесей была взята за основу смесь Гельригеля. Однако KH_2PO_4 был заменен нами $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$, а дозы калия, против нормы Гельригеля, были увеличены вдвое.

Доза P_2O_5 на сосуд была взята 0,4 г, причем небольшая часть этой дозы—0,02 г, была внесена во все сосуды при набивке, а остальная часть—0,38 г P_2O_5 вносилась в виде „поглощенной“ фосфорной кислоты. Последняя получалась таким образом: 0,38 г P_2O_5 в виде $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$ и 300 г почвы смешивались, а потом согласно схеме, вносились в сосуды поверхностно или на глубину 8—15 см. Предназначенный для местного внесения на глубину поглощенный P_2O_5 насыпался в гнезда—отверстия, получаемые при вдавливании и вынимании пробирки емкостью 300 г в песок. При поверхностном внесении те же количества поглощенного P_2O_5 перемешивались с верхним 5-сантиметровым слоем песка в сосуде.

В другом варианте вносили „поглощенную“ фосфорную кислоту не местно, а путем перемешивания соответствующего количества почвы (300 г), в которую предварительно был внесен $\text{Ca}(\text{H}_2\text{PO}_4)_2$ со всем объемом песка.

Сравнение этого варианта с местным внесением 300 г почвы позволяет установить роль пространственного расположения „поглощенной“ фосфорной кислоты еще вне зависимости от степени насыщенности почвы, ибо и в том и в другом случаях отношение между количеством внесенного P_2O_5 и количеством почвы было одинаковым.

Варианты схемы заложены с двукратной повторностью, влажность в сосудах поддерживалась в 60% от полной влагоемкости. В качестве опытного растения была взята яровая пшеница *Tr. Timofeevi*.

Анализ на содержание P_2O_5 в зерне и соломе проводился по методу Лоренца.

Надо отметить, что урожайные данные по соответствующим вариантам не дают особенно четких различий, но все же известное преимущество остается за локализованным размещением (таблица 1).

Таблица 1

Влияние пространственного расположения поглощенной почвами фосфорной кислоты на урожай яровой пшеницы

Почвы	Варианты размещения поглощенного P_2O_5	Общий вес на сосуд в г	Зерно на сосуд в г	Прибавка зерна по отношению к контролю в г
Чернозем	Контроль	7,9	1,6	—
	Равномерное распределение с песком по всему сосуду	30,5	7,6	6,0
Краснозем	В поверхностный слой	36,5	11,1	9,5
	Местно на глубину 8—15 см	33,4	12,4	10,8
	Равномерное распределение с песком по всему сосуду	31,5	10,8	9,2
	В поверхностный слой	36,0	11,0	9,4
	Местно на глубину 8—15 см	34,4	12,3	10,7

При этом заслуживает быть отмеченным то обстоятельство, что различие оказалось более резко выраженным в случае с черноземом.

Еще более резко выступает та же зависимость, если обратиться к данным анализа растений, приведенным в таблице 2.

Таблица 2

Содержание P_2O_5 в растениях

Почвы	Варианты размещения поглощенного P_2O_5	В со-	В зер-	В со-	В зер-	Сум-	Кoeffици- ент исп. P_2O_5
		ломе	не	ломе	не		
		в %		в мг			
Чернозем	Контроль	0,1	0,19	6,3	3,0	9,3	—
	Равномерное распределение с песком по всему сосуду	0,33	0,91	68,7	69,1	137,9	32,1
Краснозем	Поверхностный слой	0,48	1,22	121,9	135,4	257,3	62,0
	Местно на глубину 8—15 см	0,54	1,54	113,4	190,4	304,9	73,9
	Равномерное распределение с песком по всему сосуду	0,27	0,92	66,2	99,3	165,5	39,0
	В поверхностный слой	0,36	1,08	90,0	118,0	208,0	49,7
	Местно на глубину 8—15 см	0,42	1,22	92,8	150,0	242,8	58,3

Как видно из этих данных, локализация в отдельных случаях повышала коэффициент использования фосфорной кислоты почти вдвое. Причем мы должны еще раз отметить, что во всех вариантах этой части опыта (за исключением контрольного) количество внесенного P_2O_5 так же, как и количество почвы было одинаковым и следовательно здесь местное внесение не создало какой либо иной „степени насыщенности“ почвы по сравнению со сплошным внесением.

Понятно, что в почвенных условиях, тем более в полевой обстановке, эффективность того или другого способа внесения удобрения и пространственного расположения поглощенной фосфорной кислоты в почве будет определяться совокупностью факторов, так как при этом будет различаться и „степень насыщенности“ почвы погло-

щенной P_2O_5 и, в зависимости от расположения удобрения, будут создаваться различные условия использования растениями P_2O_5 в разные периоды вегетации.

Из всего изложенного мы можем сделать заключение о том, что более эффективным будет такой способ местного внесения удобрения, при котором наряду с локализацией его в ограниченном объеме почвы будет обеспечено интенсивное фосфорное питание растений в самые первые фазы роста. Это положение подтверждается результатами наших предыдущих вегетационных опытов и в полевых условиях (на полевой опытной станции ТСХА). В связи с проведением полевого опыта на полевой опытной станции ТСХА и для вегетационных опытов нами была взята почва с участка полевого опыта (подзолистая, легко-суглинистая почва).

Вегетационный опыт на подзолистой легко-суглинистой почве

Для опыта в 1939 г., как уже было сказано, была взята подзолистая, легко-суглинистая почва с полевой опытной станции ТСХА. В каждый сосуд помещались по 6 кг почвы.

Схема опыта была следующая: 1) НК—без фосфора; 2) НК + P_2O_5 —сплошное внесение; 3) НК + P_2O_5 —на глубину 8—15 см; 4) НК + P_2O_5 —в рядки возле семян; 5) НК + P_2O_5 —поверхностно по всходам; 6) НК + P_2O_5 —поверхностно во время трубкования; 7) НК + 0,12 г P_2O_5 —в рядки + 0,38 г P_2O_5 поверхностно во время трубкования.

Повторность была двухкратная. Азот вносился в виде NH_4NO_3 —(0,5 г) N и $Ca(NO_3)_2$ —(0,5 г) N, фосфор в виде суперфосфата (0,5 г P_2O_5), калий в виде KCl (0,75 г K_2O) на сосуд. Азот и калий вносились сплошным смешением с почвой.

Суперфосфат вносился согласно схеме. В каждый сосуд высеяно 30 семян яровой пшеницы *Tr. Timofeevi*. Влажность в сосудах поддерживалась до кущения 60% от полной влагоемкости и после кущения до конца вегетации—75%.

Результаты фенологических наблюдений показывают, что разница между вариантами по высоте растений в первый период роста была незначительной. Но измеренная высота растения во время трубкования и перед уборкой показывает, что некоторые варианты отличаются друг от друга по высоте растений.

Внесение суперфосфата на глубину или в рядки возле семян дало все же несколько лучшие результаты, чем сплошное внесение.

Несмотря на то, что урожайные данные этого опыта не дали резкой картины в отношении действия фосфора, все же мы должны констатировать, что местное внесение суперфосфата дало во всех случаях лучший результат по сравнению со сплошным, при чем наиболее оптимальным был такой вариант, в котором были созданы условия более интенсивного фосфатного питания в первый период вегетации (вариант 4).

Как видно из таблицы 3, фосфор, внесенный в полной дозе в рядки возле семян, дает лучший эффект, чем внесенный другими способами. Это, очевидно, объясняется обеспеченностью в повышенном уровне фосфорного питания у растения с первых же дней его жизни (13). Когда же фосфорное удобрение размещается недалеко от семян, то корни растения не испытывают недостатка в фосфоре в первый же период жизни. Здесь мы имеем приближение удобрений в начальный период развития к корням растения.

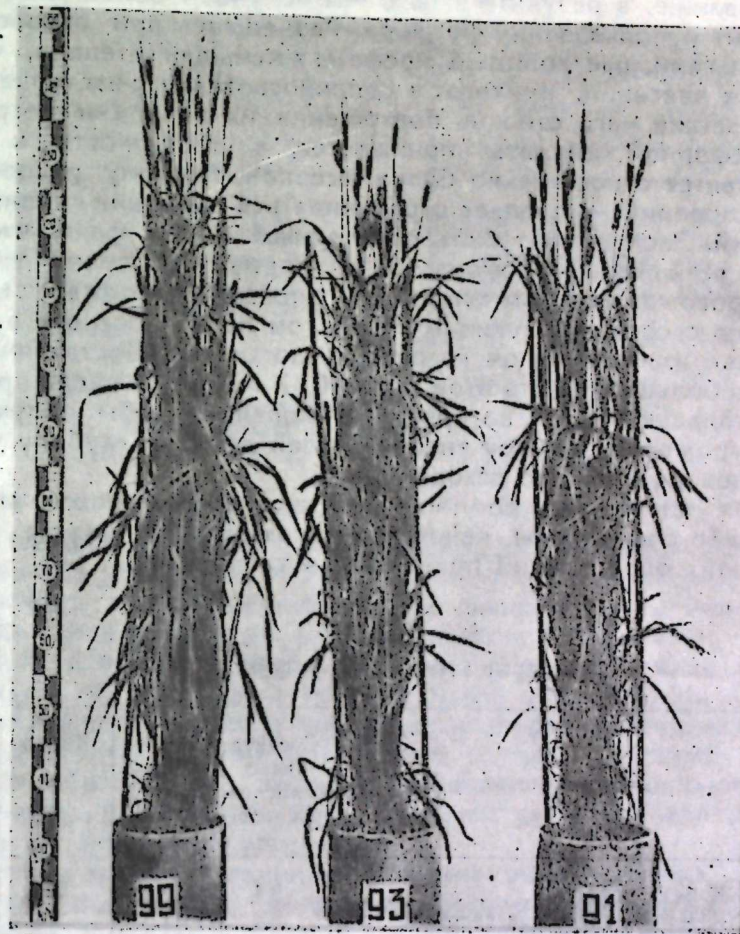

Таблица 3

Влияние способов внесения суперфосфата на урожай яровой пшеницы в условиях вегетационного опыта

№№ п.п.	Схема опыта	Общая масса в сосуде в г	Зерна в сосуде в г	Прибавка зерна в г
1	НК без фосфора	42,5	15,7	—
2	НК + P_2O_5 сплош. внес.	51,4	17,2	+1,5
3	НК + P_2O_5 на глубину 8—15 см	58,0	20,7	+5,0
4	НК + P_2O_5 в рядки возле семян	69,9	21,1	+5,4
5	НК + P_2O_5 поверхностно по всходам	58,8	19,7	+4,0
6	НК + P_2O_5 поверхностно во время трубкования	54,0	17,5	+1,8
7	НК + 0,12 г P_2O_5 в рядки + 0,38 г P_2O_5 поверхностно во время трубкования	56,5	20,4	+4,7

Рядовое размещение удобрения приводит к более полному их использованию, в результате чего мы получаем более высокий коэффициент использования фосфора. Размещаясь при рядовом внесении очагами, растворимые фосфаты в меньшей степени, чем при сплошном внесении, приходят в соприкосновение с частичками почвы, вследствие чего степень поглощения их почвой и ретроградация фосфорной кислоты понижается, а доступность к растениям остается относительно более высокой. Поэтому рядовое внесение удобрений позволяет ограничиваться меньшим количеством удобрений. Заслуживает быть отмеченным и тот факт, что перенесение всей дозы фосфора на подкормку во время трубоквания сопровождалось значительным снижением урожая зерна по сравнению с соответствующим вариантом поверхностного внесения по всходам или внесением на глубину до посева. Достаточно было внести небольшую часть этой дозы (0,12 г P_2O_5) в рядки при посеве, а остальную (0,38 г) во время трубоквания, чтобы получить такой же урожай, как и при внесении всей дозы на глубину до посева или поверхностно по всходам.

В этом опыте нами, помимо учета веса общей массы и зерна, были также определены некоторые элементы структуры урожая; данные этих определений приведены в таблице 4.

Таблица 4

Некоторые элементы структуры урожая

№№ п. п.	Схема опыта	Среднее число колосков в колосе	Среднее число зерен в колосе	Число зерен в сосуде	Вес 1000 зерен в г
1	НК без фосфора	9,4	12,9	565	27,5
2	НК + P_2O_5 сплошное внесение . .	9,4	11,8	521	33,1
3	НК + P_2O_5 на глубину 8—15 см . .	9,4	11,2	565	36,1
4	НК + P_2O_5 в рядки возле семян . .	10,0	11,9	591	35,8
5	НК + P_2O_5 поверхностно по всходам	9,3	12,4	577	35,7
6	НК + P_2O_5 поверхностно во время трубоквания	8,4	11,0	566	30,5
7	НК + 0,12 г P_2O_5 в рядки + 0,38 г P_2O_5 поверхностно во время трубоквания	9,1	11,8	598	34,1

Из всех элементов структуры урожая наиболее заметно влияние фосфорного питания на вес 1000 зерен. Причем различные варианты местного внесения (на глубину, в рядки при посеве и поверхностно) дали заметно более высокий вес 1000 зерен, чем при сплошном внесении.

Результат анализа растения по содержанию P_2O_5 (таблица 5) показывает еще более отчетливо ту же самую зависимость, которая отмечена и по урожайным данным.

Как видно из данных таблицы 5, при локализованном внесении суперфосфата коэффициент использования фосфора растениями повышался по сравнению с вариантами сплошного внесения, достигая в случае рядкового удобрения вдвое большей величины. Даже при поверхностном внесении большей части фосфора во время трубоквания (вариант 7), использование растениями P_2O_5 было заметно

Содержание P_2O_5 в растениях

Таблица 5

№№ п. п.	Схема опыта	В зерне	В соломе	В зерне	В соломе	Сумма	Коэффициент использования P_2O_5
		в %		в мг			
1	НК без фосфора	0,94	0,08	147,6	21,2	168,8	—
2	НК + P_2O_5 сплошное внесение . .	1,18	0,23	202,9	78,7	281,6	22,5
3	НК + P_2O_5 на глубину 8—15 см . .	1,25	0,26	258,8	96,9	355,7	37,5
4	НК + P_2O_5 в рядки возле семян . .	1,33	0,34	280,6	145,5	426,1	51,4
5	НК + P_2O_5 поверхностно во время всходов	1,33	0,27	262,0	105,6	367,6	39,7
6	НК + P_2O_5 поверхностно во время трубоквания	1,24	0,23	217,0	83,9	300,9	26,4
7	НК + 0,12 г P_2O_5 в рядки + 0,38 г P_2O_5 поверхностно во время трубоквания	0,98	0,26	190,9	93,9	293,8	31,2

более высоким, чем при сплошном внесении всей дозы. Понятно, что условия для использования растениями поверхностно внесенного суперфосфата в вегетационном опыте значительно лучше, чем при расположении удобрения в поверхностных слоях почвы в полевых условиях, вследствие поддержания оптимальной влажности всего объема почвы в сосудах в течение всего вегетационного периода. Однако локализация части удобрения путем рядкового внесения, обеспечивая лучшие условия фосфатного питания растений в первый период вегетации и в полевых условиях, несомненно, может способствовать повышению эффективности суперфосфата и коэффициента использования удобрения.

С точки зрения полученных в наших вегетационных опытах результатов, мы должны оценить рядковое внесение фосфатов:

а) как прием, позволяющий усилить фосфатное питание растений в первый период вегетации;

б) как прием местного локализованного внесения удобрения, обеспечивающий более высокий коэффициент использования удобрения;

в) как прием внесения, который позволяет сократить до минимума срок взаимодействия удобрения с почвой от момента внесения до времени интенсивного поглощения растениями, что также может отразиться благоприятно на степени использования фосфорнокислых удобрений растениями.

В поставленном нами в 1939 г. полевом опыте мы получили также некоторые аналитические данные, которые могут служить подтверждением именно такой оценки приема рядкового внесения фосфатов.

Полевой опыт на подзолистой суглинистой почве

Полевой опыт был заложен нами на полевой опытной станции ТСХА в 1939 г. на подзолистой, легко-суглинистой почве. Размер делянок был 100 м² при трехкратной повторности. Предшествующим в 1938 г. был клевер 1-го года пользования. Перед разбивкой делянок площадь участка была вспахана тракторным плугом и заборонена. История участка известна лишь за 5 последних лет

Так в 1935 г. участок был занят яровой пшеницей без удобрений; в 1936 г. участок был под паром, на который с осени внесено 40 т/га навоза и по 60 кг/га РК; в 1937 г.—озимая пшеница, причем весной внесена подкормка РК по 30 кг/га; в 1938 г. был клевер без удобрения.

Дозы удобрения в нашем опыте были следующими: азота 90 кг (N в виде аммиачной селитры с содержанием N—31,4%), фосфора 90 кг/га (P₂O₅ в виде простого суперфосфата с содержанием P₂O₅—17%), калия 60 кг/га (K₂O в виде KCl с содержанием K₂O—41%).

Удобрения перед культивацией вносились вручную поверхностно, рядовое удобрение вносилось обыкновенной комбинированной сеялкой вместе с семенами. В качестве опытного растения была взята яровая пшеница Лютесцено-0,62.

Первого мая был произведен посев 150 кг/га семян. Подкормка произведена во время кущения 8 июня, путем поверхностного внесения удобрений вручную. Для уничтожения сорняков произведена прополка с 16 по 19/VI, уборка производилась 31/VII вручную.

Наблюдения во время роста растений обнаружили разницу по вариантам вскоре после появления всходов. Среди удобренных делянок выделялся своим лучшим развитием вариант, в котором была дана в рядки повышенная доза P₂O₅ (36 кг/га). Здесь растения резко выделялись своей зеленой окраской, высоким ростом и повышенной облиствелостью.

На делянках, где фосфор был внесен в рядки, трубкование началось на 1—2 дня раньше, чем на остальных делянках.

Различие в развитии растений на делянках, получивших рядковое удобрение фосфором, после трубкования и цветения не сгладилось.

На контрольных делянках растения были развиты хуже, чем во всех остальных вариантах, цвет растений был желтоватым.

Для определения хода поступления P₂O₅ в растениях во время вегетации были взяты растительные пробы в три срока: 14/VI—после кущения, 19/VII—во время цветения, 31/VII—перед уборкой. P₂O₅ определялось в растениях по методу Лоренца. Результаты этих определений приведены в таблице 6.

Таблица 6

Содержание P₂O₅ в растениях (полевой опыт 1939 г.)

№№ п.п.	Схема опыта	Содержание P ₂ O ₅ в % на сухое вещество			
		во время ку- щения 14/VI	во время цвете- ния 9/VI		перед уборкой 31/VII
			стебли и листья	колосья	
1	Контроль без удобрения	0,73	0,45	0,52	0,11
2	NK без фосфора	0,83	0,37	0,39	0,10
3	NK + P ₉₀ до посева сплошного	1,01	0,60	0,64	0,18
4	NK + P ₃₆ в рядки	1,08	0,58	0,48	0,13
5	NK + P ₃₆ в рядки	1,30	0,62	0,65	0,16
6	NK + P ₉₀ до посева сплошного	0,91	0,47	0,60	0,11
7	NK + P ₇₂ до посева + сплошное NP ₁₈ в рядках	1,02	0,61	0,67	0,17

Данные по содержанию P₂O₅ показывают, что количество фосфора в вегетативной массе растений во время вегетации (от кущения до созревания) снижается, повидимому, за счет перемещения в репродуктивные органы растения. Особенно высокое содержание фосфорной кислоты к моменту кущения можно отметить у варианта с рядовым внесением суперфосфата в дозе 36 кг/га P₂O₅. И в более поздние фазы развития этот вариант по содержанию фосфорной кислоты в соломе и в колосе не уступал вариантам с внесением полной дозы P₂O₅ (190 кг/га) вразброс. Что касается урожайных данных, то в условиях полевого опыта 1939 г. мы не получили заметной разницы в урожаях по вариантам с техникой внесения фосфатов, которая отмечалась нами в условиях вегетационного опыта.

Это обстоятельство мы объясняем, прежде всего, метеорологическими особенностями года опыта. Исключительно сухое, без осадков, лето создало крайне неблагоприятный фон для выявления эффективности от удобрений. Если к тому же добавить, что участок, на котором проводился опыт в предшествующие годы, получал значительные количества органических и минеральных удобрений, то понятно, что в засушливый 1939 год трудно было ожидать иного результата. Урожай пшеницы был получен в среднем по опыту 13,6 ц/га.

Укажем лишь на то, что по вариантам с внесением 90 кг/га P₂O₅ вразброс до посева и 36 кг/га P₂O₅ в рядки при посеве средний урожай (из трех повторностей) был получен одинаковый, что подтверждается следующими данными:

	Повторность	I	II	III	Среднее
NK + P ₉₀ вразброс		11,7	12,9	16,4	13,6
NK в рядках + P ₃₆		12,4	14,5	14,2	13,6

Приведенные аналитические данные совершенно определенным образом показывают, что при рядковом внесении суперфосфата обеспечивается более интенсивное питание растений фосфором в первый период вегетации и более высокие коэффициенты использования удобрения растениями.

Выводы

1. Локализация поглощенной почвами фосфорной кислоты при местном внесении фосфатов в опыте с песчаной культурой и в опыте на подзолистой почве способствует более полному использованию растениями P₂O₅ не только потому, что при местном внесении создается более высокая „степень насыщенности“ почвы поглощенным P₂O₅, но, повидимому, и потому, что при местном внесении создаются лучшие условия для образования контакта между почвой, содержащей поглощенный P₂O₅, и усваивающей поверхность корневой системы.

2. Рядовое внесение суперфосфата при посеве яровой пшеницы представляет прием, позволяющий повысить коэффициент использования фосфора растениями и обеспечить более высокую эффективность удобрений как в результате повышения уровня фосфатного питания растений в первый период вегетации, так и потому, что при таком внесении сокращается срок взаимодействия удобрения с почвой (от момента внесения до усвоения растениями), а также

благодаря локализации поглощенной P_2O_5 в ограниченном объеме почвы.

3. В полевом опыте с внесением суперфосфата в рядки при посеиве яровой пшеницы в дозе 36 кг/га P_2O_5 в первые фазы роста наблюдалось более высокое содержание P_2O_5 в растениях, чем при внесении 90 кг/га P_2O_5 вразброс с заделкой культиватором.

ЛИТЕРАТУРА

1. Уляков И. П.—К вопросу о технике внесения фосфатов на красноземе. Жур. Хим. соц. земл., № 2—3, 1946.
2. Аскинази Д. Л. и Шапошникова А. Н.—Повышение эффективности фосфатов на красноземе. Почвоведение, № 4, 1939.
3. Бобко Е. В.—О расположении и передвижении удобрения в почве. „Минеральные удобрения“. Труд ВИАУА, № 7, 1935.
4. Аскинази Д. Л. и Сонников Н. М.—Пути повышения на красноземе доступности растениям P_2O_5 , в книге Новое в удобрениях. Сельхозгиз, 1937.
5. Голубев Б. А. и Берия Н. Т.—К вопросу о применении фосфорной муки на красноземных почвах. Хим. соц. земл., № 10, 1940.
6. Золотарева Е. С.—Способы повышения эффективности фосфорнокислых удобрений на красноземно-подзолистых почвах. Тр. по агрохимии и агропочвоведению, вып. 2, 1938.
7. Кирсанов А. Т.—Заделка фосфорных удобрений на подзолистых почвах. Тр. почвенного института им. В. В. Докучаева, т. XVIII. Исследование по вопросам плодородия почв и удобрений, 1938.
8. Аскинази Д. Л.—Современное состояние вопроса о ретроградации фосфорной кислоты в почве. Тр. III пленума секции агрохимии ВАСХНИЛ.
9. Аскинази Д. Л.—Действие фосфатов на красноземе. Советские субтропики, № 12, 1937.
10. Аскинази Д. Л. и Шапошников А. Н.—Действие разных форм фосфатов на красноземе. Почвоведение, № 6, 1944.
11. Минина Е. Г.—Физиологические основы техники внесения удобрений. Физиология растений. Тр. ВИАУА, вып. 8.
12. Проф. Давтян Г. С.—Фосфорный режим почв Армении. 1946.
13. Гусейнов Р. К.—Усвоение фосфора растениями в зависимости от сроков и способов внесения и поглощения фосфатов почвами. Известия Академии наук Азерб. ССР, № 5, 1947.

Р. К. Һусейнов

Фосфор күбрәсинин битки тәрәфиндән мәнимсәнилмәси

ХУЛАСӘ

Узун мүддәт әрзиндә апарылан тәчрүбәләр көстәрир ки, торпаға верилмиш фосфор күбрәсинин анчаг 5—20%-и битки тәрәфиндән мәнимсәнилик. Бунун сәбәби торпағын фосфору удмасыдыр.

Торпаға сәпилән фосфор күбрәсинин чох һиссәсини торпаг удур, она көрә дә битки ондан истифадә әдә билмир. Фосфор торпағын үстгатына верилдикдә, орада удулараг ашағы гата кечә билмир, һалбуки биткинин көкү торпағын ашәғы гатларында олур. Бурадан да биткинин һәмин күбрәдән истифадә әдә биләчәйи. айдындыр. Биткинин фосфор күбрәсиндән сәмәрәли истифадә әдә билмәси үчүн күбрә мүмкүн гәдәр биткинин көкләри яхынлығына верилмәлидир.

Фосфор күбрәси торпаға мүәййән дәринлиһә верилдикдә онун бир һиссәси торпаг тәрәфиндән удулурса да, галан һиссәси сәрбәст һалда галыр ки, битки дә ондан истифадә әдә билир. Бундан башга, мүәййән дәринлиһә верилмиш фосфор күбрәси, биткинин көкүнә яхын олдуғундан, биткинин сидан истифадә әтмәси артыр.

Бүтүн бу дейиләнләри дәриндән өйрәнмәк үчүн 6 кг гум долдурулмуш шүшә габларда тәчрүбә апарылды. һәмин габларда һәр бириндән 300 г олмагла Краснодар вилайәтиндән кәтирилмиш гара торпаг, Кохар вилайәтиндән кәтирилмиш гырмызы торпаглардан истифадә әдилмишдир.

Һәр габа 0,4 грам P_2O_5 верилди. Бунун 0,2 грамы габлар долдурулан заман бүтүн 6 килограм гума гарышдырылды, галан 0,38 грамы исә, юхарыда көстәриллийи гайдада торпагла гарышдырылды. Беләликлә „удулмуш“ фосфор туршусу алынды вә схемадан асылы олараг мүхтәлиф дәринлиһә верилди.

Бу тәчрүбәләрдә гаршыя гоюлан мәгсәд, фосфор күбрәсинин мүхтәлиф гайдада торпаға верилмәсиндән асылы олараг, һәр ики торпагда „удулмуш“ фосфорун битки тәрәфиндән нечә мәнимсәнилдийини өйрәнмәкди.

Алынан нәтичәйә әсасән гейд әдилмәлидир ки, мүәййән ерә вә дәринлиһә верилән фосфорун битки тәрәфиндән мәнимсәнилмә әмсалы бүтүн габдаки гума гарышдырылмыш фосфора нисбәтән ики дәфә артыгдыр.

Бурада ону да гейд әтмәк ләзимдыр ки, бүтүн вариантларда торпағын (3000 г) вә P_2O_5 (0,38 г) мигдары әйни олдуғундан, фосфору көкдән мүхтәлиф аралыгда торпаға гарышдырмағын әһәмийәти даһа бөйүкдүр. „Удулмуш“ фосфорун 8—15 см дәринлиһә верилмәси биткинин биринчи инкишаф дөврүндә онун фосфора олан әһтиячыны тәмин әдир.

Бундан башга, Москва вилайәтинин турш торпагларында апарылмыш тәчрүбәләр дә тәсдиг әдир ки, фосфору мүәййән ерә вә дәринлиһә вердикдә мәһсул, фосфорун дағыныг һалда бүтүн саһәйә верилмәсинә нисбәтән хейли артыр.

1939-чу илдә фосфор илә апарылмыш тәчрүбәләр көстәрир ки, фосфор тохум әкилән чәркәйә мүәййән дәринликдә верилдикдә, мәһсулу нәзарәт үчүн айрылмыш биткиһә нисбәтән 5,45, торпаға дағыныг һалда гарышдырылдыгда исә, анчаг 1,5 г артырыр.

Юхарыда көстәриләнләрә әсасән белә бир нәтичәйә кәлмәк олар:

1. Мүәййән дәринлиһә верилмиш фосфор биткинин көкләринә тез чатдығындан битки ондан яхшы истифадә әдә билир.

2. Тохум сәпилән чәркәйә фосфор күбрәси верилмәси, фосфорун истифадә олунма әмсалыны артырыр, биткинин биринчи инкишаф дөврүндә фосфора олан әһтиячыны өдәйир вә торпағын фосфору удма габиллийәтини азалдыр.

Х. К. СЕЙИДОВА

ТУРШ ГУДРОНДАН АЛЫНМЫШ АЗОТЛУ-ҮЗВИ КҮБРЭЛЭРИН ЭКИНЛЭРИН МӘХСУЛДАРЛЫҒЫНА ТӘСИРИ

Мүһарибэдән сонраки дөврдә кәнд тәсәррүфатыны йүксәлтмәк тәдбирләри һаггында УИК(б)П МК феврал пленумунун гәрарында дейилди: „Партия вә совет органлары, ССРИ Кәнд Тәсәррүфаты Назирлийи, ССРИ Совхозлир Назирлийи вә онларын ерли органлары тәрәфиндән кәнд тәсәррүфатына рәһбәрлик яхшылашдырылмалыдыр. Кәнд тәсәррүфатына ашағыдан юхарыя гәдәр бүтүн рәһбәрлик ишләри, кәнд тәсәррүфатынын гаршысында дуран чох бөйүк вәзифәләрә уйғун олараг даһа йүксәк сәвиййәйә галдырылмалыдыр“.

УИК(б)П МК феврал пленумунун бу тарихи гәрары ени-ени күбрә нөвләри ахтарыб тапмағы вә онлардан кәнд тәсәррүфатында кениш сурәтдә истифадә этмәйи вачиб бир вәзифә олараг гаршыя гоюр.

Биз биоложи элминдә Мичурин тәлимини әлдә рәһбәр тутараг бүтүн тәдгигат ишләримизи кәнд-тәсәррүфат биткиләринини мәнсулдарлығына даһа да йүксәлтмәк вәзифәсинә табе этмәлийик.

Экинләрини мәнсулдарлығыны артырмаг үчүн минерал күбрәләрдән кениш истифадә этмәйи мүстәсна әһәмийәти вардыр. УИК(б)П МК-нын феврал пленумунун гәрарында тәләб әдилдийи үзрә, һәр ил колхоз вә совхозларымызын экин саһәләринә мин тонларла минерал күбрә верилмәлидир (1). Нефт сәнаендә бир тулланты олараг йығышыб галан вә Баки шәһәринини нефтайырма заводлары этрафында бөйүк бир саһәни тутан күлли мигдарда турш гудрондан вә ондаки күкүрд туршусу әһтиятиндан истифадә этмәк, бу тәләбин еринә етирилмәсинә бөйүк көмәк әдә биләр.

Ч. М. Һүсейнов (2) турш гудрондан үзви фосфат күбрәси алмағын технологи үсулуну тапмышдыр. Академик Пряшников бу ени күбрә нөвүнү „Һүсейнов суперфосфаты“ адландырмышдыр.

Биз, Ч. М. Һүсейновун рәһбәрлийи илә турш гудрондан мұвафиг технологи просес үзрә азотлу үзви күбрә һазырладыг вә һәмин күбрәнини экинләрини мәнсулдарлығына тәсирини өйрәнмәйә башладыг.

Нефт мәнсуллары күкүрт туршусу илә тәмизләндикдә турш гудрон адланан бир тулланты әмәлә кәлир. Турш гудрондан истифадә этмәйи чох бөйүк игтисади әһәмийәти вардыр. Турш гудронда күкүрт туршусу вә үзви маддәләр мүрәккәб әмулсия һалында олур. Турш гудронун тәркиби, тәмизләнән мәнсулун тәбиәтиндән асылыдыр вә ондан истифадә әдилмәси мәсәләси һазырда нефтайырма заводларынын ишчиләри гаршысында дуран тәхирәсалынмаз вәзифәләрдән биридир. Турш гудронда 30-дан 70 фаизә гәдәр күкүрт туршусу вардыр.

Памбығын, түтүнүн вә саир техники биткиләрини, һабелә үзүмүн, чәлтийин, тәрәвәзини күлли мигдарда азота әһтиячы вардыр (3,4,5,6,7). Торпаға ялныз фосфор вә калиум верилиб азот верилмәмәси чох вахт, яхшы нәтичә вермир. Буна көрә дә АзәрбајҶанда азотлу күбрәләрини һазырланмасы вә тәтбиғи мәсәләсинә хүсуси фикир верилмәлидир. Биз турш гудронун күкүрт туршусуну чыхармаг йолу илә сульфат аммонийум алмағын технологи просесини һазырламаг үзәриндә тәдгигат апардыг.

Дахилдә мұхтәлиф мигдарда күкүрт туршусу олан турш гудрон аммонийак илә бирләшәрәк, аммонийум-сульфат верир.

Биз, турш гудрондаки күкүрт туршусунун һамысыны газ вә я мае һалында олан аммонийакла тамам нейтраллашдырмаг йолу илә лаборатория шәраитиндә азотлу үзви күбрә алдыг. 30—40 фаиз минерал вә 60—70 фаиз үзви һиссәдән ибарәт олан бу күбрәдә 7-дән 18 фаизә гәдәр азот вардыр.

Айрыча аммонийум-сульфат алмаг мәгсәдилә азотлу-үзви күбрәни Сакслет апаратында бензол вәситәсилә үзви вә минерал һиссәләрә айырдыг. Минерал һиссәдә, йә'ни аммонийум-сульфатда 18 фаиз азот олдуғуну мұәййән әтдик.

Турш гудрондан алынмыш аммонийум-сульфатын, һабелә азотлу-үзви күбрәләрини биткиләрә вә торпаға тәсирини мәсәләсини өйрәнмәйи бөйүк практикә әһәмийәти вардыр. Бу мәгсәдлә дә биз бир нечә илини әрзиндә лабораторияда вә чөл шәраитиндә бир сыра тәчрүбә апардыг. Бу тәчрүбәләрини нәтичәләри ашағыда кәстәрилир.

Турш гудрондан алыннан азотлу-үзви күбрәнини торпаг просесләринә тәсирини өйрәнмәк вә ону завод үсулилә һазырланмыш аммонийум-сульфатын тәсирилә мұғайисә этмәк мәгсәдилә лабораторияда ики чүр торпаг үзәриндә: Хачмаз районундан кәтирилмиш туғай торпағы вә Муған дүзүндән кәтирилмиш боз торпаг үзәриндә тәчрүбә апардыг.

Ашағыда биз векетасия вә тарла тәчрүбәләри апарылан торпагларын гысача тәсвирини веририк. Бурая ачыг, шабалыты рәнкли торпаглар, боз торпаглар вә туғай торпаглары анддир.

Республикамызын суварылан саһәләриндә ачыг шабалыты рәнкли торпаглар түнд шабалыты торпагларә һисбәтән хейли чох ййылмышдыр. Онун шум тәбәгәсиндә 1, 5—2 фаиз һумус вардыр. Түнд шабалыты рәнкли торпагларә һисбәтән онларда нитрификасия просесләри даһа зәифдир.

Биткиләрә азотлу күбрәләрини тәсирини чох бөйүкдүр. Бу тәсир, торпаға һәмин күбрәләрлә бәрәбәр фосфор да верилдикдә даһа айдын нәзәрә чарпыр. Башга сөзлә десәк, азотлу күбрәләрини тәсирини, торпаға эйни заманда фосфор верилмәсилә сых әлагәдардыр. Буну һәм тәчрүбә нәтичәләри, һәм дә колхоз вә совхозларын иши гәти сүбүт әдир.

Республикамызын аран ерләриндә башлыча олараг, боз торпаг ййылмышдыр. Боз торпаглар өз физики хәссәләринә көрә, чох мұхтәлифдир вә әсас әтибарилә аллувиал чөкүнтүләр үзәриндә әмәлә кәлир. Онларда, суда һәлл олан дузлар күлли мигдардадыр. Ералты суларын сәвиййәси 2-дән 3 метрә гәдәр вә даһа артыг олур. Бу суларын минераллашма дәрәчәси чох бөйүкдүр. Буна көрә дә боз торпаглар үчүн шоранлашма характер хүсусийәт сайылыр. Шоранлашма, торпағын дүзкүн суварылмасы тәләбләринә әмәл әдилмәмәси нәтичәсиндә ортая чыхыр.

Механики тәркибләринә көрә боз торпаглар арасында, аз килли торпаглардан башламыш, та чох килли торпагларә гәдәр һәр чүр торпаг нөвүнә тәсадүф әдилди. Реаксиялары гәләвилидир. Шум тәбәгә-

снндэ нумусун мигдары 1-дэн 2%-э гэдэрдир. Азотун мигдары 0,1%-э чатыр. Нитрификасия габиллийэти йүксэкир. Нэлл олан фосфат туршусу хейли аздыр.

Хачмаз районунун туғай торпаглары ағыр килличэ, йүнкүл килличэ вэ килли тэркибэ маликдир. Бу торпаглар шимал-гэрбдэн чэнуб-шэргэ тэрэф ятым салыр. Ералты сулар 1 метр дэриликдэдир. Нумусун мигдары 1-дэн 3,5 %-э гэдэрдир. Азотун мигдары 0,104 %-э чатыр.

Лаборатория тэчрүбэлэри бу схем үзрэ апарылырды:

1. Нэзарэт үчүн айрылмыш торпагда,
2. Аммоний-сульфат верилмиш торпагда,
3. Турш гудрондан назырланан азотлу-үзви күбрэ верилмиш торпагда,
4. Турш гудрондан назырланан аммоний-сульфат верилмиш торпагда.

5. NPK верилмиш торпагда (азот, завод үсулу илэ алынмыш аммоний-сульфат шэклиндэдир),

6. NPK верилмиш торпагда (азот турш гудрондан алынмыш азотлу үзви күбрэ шэклиндэдир).

Нэр тэчрүбэ ики дэфэ тэкрар олуурду. Нэр габа 600 грам там гуру торпаг долдурулмушду.

Габларын нэр биринэ 0,2 грам мигдарында N вэ P_2O_5 вэ 0,1 грам калиум гарышдырылды (P_2O_5 суперфосфат шэклиндэ, калиум исэ—калиум-хлорид шэклиндэ көтүрүлмүшдү). Торпаг, үмуми рүтубэт тутумунун 60 фаизи несабилэ суварылырды. Туғай торпагы долдурулмуш габлардан анализ үчүн 1941-чи ил сентябрын 4-дэ, октябрын 7-дэ, ноябрын 10-да вэ 1942-чи ил январын 3-дэ, боз торпаг долдурулмуш габлардан исэ, 1941-чи ил сентябрын 17-дэ, октябрын 14-дэ, ноябрын 19-да вэ 1942-чи ил январын 23-дэ торпаг нүмунэлэри көтүрүлдү. Нэмин нүмунэлэрдэ нитратлар, суда нэлл олан аммонийк вэ P_2O_5 мүйэйиэн эдилди.

Торпаг нүмунэси көтүрүлмүш кристаллизаторлар лабораторияда 16—18° С-дэ сахланылырды. Габлар нэр күн тэрээндэ чэкилирди вэ нэр дэфэ, даими чэкилэри дүзэлэнэдэк үзэринэ дестиллэ эдилмиш су элава эдиллирди (анализ үчүн көтүрүлмүш нүмунэлэрин чэкиси нэзэрэ алышырды).

Анализ үчүн нэр бир кристаллизатордан тамам гуру торпаг несабилэ 100 грам орта нүмунэ көтүрүлүрдү. Элдэ эдилэн нэтичэлэрэ эсасэн буу гейд этмэк олар: юхарыда дейилдийн кими, Хачмаз районунун торпагы долдурулмуш габлара күбрэ августун 9-да гарышдырылмышды, илк нүмунэлэр исэ сентябрын 4-дэ көтүрүлмүшдү. Торпагын нэр килограммына 0,33 грам азот гарышдырылмыш вариантларда чэми 0,7-дэн 2,0 миллиграма гэдэр суда нэлл олан аммонийк азоту тапылды.

Бир айын эрзиндэ торпагын аммонийк азоту, демэк олар ки, тамамилэ нитратлара чеврилди.

Азотлу үзви күбрэдэ азотун динамикасы завод үсулилэ алынмыш аммоний-сульфатдаки азотун динамикасына демэк олар ки, тамамилэ уйгун кэлирди.

Мүхтэлиф мүддэтлэрдэ көтүрүлэн торпаг нүмунэлэринин тамысында чох аз мигдарда суда нэлл олан аммонийк шэклиндэ азот тапылды.

Муган дүзүндэн кэтирилмиш торпаг үзэриндэ апарылан тэчрүбэлэрдэ турш гудрондан назырланан аммоний-сульфат шэклиндэ нитрат азотунун мигдары (октябрын 14-дэ вэ ноябрын 19-да көтүрүлмүш

нүмунэлэрдэ), завод үсулилэ назырланан аммоний-сульфатын гарышдырылдыгы габлардакына несбэтэн, хейли артыгыдыр. Бу надисэ фосфор вэ калиумла бирликдэ завод үсулилэ алынмыш аммоний-сульфатын гарышдырылдыгы торпагларда, элэчэ дэ азотлу үзви күбрэ гарышдырылан торпагларда мүшаһидэ эдиллир.

Хачмаз районундан кэтирилмиш торпагда (туғай торпагы), набелэ Муган дүзүндэн торпагында (боз торпаг) аммоний-сульфат вэ азотлу-үзви күбрэ гарышдырылдыгдан сонра гэлэвилик, нэзарэт үчүн сахлалан торпагларда несбэтэн хейли ашагы дүшүр.

Торпаг нүмунэлэринин анализи кестэрир ки, нэр ики торпаг нөвүнэ азотлу күбрэлэрин гейд эдилэн нөвлэриндэн нэр наһсы биринин верилмэси, суда нэлл олан фосфат туршусунун мигдарына тэсир этмир.

Турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрэлэрин торпаг просеслэриндэ тэсирини айдынлашдырмаг үчүн 1942-чи илдэ лаборатория тэчрүбэлэри бир даһа тэкрар эдилди.

Тэчрүбэ үчүн Азэрбайчан Эли-Тэдгигат Экинчилик Институтунун тэчрүбэ саһэсиндэн ачыг шабалыты рэякли вэ Ширван зонал тэчрүбэ стансиясынын экин саһэсиндэ ағыр, боз рэякли торпаг көтүрүлдү.

Нэр габа бир килограм торпаг долдурулды. Азот, завод үсулилэ алынмыш аммоний-сульфат шэклиндэ вэ турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрэ шэклиндэ верилди.

Күбрэлэр нэр габа 0,5 г несабилэ вериллирди. Аммоний-сульфатда азотун мигдары 18,8%, азотлу үзви күбрэдэ исэ 4,1%-дир. Күбрэлэр торпага октябрын 10-да гарышдырылды вэ нэмин күн торпаг габлара долдурулды.

Торпаг, биринчи тэчрүбэдэ олдугу кими, бу дэфэ дэ бүтүн тэчрүбэ мүддэтиндэ там рүтубэт тутумунун 60 фаизи нэчминдэ суварылырды. Анализ үчүн торпаг нүмунэлэри октябрын 23-дэ, ноябрын 19-да вэ декабрын 19-да көтүрүлдү. Нэмин нүмунэлэрдэ нитрат вэ аммонийк (суда нэлл олмуш вэ удулмуш налда) мүйэйиэн эдилди.

Торпаг нүмунэлэринин анализи нэтичэлэри кестэрди ки, турш гудрондан алынмыш азотлу үзви күбрэлэр нэмин торпагларда да аммонийк вэ нитрат режиминэ заводда алынмыш аммоний-сульфат кими тэсир эдир.

Лаборатория тэчрүбэлэриндэн башга векетасия тэчрүбэлэри дэ апарылырды. Тэчрүбэ үчүн Хачмаз районундан вэ Муган дүзүндэн торпаг кэтирилмишди. 1941-чи ил августун 9-да торпага күбрэ гарышдырылды. Торпаг габлара долдурулды вэ экилди. Габлара вэлэмир вэ памбыг экилди. Тэчрүбэлэр 3 дэфэ тэкрар эдилди. Торпаг там рүтубэт тутумунун 60 фаизи нэчминдэ суварылырды. Нэр габа 3 килограм несабилэ там гуру торпаг долдурулды. Азот вэ фосфор, аммоний-сульфат вэ турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрэ шэклиндэ, набелэ суперфосфат шэклиндэ нэр габа 0,5 г несабилэ верилди. Калиум исэ нэр габа 0,2 г калиум дузу шэклиндэ верилди. Мэһсул, 1941-чи ил декабрын 15-дэ йыгылды. Тэчрүбэлэрин схемини биринчи чэдвэлдэ кестэрилир.

Вэлэмир үзэриндэ тэчрүбэлэр Хачмаз районундан вэ Муган дүзүндэн кэтирилмиш торпагларда апарылды. Сейрэлдикдэн сонра нэр габа 16 битки сахланды. Мэһсул, ноябрын 20-дэ йыгылды. Анализ үчүн торпаг нүмунэлэри 1942-чи ил январын 23-дэ көтүрүлдү. Нэмин торпаг нүмунэлэриндэ нитрат вэ аммонийк (суда нэлл олмуш вэ удулмуш налда) вэ фосфорун мигдары мүйэйиэн эдилди. Көтүрүлэн битки нүмунэлэриндэ азотун вэ фосфорун үмуми мигдары тапылды. Айры-

айры вариантларда алынган мәнсулун мигдарына анд мә'лумат, һабелә битки вә торпаг нүмунэләринин анализи нәтичәләри 1 вә 2-чи чәдвәлләрдә көстәрилик.

Чәдвәл 1

Вәләмир әкиннинин үмуми мәнсулуна вә биткиннин ердән алдыгы гига маддәләринин мигдарына аммоний-сульфатын вә азотлу-үзви күбрәнин тә'сири

(Хачмаз районунун туғай торпагы)

Тәчрүбәнин схеми	Мәнсулун орта һесабли чәкиси г илә	Аргым %-лә	Азотун орта һесабли мигдары %-лә	P ₂ O ₅ орта һесабли мигдары %-лә	Биткиннин һәр габдан алдыгы азотун үмуми мигдары мг илә	Биткиннин һәр габдан алдыгы P ₂ O ₅ үмуми мигдары мг илә
Нәзарәт үчүн сахланан торпагда	10,1	100	0,83	0,35	84	35
Аммоний-сульфат гарышдырылмыш торпагда	21,1	208	1,13	0,25	238	55
Азотлу-үзви күбрә гарышдырылмыш торпагда	22,4	221	1,15	0,26	258	58
Гудрондан алынган аммоний-сульфат гарышдырылмыш торпагда	26,6	263	1,03	0,27	274	78,5
НРК гарышдырылмыш торпагда (азот аммоний-сульфат шәклиндә)	26,7	263	1,03	0,49	275	131
НРК гарышдырылмыш торпагда (азот азотлу үзви күбрә шәклиндә)	23,8	235	1,12	0,48	269	114

Чәдвәл 2

Мәнсул йығыландан сонра габлардан (тәчрүбәнин тәкрат олундуғу һәр үч габдан) көтүрүлмүш торпаг нүмунэләринин сулу экстрактынын анализ

(Гуру торпагын һәр килограммына көрә мг һесабли)

Тәчрүбәнин схеми	Орта N/NO ₃	Суда һәлл олмуш орта N/NH ₃	Удулмуш орта N/NH ₃	Суда һәлл олмуш орта P ₂ O ₅
Нәзарәт үчүн сахланан торпагда	3,2	1,8	28	2,0
Аммоний-сульфат гарышдырылмыш торпагда	3,1	1,5	33	2,0
Азотлу-үзви күбрә гарышдырылмыш торпагда	3,0	1,3	32	2,0
Гудрондан алынган аммоний-сульфат гарышдырылмыш торпагда	3,9	1,5	29	2,0
НРК гарышдырылмыш торпагда (азот аммоний-сульфат шәклиндә)	3,0	1,4	3,5	2,6
НРК гарышдырылмыш торпагда (азот азотлу үзви күбрә шәклиндә)	6,4	1,5	28	2,5

Биринчи чәдвәлдән көрүндүйү үзрә торпага азоту аммоний-сульфат вә азотлу-үзви күбрә шәклиндә вердикдә, вәләмир әкиннинин үмуми мәнсулу 2,0—2,6 дәфә артыр. Гейд әдилмәлидир ки, торпага турш гудрондан алынмыш аммоний-сульфат вә азотлу-үзви күбрә верилдикдә вәләмир әкиннинин мәнсулу ади завод үсулилә алынмыш аммоний-сульфатын гарышдырылдыгы торпагдакына нисбәтән даһа чох артыр.

Битки нүмунэләринин анализинә әсасән гейд әтмәк олар ки, турш гудрондан алынмыш аммоний-сульфат вә азотлу-үзви күбрә шәклиндә торпага верилмиш азоту вә фосфору битки ади завод үсулилә алынмыш аммоний-сульфатдакындан даһа чох алыр.

Икинчи чәдвәлдә вәләмир мәнсулу йығылдыгдан сонра габлардан көтүрүлмүш торпаг нүмунэләринин анализи нәтичәләри көстәрилик. Мәнсул йығылдыгдан сонра һәммин габларда олан торпагларын анализиндән мә'лум олур ки, аммоний-сульфат, азотлу-үзви күбрә вә турш гудрондан алынмыш аммоний-сульфат илә күбрәләнен габларда нитрат вә аммоний шәклиндә олан азотун мигдары, һабелә суда һәлл олан P₂O₅-нин мигдары демәк олар ки, бәрабәрдир.

Ашағыда 3-чү вә 4-чү чәдвәлләрдә торпаг вә битки нүмунэләринин анализ нәтичәләри көстәрилик. Бундан башга һәммин чәдвәлләрдә Муған дүзүндән кәтирилмиш боз торпагда әкилән вәләмир әкиннинин мәнсулдарлығына азотлу-үзви күбрәнин тә'сирина даир мә'лумат да верилир.

Чәдвәл 3

Муған дүзүндә кәтирилиш боз торпагда әкилән вәләмир әкиннинин үмуми мәнсулдарлығына азотлу үзви күбрәнин тә'сири

Тәчрүбәнин схеми	Вәләмирин үмуми мәнсулу	Орта мәнсул	Аргым %-лә	Азот %-лә	Орта һесабли
Нәзарәт үчүн сахланан торпагда	4,9	4,6	100	1,06	1,06
"	5,1			1,06	
"	3,9			1,06	
Аммоний-сульфат гарышдырылмыш торпагда	20,5	21,1	458	1,54	1,45
"	22,3			1,43	
"	19,5			1,40	
Азотлу-үзви күбрә гарышдырылмыш торпагда	18,9	19,5	424	1,43	1,45
"	19,5			1,43	
"	20,2			1,48	

Чәдвәлдән көрүндүйү кими, заводда алынмыш аммоний-сульфатын, һәмчининин турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрәнин тә'сири демәк олар ки, әйнидир, йә'ни һәр габа аммоний-сульфат вә азотлу-үзви күбрә шәклиндә 0,5 г азот верилмәси, Муған дүзүндән көтүрүлмүш торпагда вәләмир әкиннинин мәнсулуну, нәзарәт үчүн сахланан габдакына нисбәтән 4—4,5 дәфә артырыр. Торпага азотун турш гудрондан алынмыш аммоний-сульфат вә азотлу-үзви күбрә шәклиндә верилмәси мәнсулу артырмагла бәрабәр, биткидә азотун мигдарыны да артырыр.

4-чү чөдвөлдө мөһсул йығылдан сонра габлардан көтүрүлмүш торпаг нүмунэлэринин анализ нэгичэлэри көстөрилэр. Анализ үчүн торпаг нүмунэлэри 1942-чи ил январын 25-дө көтүрүлмүшдү.

Чөдвөл 4

Муған дүзү торпагларында экилмиш мөһсул йығылдан сонра торпаг нүмунэлэринин сулу экстрактларынын анализ нэгичэлэри (Там гуру торпагы ил килограмына көрө мг илэ)

Төчрүбэнин схеми	N/NO ₃	Орта һесабла	N/NH ₃	Орта һесабла	Удулмуш N/NH ₃	Орта һесабла	Сула һөлл олмуш P ₂ O ₅	Орта һесабла
Нөзарэт үчүн сахланан торпагда	2,3		1,4		16,5		1,2	
"	2,3	2,3	1,5	1,5	19,2	17,8	1,2	1,2
Аммоний-сулфат гарышдырылмыш торпагда	6,8		2,3		23,1		1,2	
"	5,4	6,1	2,3	2,3	26,0	24,5	1,2	1,2
Азотлу-үзви күбрэ гарышдырылмыш торпагда	6,8		1,7		26,0		1,2	
"	6,8	6,8	1,7	1,7	26,0	26,0	1,2	1,2

4-чү чөдвөлдөн көрүндүйү кими торпагда аммоний-сулфат вэ азотлу-үзви күбрэ шөклиндэ нитратларын вэ аммонийкын (сула һөлл олмуш вэ удулмуш һалда) мигдары демөк олар ки, бэрабэрдир вэ нөзарэт үчүн сахланан торпагдакындан хейли артыгыдыр.

Абшерон торпагларында да ашагыдакы схем үзрө памбыг үзэриндэ векетасия төчрүбэси апарылды:

1. Нөзарэт үчүн сахланан торпагда,
2. Завод үсулилэ һазырланмыш аммоний-сулфат гарышдырылан торпагда,
3. Турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрэ гарышдырылан торпагда.

Һэр төчрүбэ 3 дөфэ төкрат олунду. Торпаг, өзүнүн там рүтубэт тутумунун 60 фаизи һөчминдэ суварылырды: һэр габа там гуру торпаг һесабилэ 8 кг торпаг долдурулду, сонра аммоний-сулфат вэ турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрэ шөклиндэ 0,5 г азот верилди. Төчрүбэ нэгичэлэри 5-чи чөдвөлдө көстөрилэр.

5-чи чөдвөлдөн көрүндүйү кими азотлу-үзви күбрэ, завод үсулилэ һазырланмыш аммоний-сулфата һисбэтэн мөһсулу даһа чох артырыр. Векетасия төчрүбэлэриндэ азотлу-үзви күбрэнин белэ йүксөк нэгичэ вермөси, Азэрбайчанын әсас торпаглары олаи боз торпаг вэ ачыг шабалыты рәнкли торпагларда азотлу-үзви күбрэнин тө'сиринин тарла шөраитиндэ йохланмасыны төлөб әдир.

Ширван зонал төчрүбэ стансиясынын төчрүбэ һаһәсиндәки торпаг, агыр килличэ торпагдан ибарәтдир. О, азотлу күбрэлэрин хейли яхшы нэгичэ вермөсилэ фэргләнир. һәмин торпаглар зәиф структуралыдыр. Онларда һумусун мигдары 0,8-дән 1%-ә гәдәрдир.

Азэрбайчан Әлми-Тәдгигат Әкинчилиг Институтунун мәркәзи стансиясында төчрүбэ һаһәсинин торпагы, ачыг шабалыты рәнкли килличэ торпагдан ибарәтдир. Орада 2 фаизә гәдәр һумус вардыр. Бу торпаг зәиф структуралыдыр вэ Ширванын боз торпагына һисбэтэн хейли зәиф габыг әмәлә көтирир.

Ени азотлу үзви күбрэ, юхарыда дейилдийн кими, лаборатория шөраитиндэ һазырландыгындан ону анчаг аз мигдарда әлдэ әтмәк мүмкүн олду. Буна көрө дө тарла төчрүбэлэрини кичик һаһәләрдэ апармаг лазым кәлди.

Чөдвөл 5

ССРИ Әлмәр Академиясы Азэрбайчан филиалынын Нөбатат Институтунда векетасия огагында экилмиш памбыг колларынын мөһсулдарлығына завод үсулилэ һазырланмыш аммоний-сулфатын вэ турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрэнин тө'сири

Төчрүбэнин схеми	Халлис лиф мөһсулу г илэ	Орта һесабла	Гоһапайыны чөкисн г илэ	Орта һесабла	Хам памбыг мөһсулу г илэ	Ҷиһидин чөкисн % илэ	Мөһсул артыгы % илэ
Нөзарэт үчүн сахланан торпагда	4,22		6,6				
"	3,58	3,54	6,6	5,98	9,57	100	100
"	2,82		4,75				
Завод үсулилэ алынмыш аммоний-сулфат гарышдырылан торпагда	7,4		13,82				
"	7,19	6,74	14,10	12,77	19,51	162	203,2
"	5,63		10,4				
Турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрэ гарышдырылан торпагда	6,9		12,76				
"	9,4	8,33	18,8	15,37	23,7	197	246,8
"	3,8		14,55				

Ширван зонал төчрүбэ стансиясында үмуми һаһәси 25 м² (5 × 5) -олаи кичик ләкләрдэ төчрүбэ апарылды. Бу һаһә 1941-чи ил апрелин 2-дө күбрәләнди. Күбрэ, онун тө'сир әдән һиссәси һәр һектар үчүн 60 кг олачаг мигдарда көтүрүлду.

Завод үсулилэ һазырланан аммоний-сулфатда 20% азот, турш гудрондан алынмыш азотлу-күбрәдә исе—7% азот вар иди.

Төчрүбэләр бу схем үзрә апарылды:

1. Нөзарэт үчүн сахланан торпагда,
 2. Завод үсулилэ һазырланмыш аммоний-сулфат верилән торпагда,
 3. Турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрэ верилән торпагда.
- Һэр төчрүбэ 4 дөфэ төкрат олунду. һәмин торпаглардан алынан мөһсулун орта мигдарына даир мө'лумат 6-чы чөдвөлдө көстөрилэр.

Чөдвөл 6

Төчрүбэ һаһәсиндән алынан хам памбыг мөһсулу г илэ

Төчрүбэнин схеми	Алынан мөһсул г илэ	Артым	
		% илэ	Һәр һектарда сентнер илэ
Нөзарэт үчүн сахланан торпагда	529,0	—	—
Аммоний-сулфат верилмиш торпагда	822,5	46	4,5
Азотлу-үзви күбрэ верилмиш торпагда	825,0	58	5,2

Бу рэгэмләрден мәлум олур ки, турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрә даһа яхшы нәтичә верир, һәм дә о, нәйвкн завод үсулилә алынмыш аммоний-сулфатдан керн галмыр, һәтта ондан 7% артыг мәһсул верир. Буну, ени күбрәниң үзви һиссәсиниң торпаға яхшы тә'сир әтмәсилә изаһ әтмәк олар.

1945-чи илдә Азәрбайчан Әлми-Тәдгигат Әкинчилик Институтунун ачыг шабалыт рәнкли торпагларында енә дә һәмниң схем үзрә тәчрүбә апарылмаға башланды.

Тәчрүбә ләкләриниң һәр бириниң саһәси $3 \times 2 = 6$ м² иди. Һәр тәчрүбә 4 дәфә тәкрар олунду. Тәчрүбә үчүн айрылмыш ерин үмуми саһәси 72 м² иди, о да Азәрбайчан Әлми-Тәдгигат Әкинчилик Институтунун күбрәсиз тәчрүбә апарылан саһәсиндә ерләширди.

Чәдвәл 7

Тәчрүбәниң схемн	Тәчрүбәниң тәкрар олундуғу ләкләр	1-чи йығым	2-чи йығым	3-чү йығым	Чәмн	Һәр кола дүшән мәһсул г илә	Һәр һектара дүшән мәһсул с илә	Һәр һектардан орта мәһсул с илә	Һәр һектардан орта мәһсул % илә
Нәзарәт үчүн сахланан торпагда	I	358	98,6	260	716,6	102,3	40,8	33,44	100
	II	337,7	96,0	208	641,7	80,1	32,04		
	III	333,5	138,0	155	626,5	69,6	26,04		
	IV	498,2	124,0	163	785,2	87,3	34,9		
Аммоний-сулфат гарышдырылмыш торпагда	I	638,7	65	123	826,7	91,8	36,7	40,74	121,8
	II	470,3	176	325	971,3	97,1	36,8		
	III	460,2	198	342	910,2	110	44,0		
	VI	492,2	120	290	902,2	113,5	45,4		
Азотлу-үзви күбрә гарышдырылмыш торпагда	I	544,0	134,4	230	905,4	106,0	42,4	43,6	130,4
	II	462,0	338,0	288	1088	128,0	—		
	III	495,2	221,4	290	1006	125,5	48,2		
	IV	542,7	—	365	907,7	100,8	40,3		

7-чи чәдвәлдә верилән рэгәмләр завод үсулилә алынмыш аммоний-сулфатын ачыг шабалыты рәнкли торпагларда памбыг әкинләринә яхшы тә'сир әтдийини кәстәрир. Лакин турш гудрондан алынмыш ени азотлу үзви күбрәниң тә'сирн даһа яхшыдыр. Беләликлә 1945-чи ил тәчрүбәләри 1941-чи илдә Ширван зонал тәчрүбә стансиясында чыхарылан нәтичәләри тамамилә тәсдиг әдир.

Азотлу үзви күбрәниң мәһсула тә'сириниң тамам айдынлашдырмаг мәгсәдилә биз енә дә 1945-чи илдә Азәрбайчан Әлми-Тәдгигат Әкинчилик Институтунун әкин саһәсиндә әввәлки тәчрүбәләрдә кәтүрдүйүмүз схем үзрә вә әйни бөйүклүкдә саһәләрдә 159 нөмрәли күнәбахан нөвү үзәриндә тәчрүбә апардыг. Һәмни саһәләрдән алдығымыз мәһсулун мигдары 8-чи чәдвәлдә кәстәрилир.

Чәдвәлдә кәстәрилән рэгәмләрнн анализи, азотлу-үзви күбрәниң күнәбахан биткисиниң мәһсулдарлығына чох яхшы тә'сир әтдийини вә бу чәһәтдән завод үсулилә алынмыш аммоний-сулфатдан демәк олар ки, һеч керн галмадығыны кәстәрир. Буну, тохумларын мәһсулдарлығындан, күнәбахан сәбәтләриниң диаметриндән вә алынған мәһсулда тохумларын мүтләг чәкисиндән көрмәк олар.

Чәдвәл 8

Азәрбайчан Әлми-Тәдгигат Әкинчилик Институтунун ачыг шабалыты рәнкли торпагларында азотлу-үзви күбрәниң күнәбахан биткисиниң мәһсулдарлығына тә'сирн

Тәчрүбәләринн схемн	Тохумларын чәкисн					
	Тәчрүбәләринн тәкрар олундуғу саһәләр					
	I	II	III	IV	Орта һесабла	% илә
Нәзарәт үчүн сахланан торпагда	1,050	0,450	0,585	0,950	0,76	100
Аммоний-сулфат верилән торпагда	1,600	1,075	0,996	1,200	1,220	160
Азотлу-үзви күбрә верилән торпагда	1,225	1,200	1,150	1,450	1,250	165
Тәчрүбәләринн схемн	Тохумларын мүтләг чәкисн (1000 әдәд)					
	Тәчрүбәләринн тәкрар олундуғу саһәләр					
	I	II	III	IV	Орта һесабла	Биткиләринн сайы
Нәзарәт үчүн сахланан торпагда	74,4	57,4	53,4	59,8	61,0	16
Аммоний-сулфат верилән торпагда	90,0	71,8	77,8	79,0	79,7	17
Азотлу-үзви күбрә верилән торпагда	79,8	70,2	75,0	84,0	77,3	18

Апардығымыз тәчрүбәләр кәстәрир ки, завод үсулилә алынмыш аммоний-сулфатын азотлу-үзви күбрәләрдән һеч бир үстүнлүйү йохдур. Беләликлә азотлу-үзви күбрә һазырламаг үчүн бу гәдәр бөйүк әһтияты олан турш гудрондан истифадә әтмәйини чох зәрури бир мәсәлә олдуғу айдын олур.

Нәтичәләр

Туғай вә боз торпаг нөвләри үзәриндә лаборатория шәрантиндә апарылан тәчрүбәләр кәстәрир ки, аммоний шәклиндә олан азот, бир айын әрзиндә демәк олар ки, тамамилә нитрата чеврилир. Азотлу-үзви күбрәдәки азотун динамикасы ади завод үсулилә алынмыш аммоний-сулфатдакы азотун динамикасына демәк олар ки, лап уйғун кәлир.

Туғай вә боз торпаг нөвләринә һәр ики азот күбрәсиниң верилмәси суда һәлл олан фосфат туршусунун мигдарына тә'сир әтмир.

Турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрә ачыг шабалыты рәнкли торпагда (Азәрбайчан Әлми-Тәдгигат Әкинчилик Институтунун тәчрүбә саһәсиндән кәтүрүлмүш торпагда) вә ағыр боз торпагда (Ширван зонал тәчрүбә стансиясының әкин саһәсиндән кәтүрүлмүш торпагда) NH₃ вә NO₃ динамикасына, завод үсулилә һазырланан аммоний-сулфат кими тә'сир әдир.

Туғай вә боз торпагларда апарылан векетасия тәчрүбәләриндән

мә'лум олур ки, торпага аммоний-сульфат вә турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрә верилмәси нәтижәсиндә вәләмир әкиннини мәнсулдарлығы 4,6—2,6 дәфә артыр. Лакин азотлу-үзви күбрә, вәләмир әкиннини мәнсулдарлығыны ади завод үсулилә һазырланмыш аммоний-сульфата нисбәтән даһа чох артырыр.

Туғай вә боз торпағларда апарылан векедәсия тәчрүбәләри көстәрир ки, вәләмир биткиси турш гудрондан алынмыш аммоний-сульфатын вә азотлу-үзви күбрәнин тәркибиндәки азоту, ади үсулла алынған аммоний-сульфатдакы азоту нисбәтән, даһа яхшы мәнсимсәйир. Азотлу-үзви күбрә верилән ерләрдә вәләмир биткиси фосфордан, яхшы истифадә эдә билир.

Туғай торпағында (Хачмаз районундан кәтирилмиш торпагда) апарылан векедәсия тәчрүбәләриндән алашылыр ки, азотлу-үзви күбрә памбыг әкиннини мәнсулдарлығыны, завод үсулилә һазырланған аммоний сульфата нисбәтән, даһа чох артырыр.

Азәрбайчан Әлми-Тәдғигат Әкинчилиик Институтунун шабалыт рәнкли торпағларында апарылан чөл тәчрүбәләри, азотлу-үзви күбрәнин вә завод үсулилә һазырланмыш аммоний-сульфатын памбыг вә күнәбахан биткиләрини мәнсулдарлығыны тәхминән эйни дәрәҗәдә артырдығыны көстәрир. Беләликлә азотлу-үзви күбрә һазырламағ үчүн турш гудрон әһтиятындан истифадә әтмәйин бөйүк халг тәсәррүфат әһәмиһәти олдуғу шүбһәсиздир.

ӘДӘБИЙАТ

1. „Мүһарибәдән сонраки дөврдә кәнд тәсәррүфатыны йүксәлтмәк тәдбирләри һағында“ Андреев Йолдашын мәрузәси үзрә УИК(6)П МК феврал пленуму тәрәфиндән гәбул әдилмиш гәрар. Азәрнәшр, Баки, 1947.
2. Д. М. Гусейнов—Получение удобрений из кислого гудрона и влияние их на урожай сельскохозяйственных культур. 1914.
3. В. А. Писемская—Формы азотных удобрений под хлопчатник. 1932.
4. В. А. Писемская—Применение удобрений под хлопчатник. Краткие итоги работ Азербайджанского исследовательского хлопкового ин-та за 1941—42 гг.
5. Г. А. Сейидов—Эффективность минеральных удобрений и условий их применения под рис в Ленкоранском и Масаллинском районах Азерб. ССР (Азәрнәшр Баки, 1937).
6. А. Н. Изюмов—Эффективность минеральных удобрений Куба-Хачмазского района за 1935 г. (әлязмасы).
7. А. Исмаилов—Эффективность минеральных удобрений в Хачмазском и Кубинском районах (овоци и озимая пшеница). Азәрбайчан кимйәлашдырма стансиясы. Баки, 1936.

Х. К. Сейидова

Влияние азотно-органического удобрения,* полученного из кислого гудрона, на урожай сельскохозяйственных культур

РЕЗЮМЕ

Действие азотно-органического удобрения, полученного из кислого гудрона, на урожай сельскохозяйственных культур было исследовано нами в лаборатории, в вегетационных и полевых условиях на тугайной и светлокаштановой почвах.

В лабораторных исследованиях динамика азота азотно-органического удобрения почти совпадает с динамикой азота сернокислого аммония, полученного обычным заводским способом.

Результаты опытов на тугайной и светлокаштановой почвах показывают, что аммиачный азот в течение месяца почти полностью превращается в нитраты.

В вегетационных опытах на тугайной и сероземной почвах урожай овса от внесения сернокислого аммония, а также азотно-органического удобрения, полученного из кислого гудрона, увеличивается в 2,0—2,6 раза. Однако, от внесения азотно-органического удобрения урожай овса увеличивается значительно больше, чем от внесения обычного заводского сульфата аммония.

В вегетационных опытах на тугайной и сероземной почвах растения овса лучше используют азот, внесенный в виде сернокислого аммония, полученного из кислого гудрона, а также азотно-органического удобрения, чем азот сернокислого аммония, полученного обычным заводским способом; фосфор также лучше используется растением—овсом, там где вносилось азотно-органическое удобрение.

В вегетационном опыте на тугайной почве азотно-органическое удобрение на фоне фосфора и калия дает большую прибавку урожая хлопчатника, чем от заводского сернокислого аммония.

На светлокаштановой и сероземной почвах в условиях полевого опыта урожай хлопчатника и подсолнуха повышается от внесения азотно-органического удобрения, так же как и от внесения заводского сульфат-аммония. Таким образом, актуальность использования огромных запасов кислого гудрона для приготовления азотно-органического удобрения является бесспорной.

ЗИБЕЙДЭ ЭЗИЗБЭЙОВА

**БИТКИЛЭРДЭ СУЛУ КАРБОН МАДДЭЛЭРИНИН
МУБАДИЛЭСИНЭ ХЛОРИДЛЭРИН ТЭСИРИ**

Картоф; башга кэнд тэсэррүфат биткилериндэн шоранлыға гаршы даһа аз давамлыдыр вэ торпагда хлорун мигдарынын артыб азалмасы она чох шиддэтли тэ'сир эдир.

Шоран торпаглар ени эмэлэ кэлмиш картоф юмруларынын үмуми чэкисини азалтмагдан башга, онларын торпагда чүчэрмэсинэ дә тэ'сир эдир. Бу һал, хүсүсэн, торпаг тэдричэн шоранлашдығы заман айдын нэзэрэ чарпыр.

Апардығымыз тэчрүбэлэр кестәрди ки, юмруларын чүчэрмэси кезчүклэрин бөйүмэсинэ хлоридлэрин билаваситэ тэ'сирлэ элагэдар дейилдир. Бу һадисэ биткинин дахилиндэ шоранлашма тэ'сирлэ кедэн дэйишикликлэрлэ элагэдардыр вэ бу дахили физиоложи—биокимйэви дэйишикликлэр картоф юмруларынын торпагда чүчэрмэсинэ көмэк эдир. Келлэрин (1) апардығы тэдгигат кестэрир ки, биткидэ осмотик тэ'сир эдэн маддэлэрин (үзви туршуларын, шэкэрин) топлашмасы, торпағын шорлашмасына гаршы биткинин давамлығыны артырыр.

Илинин (2) вердийн мэлумата көрэ, дузлар нишастанын гидролиз олунмасына көмэк эдир.

Д. А. Шутов (3) мүхтэлиф шоранлашма шэраитиндэ памбыг колунда, һалла ола билэн шэкэрлэрин топлашдығыны мүшаһидэ этмишдир.

Биткилэрдэ маддэлэр мүбадилэсинэ хлорлу дузларын тэ'сирини өйрэнмэк үчүн С. С. Баславскинин (4) апардығы тэдгигатла мүэйийэн эдилмишдир ки, бэ'зи биткилэрдэ хлоридлэр сулу карбон маддэлэринин бир шэкилдэн башга шэклэ чеврилмэсиндэ мүэйийэн рол ойнайыр. Онун элдэ этдийи мэлумата көрэ, NaCl олан мүһитдэ бечэрилмиш биткилэр нэзарэт үчүн айрылан биткилэрэ нисбэтэн амилазанын даһа фэал олмасы илэ фэрглэнир.

Картоф үзэриндэ апарылан тэчрүбэлэрин нэтичэси кестэрир ки, биткилэр хлорлу дузларын иштиракилэ узун мүддэт бечэрилдикдэ амилазанын фэаллығы хейли гүввэтлэнир. Гида маддэсиндэ хлор ионунун дозасы артыгча, амилазанын фэаллығы да артыр.

Түтүн ярагларында сулу карбон маддэлэринин мүбадилэсинэ калиумун тэ'сирини өйрэнмэк мэгсэдилэ Шербаковун (5) апардығы тэчрүбэлэр кестэрир ки, калиумун хлорлу дузлары онун сульфат дузларына нисбэтэн нишастанын даһа аз эмэлэ кэлмэсинэ вэ даһа шиддэтлэ парчаланмасына сәбәб олур.

Мүхтэлиф шоранлашма шэраитиндэ картофда сулу карбон маддэлэри мүбадилэсини өйрэнмэк үчүн 1946-чы илдэ хүсүси векетасия тэчрүбэлэри апардыг. Тэчрүбэ үчүн торпагы АзербайҶан ССР Эдмлэр Академиясы Нәбатат Институтунун экин сәһэсинин үст гатындан кетүрдүк.

1946-чы ил майын 4-дэ һэмин торпаға язлашдырылмыш (яровизасия эдилмиш) вэ чүчэрмиш картоф юмрулары экдик. Тэчрүбэ мүддэтиндэ торпағын там рүтүбэт тутумунун 60 фанзэ гэдэри рүтүбэтдэ сахланлырды. һәр габа 22 килограм торпаг долдурулмушду. Торпаг габлара долдурулмаздан эввэл она азотлу вэ фосфорлу күбрэлэр гарышдырылды. Азот $NaNO_3$ шэклиндэ, там гуру торпағын һәр килограмына 100 миллиграм мигдарында; фосфор исэ, NaH_2PO_4 шэклиндэ, енэ дә там гуру торпағын һәр килограмына 100 миллиграм мигдарында кетүрүлүшдү.

Күбрэлэри торпаға яхшыча гарышдырдыгдан сонра габлар торпагла долдурулду. Тэчрүбэ үчүн „Лорх“ нөвлү картоф кетүрүлдү.

Торпаг Вант-һофф мәнлулу илэ шоранлашдырылырды. Торпаг, гончалама башландығы күндэн тэдричэн шоранлашдырылмаға башланды. 20 күнүн эрзиндэ, йэ'ни 1946-чы ил июнун 10-дан июнун 30-дэк мүддэтдэ, торпаг мәнлулунда дузларын концентрасиясы 0,1 мола чатдырылды.

Чэми 36 габда тэчрүбэ апарылырды. Бу габлар һәр вариантда 12 габ олмагла ашағыдаки үч варианта айрылмышды: 1) нэзарэт үчүн сахланан габлар; 2) 0,1 моляр мәнлулла шоранлашдырылмыш вэ нормал күн шэраитиндэ сахланан габлар; 3) 0,1 моляр мәнлулла шоранлашдырылмыш вэ гыса күн шэраитиндэ сахланан габлар.

Биткилэр тамам чичэк ачдыгдан сонра картоф юмрулары эмэлэ кэлдийи дөврдэ анализ үчүн нүмунэ кетүрүлмэйэ башланды. Нүмунэлэр чэми 3 дэфэ кетүрүлдү: биринчи нүмунэ 1946-чы ил июлун 13-дэ, икинчиси 1946-чы ил июлун 18-дэ, үчүнчү исэ 1946-чы ил августун 23-дэ кетүрүлдү. Нүмунэлэр 3 дэфэдэ, сәһәр саат 6-да, сәһәр 11-дэ вэ күндүз саат 4-дэ кетүрүлүрдү.

Һәр дэфэ кетүрүлэн битки нүмунэлэри гайнар су һамамынын үзэриндэ 15 дэгиға эрзиндэ өлдүрүлдүкдэн сонра 60—70°C-дэ гурудулурду. Гурутмадан сонра, нарын дөйүлүмүш материал даркөзлү (1 мм) ипэк эләкдэн кечирилдирди. Бу гайда илэ һазырланан материалда хлорун вэ сулу карбонларын мигдары мүэйийэн эдилдирди.

Хлорун мигдарынын мүэйийэн этмэк үчүн Фолһардт үсулундан истифадэ эдилдирди, йэ'ни материал, азот туршусунун вэ күмүш-нитратын иштиракилэ яндырылырды.

Яндырмадан сонра күмүш галығы аммоний-роданид мәнлулу илэ титр эдилдирди.

Анализлэрин нэтичэлэри 1-чи чэдвэлдэ кестэрилир.

Чэдвэл 1

Торпагы тэдричэн шоранлашдырмағын биткинин ерүстү һиссэлэриндэ хлорун топлашмасына тэ'сир

(Гуру маддэнин һәр грамында миллиграм һесабила)

Вариантлар	1-чи нүмунэ		2-чи нүмунэ		3-чү нүмунэ	
	Яраг	Көвдэ	Яраг	Көвдэ	Яраг	Көвдэ
Нэзарэт үчүн кетүрүлүмүш битки	—	9,7	16	18,2	15	—
0,1 мол мәнлулла шоранлашдырылмыш вэ нормал күн шэраитиндэ сахланан битки	27,5	19,2	25	21	35,9	22
0,1 мол мәнлулла шоранлашдырылмыш вэ гыса күн шэраитиндэ сахланан битки	—	18	17	20	21	—

Бу рэгэмлэр кестэрир ки, нормал күн шэраитиндэ вэ: шоранлашмыш торпагларда сахланан биткилэрин ярагларында хлорун мигдары гыса күн шэраитиндэ сахлананлара нисбэтэн хейли чохдур.

Мэсэлэн, икинчи дэфэ көтүрүлэн нүмунэлэрдэ нэзарэт үчүн айрылмыш биткилэрин ярагларында хлорун мигдары 16 миллиграм вэ гыса күн шэраитиндэ сахланыланларда 17 миллиграм олдуғу халда нормал күн шэраитиндэ сахланыланларда 25 миллиграма чатыр.

Гейд эдилмэлидир ки, биткилэр хлорлу дузларын иштиракилэ узун мүддэт бечэрилдикдэ онларын ерүстү хиссэсиндэ хлорун мигдары кэскин сурэтдэ артыр. Мэсэлэн, үчүнчү дэфэ көтүрүлэн нүмунэлэрдэ нэзарэт үчүн сахланмыш биткилэрин ярагларында хлорун мигдары 15 миллиграм, нормал күн шэраитиндэ шоранлашмыш торпагда сахланыланларда—35,19 миллиграм олдуғу халда, гыса күн шэраитиндэ сахланыланларда чэми 21 миллиграм олур.

Сулу карбонларын мигдары Иссекүтсэ үсулилэ мүййэн эдилирди. Бу анализлэрин нэтичэлэри 2, 3 вэ 4-чү чэдвэллэрдэ кестэририлди.

Бу чэдвэллэрдэн айдын көрүнүр ки, торпаг шоранлашдырылдыгда яраг вэ көвдэлэрдэ моносахаридлэрин вэ сахарозаларын мигдары нэзарэт үчүн айрылмыш биткилэрдэкинэ нисбэтэн хейли артыр. Торпагын шоранлашмасы, биткинин ерүстү хиссэлэриндэ моносахаридлэрин вэ сахарозаларын артмасына санки көмэк эдир. Тэчрүбэ кестэрир ки, торпагы шоранлашдырмаг биткилэрин ерүстү хиссэлэриндэ нишастанын вэ малтозанын мигдарыны азалдыр. Бу хал, узун күн шэраитиндэ сахланылан биткилэрдэ даһа айдын нэзэрэ чарпыр, гыса күн шэраитиндэ сахланыланларда исэ, һэмин сулу карбонларын мигдары нэзарэт үчүн айрылмыш биткилэрдэкинэ нисбэтэн чох чүз'и дэйишир. Мэсэлэн, сәһэр саат 11-дэ (2 чи чэдвэлэ бах) нэзарэт үчүн айрылмыш биткилэрин ярагларында малтозанын мигдары 9 миллиграм, узун күн шэраитиндэ сахланылан вэ шоранлашдырылмыш биткилэрдэ исэ 6,8 миллиграмдыр, халбуки гыса күн шэраитиндэ вэ шоранлашдырылмыш торпагда сахланылан биткилэрин ярагларында малтозанын мигдары 7,6 миллиграм олур.

Нэзарэт үчүн айрылмыш биткилэрин ярагларында нишастанын мигдары сәһэр саат 6-да 9 миллиграм иди. Узун күн шэраитиндэ шоранлашдырылмыш торпагларда сахланылан биткилэрдэ нишастанын мигдары 6 миллиграм, гыса күн шэраитиндэ шоранлашдырылмыш торпагларда сахланылан биткилэрин ярагларында исэ 7,3 миллиграм олур. Биткилэрин мүхтэлиф хиссэлэриндэ моносахаридлэрин вэ сахарозанын мигдары, 3 вэ 4-чү чэдвэллэрдэн көрүндүйү кими, биткилэрин һамысында артыр, нишастанын вэ малтозанын мигдары исэ азалыр.

Бу кестэрилэн рэгэмлэрдэн белэ бир нэтичэ чыхармаг олар ки, торпагын хлоридлэ шоранлашдырылмасы картоф колларында нишастанын вэ малтозанын синтезини лэнкидир. Бунун да нэтичэсиндэ моносахаридлэр вэ сахарозалар битки организминдэ топлашмаға башлайыр.

Һэлл олан шэкэрлэрин биткилэрдэ шоранлашма тәсирилэ топлашмасы, башга тэдгигатчылар тэрэфиндэн дә мүшәһидэ эдилмишдир.

Бу анализ нэтичэлэри векетасия тэчрүбэлэриндэн алыннан нэтичэлэрэ тамамилэ мувафигдир.

Торпаг данма шоранлашдырылдыгда картоф юмруларынын эмэлэ кәлмәси просеси, юхарыда кестэрилэн мәлуматдан алашылдығы үзрә, нэзэрэ чарпачаг дәрәчәдә явашыйыр; тэдричән шоранлашдырмамада исэ, юмру эмэлэ кәтирмә дөврүндә торпагда ени эмэлэ кәлмиш юмрулар чүчәрир. Анализ нэтичэлэри айдын кестэрир ки, кар-

Чэдвэл 2

Мүхтэлиф шорлашма шэраитиндэ картоф колунун ерүстү хиссэлэриндэ сулу карбон маддэлэринин мигдары*
(сулу маддэний һәр грамында мг һессабилэ)

Саатлар	Вариантлар		Биткинин хиссэлэри							
	Ярагларда			Көвдэлэ						
	Моно-сахарид	Сахароза	Малтоза	Нишаста	Моно-сахарид	Сахароза	Малтоза	Нишаста		
Сәһэр саат 6	49,0	11,9	3,6	9	1,0	йохдур	21	16	Нэзарэт үчүн айрылмыш биткидэ 0,1 мол илэ шоранлашдырылмыш вэ узун күн шэраитиндэ сахланылан биткидэ 0,1 мол илэ шоранлашдырылмыш вэ гыса күн шэраитиндэ сахланылан биткидэ	
	61,2	30,6	йохдур	6	37,2	—	йохдур	5,6		
	35,4	11,1	4,2	7,3	26,8	13,0	13,4	7,3		
Сәһэр саат 11	52,6	34,1	19,2	9	30,5	13,3	28,0	17	Нэзарэт үчүн айрылмыш биткидэ 0,1 мол илэ шоранлашдырылмыш вэ узун күн шэраитиндэ сахланылан биткидэ 0,1 мол илэ шоранлашдырылмыш вэ гыса күн шэраитиндэ сахланылан биткидэ	
	63,1	38,6	10,8	6,8	68,6	26,5	20,2	6,6		
	58,4	11,9	15,4	7,6	33,0	18,0	23,0	13,1		
Күндүз саат 4	54,0	37,7	34	13,3*	33,6	15,2	48,4	23	Нэзарэт үчүн айрылмыш биткидэ 0,1 мол илэ шоранлашдырылмыш вэ узун күн шэраитиндэ сахланылан биткидэ 0,1 мол илэ шоранлашдырылмыш вэ гыса күн шэраитиндэ сахланылан биткидэ	
	65,2	39,4	15,8	9,0	73,1	48,6	22,4	8,9		
	63,3	38	19,2	9,8	37,2	20,6	34,0	15		

* Нүмунэ 1946-чы ил августун 13-дә көтүрүлмүшдүр.

Картоф колунун ерүстү һиссесиндә сулу карбон мэддэләринин миглары*
(гуру мэддәнин һәр грамында мг һессабилә)

Саатлар	Вариантлар	Биткинин һиссәләри									
		Ярпагларда					Көвдәдә				
		Моно-сахарид	Сахароза	Малтоза	Нишаста	Моно-сахарид	Сахароза	Малтоза	Нишаста		
Сәһәр саат 6	Нәзарәт үчүн айрылмыш биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә узун күн шэрангиндә сахланьлан биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә гьса күн шэрангиндә сахланьлан биткидә	18,3	йохдур	46,0	6	7	13,0	15,2	6,7	6,7	
		64,4	32	йохдур	5,1	28,5	26,7	йохдур	1,3	1,3	
		37,2	25,9	йохдур	5,4	21,8	9,3	2	5,7	5,7	
Сәһәр саат 11	Нәзарәт үчүн айрылмыш биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә узун күн шэрангиндә сахланьлан биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә гьса күн шэрангиндә сахланьлан биткидә	26,8	14,0	50,6	15,3	19,6	17,9	37,2	9,7	9,7	
		66,6	36,2	9,4	6,0	79,0	41,8	йохдур	4,3	4,3	
		60,8	26,9	29,4	6	42,0	14,0	йохдур	6	6	
Күндүз саат 4	Нәзарәт үчүн айрылмыш биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә узун күн шэрангиндә сахланьлан биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә гьса күн шэрангиндә сахланьлан биткидә	52,0	38,8	58	29,0	35,4	33,0	41,6	26,0	26,0	
		85,3	49,2	45,6	15,4	91,0	59	йохдур	5,0	5,0	
		71,0	39,0	59,4	материал йохдур	59,2	15,3	57	15,7	15,7	

* Нүмунә 1946-чы ил августун 18-дә көтүрүлмүшдүр.

Картоф колунун ерүстү һиссәләриндә сулу карбон мэддәләринин миглары*
(гуру мэддәнин һәр грамында мг һессабилә)

Саатлар	Вариантлар	Биткинин һиссәләри									
		Ярпагларда					Көвдәдә				
		Моно-сахарид	Сахароза	Малтоза	Нишаста	Моно-сахарид	Сахароза	Малтоза	Нишаста		
Сәһәр саат 6	Нәзарәт үчүн айрылмыш биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә узун күн шэрангиндә сахланьлан биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә гьса күн шэрангиндә сахланьлан биткидә	5,6	9,5	30,8	9	1,8	16,4	26,0	23	23	
		33,8	35,0	14,6	4,4	76,0	27,2	йохдур	8	8	
		24,7	30,5	14,0	5,4	21,2	27,4	8,8	8	8	
Сәһәр саат 11	Нәзарәт үчүн айрылмыш биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә узун күн шэрангиндә сахланьлан биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә гьса күн шэрангиндә сахланьлан биткидә	21,5	19,3	56,4	11,8	4,0	17,2	27,2	28	28	
		73,8	37,0	14,0	5,7	77,8	38,9	йохдур	8	8	
		42,7	33,9	42,4	8	34,0	28,7	14,0	17	17	
Күндүз саат 4	Нәзарәт үчүн айрылмыш биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә узун күн шэрангиндә сахланьлан биткидә 0,1 мол илә шоранлашдырылмыш вә гьса күн шэрангиндә сахланьлан биткидә	26,1	25,0	77,0	18,0	29,0	30,0	37,6	31	31	
		97,0	38,8	16,4	6	97,0	44,0	4,4	8	8	
		53,0	34,0	52,6	12	70,3	33,0	27,6	21	21	

* Нүмунә 1946-чы ил августун 23-дә көтүрүлмүшдүр.

тоф юмуларынын эмэлэ кэлмәси просесинин ләнкимәси, ферментләрин синтетик фәаллылығынын зәифләнмәси илә әлагәдардыр.

Картоф юмуларынын эмэлэ кәлдийн дөврдә торпағын шоранлашдырылмасы һәлл олан шәкәрләрин, колларын мүхтәлиф һиссәләриндә топлашмасына көмәк әдир вә нишастанын синтезини ләнкидир. Эһтимал ки бу һадисә иһтәр чөл шәраитиндә, иһтәрсә дә векетәсия габларынды ени эмәлә кәлән картоф юмуларынын чүчәрмәсинин әсас сәбәбидир.

Картоф юмуларынын әсас эһтият маддәси олан нишастанын синтез просеси ләнкидийиндән ени эмәлә кәлмәйә башлаян картоф юмулары нәинки чүчәрир, һәтта даһа юму әмәлә кәтирмәйиб биткинин ерүстү органларына чеврилир.

Нәтичәләрин мүзакирәси

Торпағын шоранлашдырылмасындан асылы олараг картоф колларында сулу карбон маддәләринин мүбадиләсини өйрәнмәк мәгсәдилә 1946-чы илдә апарылаи тәчрүбәләрлә мүәййән әдилди ки, хлорлу шоранлашдырма тәсирилә биткиләрдә сулу карбон маддәләринин мүбадиләси нәзәрә чарпацаг дәрәчәдә дәйишир.

Демәк олар ки, тәчрүбә биткиләринин һамысында нишастанын синтез әтмәси просесинин вә малтозанын азалдығы мүшаһидә әдилди. Нишастанын синтез әтмәси просесинин зәифләнмәси, биткинин яраглары вә көвдәләриндә моносахаридләрин вә сахарозаларын топлашмасына сәбәб олур.

Биткиләрдә сулу карбон маддәләринин мүбадиләсинә даир мәлумат, торпағы хлорла шоранлашдырдыгда картоф колларынын юму әмәлә кәтирән просесинин физиоложисини даһа дәриндән өйрәнмәйи тәләб әдир.

Малтоза вә нишастанын синтез әтмәси просесинин зәифләнмәси, эһтимал ки, картоф юмуларынын эмәлә кәлмәсини ләнкидән әсас сәбәбидир.

Бу шәраитдә моносахаридләрин топлашмасы, биткинин башга һиссәләринин инкишафына көмәк әдә биләр. Картоф колунда сулу карбон маддәләри мүбадиләсинин дәйишмәси картоф юмуларынын чүчәрмәси һадисәси илә дә изаһ олуна биләр.

Гыса күн шәраитиндә сахланылан вә хлоридлә шоранлашдырылмыш биткинин мүхтәлиф һиссәләриндә нишастанын мигдарча азалмасы моносахаридләрин вә сахарозанын топлашмасы илә әлагәдар дейилди. Бурада хлоридләрин тәсирилә биткинин мүхтәлиф һиссәләриндә нишастанын азалмасы, эһтимал ки, нишастанын синтез әтмәси просесинин зәифләнмәсилә дейил, ярагларын ассимилаһсия фәаллыәтинин азалмасы илә әлагәдардыр.

Нәтичәләр

1. Торпаг шоранлашдырылдыгда биткидә һәлл олан шәкәрләр топлашыр. Бу замаи малтозанын вә нишастанын мигдары хейли азалыр; һәлл олан шәкәрләр, эһтимал ки, нишастанын синтези просесинин ләнкимәси нәтичәсиндә топлашыр.

2. Гыса күн шәраитиндә сахланылан биткиләрдә торпағын шоранлашмасы ярагларда вә көвдәләрдә моносахаридләрин вә сахарозанын артмасына, узун күн шәраитиндә сахланылан биткиләрдәкине һисбәтән, о гәдәр дә кәскин тәсир әтмир.

ӘДӘБИЯТ

1. Б. А. Келлер—Опыты и некоторые выводы по экологии солончакового растения *Sollicornia herbacea* L. Вестник Оп. дела, № 1—2, 1921, Воронеж.
2. Д. А. Шуров, В. И. Наугольных, М. А. Шапиро-Ярошенков, М. Г. Абуталыбов—О солеустойчивости хлопчатника. Труды Азерб. филиала АН СССР. Ботаническая серия, т. 15, 1936.
3. С. С. Баславская—Влияние хлористых солей на деятельность амилазы в растениях. Журн. „Биохимия“, т. 8, в. 6, 1943.
4. Щербак в—Влияние калия на углеводный обмен в листьях табака. Журн. „Биохимия“, т. 3, в. 4, 1938.

Зибейда Азизбекова

Влияние хлоридов на углеводный обмен растений

РЕЗЮМЕ

Картофель среди прочих сельскохозяйственных культур является наименее устойчивым к засолению и сильно реагирует на изменение содержания хлора в почве.

Помимо снижения урожая клубней картофеля в засоленных почвах происходит сильное израстание клубней, особенно заметное при постепенном засолении.

Проведенные специальные опыты показали, что израстание клубней не связано с непосредственным действием хлоридов на прорастание глазков. Это явление связано с теми изменениями, которые происходят внутри растения под влиянием засоления, и эти внутренние физиолого-биохимические изменения способствуют израстанию клубней.

В результате опытов 1946 года, преследовавших цель изучить углеводный обмен в картофельном растении в зависимости от засоления почвы, выяснилось, что под влиянием хлористых засолений происходит заметное изменение углеводного обмена растений.

Во всех почти случаях наблюдалось угнетение синтеза крахмала, а также мальтозы в картофельном растении. Угнетение процесса синтеза крахмала вызвало накопление моносахаридов и сахарозы в листьях и стеблях растения.

Данные по углеводному обмену дают нам основание более глубоко проникнуть в физиологию клубнеобразования картофеля при хлоридном засолении.

Угнетение синтетических процессов мальтозы и крахмала, повидимому, является основной причиной, задерживающей клубнеобразование картофеля.

При этих условиях накопление моносахаридов может способствовать развитию других частей растений. Изменение углеводного обмена внутри картофельного растения может об'яснить и явление израстания клубней.

При коротком дне в соответствующем хлоридном засолении уменьшение количества крахмала в различных частях растений не связано с накоплением моносахаридов и сахарозы. Здесь уменьшение крахмала в различных частях растений под влиянием хлоридов, повидимому, связано с уменьшением ассимилирующей деятельности листьев, а не угнетением синтеза крахмала.

Р. К. АЛИЕВ

КРОВООСТАНАВЛИВАЮЩЕЕ ДЕЙСТВИЕ ПРЕПАРАТА ИЗ ВОДЯНОГО ПЕРЦА (*Polygonum hydropiper* L.), ПРОИЗРАСТАЮЩЕГО В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Водяной перец (*Polygonum hydropiper* L.) из семейства гречишных (*Polygonaceae*) представляет собою однолетнее травянистое растение с прямым, зеленым, ветвистым, к осени краснеющим стеблем, очередными, продолговато-ланцетовидными, цельнокрайними листьями. Цветы—зеленовато-розовые, или беловато-розовые, четыре, реже пяти-раздельные, околоцветник покрыт многочисленными черными железистыми точками. Плоды—мелкие, трехгранные, черные матовые семянки. Цветет с конца июня до осени (сентябрь). Растение в свежем состоянии вызывает острожгучее ощущение во рту, подобно перцу. Произрастает у воды, почему и называется водяным перцем.

В СССР распространен повсеместно, в особенности в Европейской части СССР, на Кавказе, в Западной и Восточной Сибири, на Дальнем Востоке, в Средней Азии, а также почти по всей Европе, в Малой Азии, Иране, Китае, Северной Америке. В Азербайджане распространен на низменностях и предгорьях. Растет по берегам водоемов, рек, ручьев, по канавам, по топким и сырым местам.

Для медицинской цели применяется высушенная надземная часть водяного перца (*Herba Polygoni hydropiperis*), собранная в начале цветения—в июне—июле путем срезания цветущей части растения на высоте 10—15 см от земли. Траву сушат обычным способом—под навесом или на чердаках.

Впервые в 1912 году провизор А. С. Пиотровский, заинтересовавшись применением этой травы в народной медицине как кровоостанавливающего средства, передал образцы ее для исследования проф. Кравкову (1), который после тщательного изучения рекомендовал ее как кровоостанавливающее средство взамен спорыньи (*Secale cornutum*) и гидрастиса (*Hydrastis Canadensis*). Кровоостанавливающие свойства этой травы были далее подтверждены также и Флексором.

Согласно литературным данным (2, 3, 4, 5), препараты водяного перца—жидкий экстракт (*Extractum Polygoni hydropiperis fluidum*) и настой (*Infusum Polygoni hydropiperis*), принятые фармакопеей СССР (VII издание), применяются при геморроидальных и маточных кровотечениях, при кровохаркании, при кровотечениях из мочевого пузыря и при обильных и болезненных менструациях.

Однако следует отметить, что по поводу эффективности и постоянства действия этих препаратов единого мнения не существует.

Исходя из этого, мы поставили перед собой задачу произвести

подробное фармакохимическое исследование травы водяного перца с целью выяснения ее точного химического состава и приготовления из нее стандартного препарата типа Новогаленики, а также изучения механизма его кровоостанавливающего действия. Материал для исследования был собран и представлен нам из Масаллинского р-на Азербайджанской ССР.

Проведенный фармакохимический анализ показал, что в траве водяного перца содержатся алкалоиды в количестве 0,02% (по методу Орехова—7), гликозиды. Полученные нами результаты подтверждают литературные указания о том, что действующим началом водяного перца является гликозидоподобное жгучее вещество, находящееся в смолтистых вместилищах. Далее нами было установлено содержание сапонинов дубильных веществ (производных пирокатехина). Количество последних по объемному методу составляло 6,73%, по весовому—7%. Согласно литературным данным, количество дубильных веществ в водяном перце является более низким и составляет 3,5%. Такое расхождение, возможно, объясняется различиями условий и места произрастания.

Количество сахаристых веществ в траве определялось по объемному методу и оказалось равным 5,2% до и 6,3% после гидролиза, который производился 1% раствором соляной кислоты.

Содержание альдегидо-сахаров составляло 0,85%.

Органические кислоты определялись по нашему методу (9), количество их составляло 0,478% (перечислено на яблочную кислоту). Согласно литературным данным, трава водяного перца содержит полигоновую кислоту.

Содержание хлорофилла составляло 2,7%.

Влажность воздушно-сухого вещества травы водяного перца составляла 15%, общая зольность—13%, количество золы, нерастворимой в соляной кислоте,—1%.

Исследование на витамин С показало содержание витамина С в свежей траве—170 мг/%, в сухой—53,2 мг/%. Примерно такие же результаты были получены нами и при определении витамина С по методу Девятнина: в свежей траве—150 мг/%, в сухой—48,4 мг/%.

Согласно литературным данным (4), трава водяного перца содержит 0,2% (0,7% в сухой траве) аскорбиновой кислоты.

Качественной реакцией (11) установлено содержание витамина К.

Антрагликозидов горьких веществ (по методу Васицкого) эфирных масел (по методу А. С. Гинзберга—14), крахмала и каротина витаминов группы В, Д, Р и РР в траве водяного перца не обнаружено.

Из веществ, содержащихся в траве водяного перца как гемостатические факторы, особого внимания заслуживают: алкалоиды, гликозиды, сапонины, дубильные вещества, органические кислоты, хлорофилл, витамины С и К.

Изучив химический состав травы водяного перца, мы приступили к изготовлению из нее стандартного препарата типа Новогаленики. Технология изготовления препарата основывалась на извлечении из растения водяного перца тромбогенных факторов: К (увеличивающего количество протромбина) и Т (увеличивающего число тромбоцитов крови)—жирорастворителями, в особенности ацетоном. Изготовление препарата производилось путем экстракции 100 г травы во-

дяного перца 300 мл ацетона, дальнейшим удалением его и обработки остатка 100 мл спирта (16).

Спиртовой препарат водяного перца имеет темнозеленый цвет и своеобразный запах, на вид прозрачен. Храниться должен в склянках из стекла темного цвета с притертой пробкой или в запаянных ампулах из такого же стекла.

При испытании действия на организм полученный препарат прежде всего подвергался проверке на токсичность. С этой целью 10 крысам (в двух сериях по 5 крыс) вводилось внутримышечно (в бедренную мышцу) по 1 мл препарата, после чего велось наблюдение за изменением веса животных. Результаты этих опытов приводятся в табл. 1. Из таблицы видно, что препарат не оказывает отрицательного влияния на рост крыс, что говорит о его нетоксичности в применявшихся дозах.

Установив отсутствие токсичности препарата, для выяснения механизма его кровоостанавливающего действия мы испытали его влияние на внесосудистую скорость свертывания крови собак (по методу Ситковского-Егорова). Для сравнения, до введения препарата, мы устанавливали несколькими измерениями нормальную скорость свертывания крови этих животных. Кровь бралась из бедренной артерии. Препарат вводился в бедренную вену из расчета 0,5 мл на 1 кг веса животного. Результаты этих опытов сведены в табл. 2.

Из этой таблицы видно, что кровосвертывающее действие препарата водяного перца наступает очень быстро: обычно, при внутривенном введении через 15—30 минут уже отмечается заметное ускорение, в дальнейшем нарастающее и длящееся в течение 4 часов и более.

В табл. 3 и 4 представлены результаты исследований влияния препарата травы водяного перца на скорость свертывания крови и число тромбоцитов у людей. Препарат давался внутрь из расчета по одной чайной ложке по утрам в течение 4 дней. Испытания проводились на 10 больных¹.

Данные этих исследований показывают, что препарат травы водяного перца ускоряет свертывание крови также и у людей, причем не менее резко, чем имело место в предшествовавших опытах на животных. Для этих исследований характерно еще то, что это ускорение свертывания крови еще отмечалось и спустя 75 часов после приема препарата.

В табл. 4 приведены результаты исследований о влиянии препарата травы водяного перца на число тромбоцитов крови (по методу Фонио). Как видно из данных таблицы, после введения внутрь этого препарата число тромбоцитов крови не увеличивается.

В пятой серии опытов мы исследовали действие препарата травы водяного перца на состояние сосудов нижней конечности лягушки на препарате Тренделенбурга (табл. 5). Результаты этих опытов показывают, что под влиянием препарата сосуды нижней конечности лягушки незначительно суживаются.

В дальнейших опытах мы исследовали влияние препарата травы водяного перца на скорость свертывания цитратной плазмы (in vitro). Данные исследований показали, что под влиянием препарата водяного перца свертывание цитратной плазмы значительно ускоряется.

¹ Работа в этой части проводилась в биохимической лаборатории Азербайджанского научно-исследовательского клинического института тов. В. Коноваловой.

Таблица 1.

Влияние препарата травы водяного перца на вес крыс

№№ крыс	Вес крыс 18/III до введения препарата в г	Вес крыс после введения препарата, в г												
		19/III	20/III	21/III	22/III	23/III	24/III	25/III	26/III	27/III	28/III			
1	210	211	215	216	214	218	216	216	218	218	216	216	220	221
2	192	193	196	198	198	198	198	200	202	202	200	200	200	202
3	158	160	162	164	162	163	170	170	170	170	170	170	168	169
4	149	152	154	156	158	159	159	159	159	170	170	171	158	158
5	165	166	166	165	168	170	165	170	168	170	170	171	175	175
6	169	170	175	176	173	175	174	174	173	174	174	174	175	178
7	191	200	202	198	195	198	199	199	200	198	200	200	203	203
8	178	180	184	182	185	186	188	188	188	186	188	188	191	193
9	202	204	204	206	207	208	210	210	212	208	210	212	216	214
10	201	202	204	208	212	214	216	216	215	214	216	215	221	224

Влияние препарата травы водяного перца на скорость свертывания крови у собаки при внутривенном введении

№№ опы-тов	Скорость свертывания в секундах													
	после введения через													
	15 мин.		30 мин.		1 час		2 часа		3 часа		4 часа			
	нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.		
1	72	114	70	112	65	110	63	108	60	105	56	100	53	97
2	78	121	73	120	70	114	65	112	63	110	60	107	58	104
3	57	119	51	115	50	112	48	110	45	107	42	105	40	101
4	59	120	57	118	55	115	51	112	50	110	48	108	45	102
5	74	132	70	130	68	128	65	125	63	120	60	118	58	115
6	91	184	90	180	88	177	85	174	82	170	80	165	77	162
7	38	123	35	120	33	119	30	115	28	111	26	110	25	107
8	49	138	45	135	43	132	40	130	38	135	35	131	32	130
9	54	129	52	125	50	124	48	122	45	120	43	119	40	118
10	67	185	65	181	64	180	61	175	60	172	58	170	55	166

Влияние препарата травы водяного перца на скорость свертывания крови у людей

№№ по пор.	Фамилия, имя и отчество больного	Диагноз	Скорость свертывания в секундах													
			до приема		1 час		3 часа		24 часа		72 часа		73 часа		75 часа	
			нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.	нач.	кон.
			после приема через		после приема через		после приема через		после приема через		после приема через		после приема через		после приема через	
1	Ш. М. А.	Цирроз печени	107	145	105	142	100	138	98	135	95	133	92	130	90	128
2	Н. А. Г.	Первичная малярия	121	162	120	160	118	157	115	155	111	151	108	150	105	148
3	Б. А. Б.	Желтуха	118	178	115	175	112	171	110	170	108	165	103	162	100	160
4	З. А. К.	Гепатит	112	165	108	160	105	158	101	155	100	151	98	150	95	146
5	Р. Р. Т.	Холецистит	119	188	117	185	114	180	112	178	110	175	108	171	103	170
6	А. З. К.	Носовое кровоотечение	113	169	110	165	108	163	105	160	103	157	100	152	99	150
7	А. Г. Н.	Нейродерматит	124	189	121	187	120	185	117	181	115	180	112	177	110	175
8	М. Б. А.	Сиденомегалия и цирроз печени	111	163	110	160	107	157	103	151	100	150	97	148	95	143
9	Б. Р. К.	Артериосклероз	127	179	125	175	121	172	120	170	117	167	114	163	111	160
10	И. А. И.	Повторная малярия	125	155	123	153	120	150	117	148	115	141	112	138	108	135

Влияние препарата травы водяного перца на число тромбоцитов у людей

№№ опы- тов	Фамилия, имя, от- чество больного	Диагноз	Число тромбоцитов						
			до приема	после приема через					
				1 час	3 часа	24 часа	72 часа	73 часа	75 час.
1	Ш. М. А.	Цирроз печени	208700	212820	214310	213450	216210	215220	
2	Н. А. Г.	Первичная малярия	250680	251350	252210	253810	256430	251120	
3	Б. А. Б.	Желтуха	220760	221630	224250	226180	224440	223310	
4	З. А. К.	Гепатит	178650	179790	181810	180280	181430	182210	
5	Р. Р. Т.	Холцистит	185460	187480	188620	186570	185340	186470	
6	А. З. К.	Носовое кровотечение	176580	178350	178280	177380	178650	176240	
7	А. Г. Н.	Нейродерматит	190460	192430	194230	193770	192440	191340	
8	М. Б. А.	Спленомегалия и цир- роз печени	148730	152650	153320	152410	150230	149160	
9	Б. Р. К.	Артериосклероз	156220	158230	159880	158990	157760	156290	
10	И. А. И.	Повторная малярия	168110	170330	171240	170430	171440	172140	

Влияние препарата травы водяного перца на сосуды нижней конечности лягушки

№№ опы- тов	Род, вес ля- гушки	Жидкости, пропускаемые через сосуды лягушки	Количество капель в минуту через						
			1 м.						
			1 м.	5 м.	10 м.	20 м.	30 м.		
1	Самка 210 г	1. Раствор Рингера	85	87	89	86	85		
		2. Раствор Рингера + 1 мл 95—96° винного спирта на 100 мл раствора	86	87	86	88	88		
		3. Раствор Рингера	87	86	88	89	87		
		4. Раствор Рингера + 1 мл препарата на 100 мл раствора	72	75	74	76	78		
2	Самка 199 г	1. Раствор Рингера	92	93	94	93	94		
		2. Раствор Рингера + 1 мл 95—96° винного спирта на 100 мл раствора	91	91	92	93	92		
		3. Раствор Рингера	93	94	93	92	94		
		4. Раствор Рингера + 1 мл препарата на 100 мл раствора	68	67	71	72	69		
3	Самец 227 г	1. Раствор Рингера	39	40	40	41	40		
		2. Раствор Рингера + 1 мл 95—96° винного спирта на 100 мл раствора	41	42	44	45	43		
		3. Раствор Рингера	44	45	46	45	46		
		4. Раствор Рингера + 1 мл препарата на 100 мл раствора	36	42	38	41	37		
4	Самец 231 г	1. Раствор Рингера	69	70	71	70	72		
		2. Раствор Рингера + 1 мл 95—96° винного спирта на 100 мл раствора	68	69	68	69	70		
		3. Раствор Рингера	71	70	71	72	73		
		4. Раствор Рингера + 1 мл препарата на 100 мл раствора	65	67	68	71	71		
5	Самец 218 г	1. Раствор Рингера	77	78	78	79	80		
		2. Раствор Рингера + 1 мл 95—96° винного спирта на 100 мл раствора	78	79	79	78	79		
		3. Раствор Рингера	79	80	81	80	81		
		4. Раствор Рингера + 1 мл препарата на 100 мл раствора	69	59	65	62	63		

Таблица 6

Изменение концентрации протромбина (в %) в плазме желтушных крыс под влиянием препарата травы водяного перца

№№ опытов	До введения препарата	После введения препарата через								
		18 час.	42 час.	66 час.	90 час.	114 час.	138 час.	162 час.	186 час.	210 час.
1	20	76	62	44	38	32	28	26	20	14
2	17	78	60	48	40	35	30	28	20	12
3	12	72	69	50	36	30	25	20	16	11
4	16	75	61	56	46	40	35	30	26	20
5	14	74	70	59	51	47	32	28	21	16

Установив, что препарат водяного перца обладает в основном кровосвертывающим свойством, характерным для действия витамина К, мы в дальнейших исследованиях, для стандартизации этого препарата, провели исследование влияния его на изменение концентраций протромбина (в %) в плазме желтушных крыс (по способу проф. Б. А. Кудряшева, 17, 18).

Как видно из табл. 6, после введения препарата водяного перца внутримышечно (1 мл его разбавлялся на 1 мл физиологического раствора), количество протромбина в плазме желтушных крыс увеличивается. Это еще раз доказывает наличие витамина К в исследуемом препарате.

Если сравнить полученные нами результаты с данными проф. Б. А. Кудряшева и П. Д. Улитиной, изучавших влияние аналога витамина К—метиона, по любезно предоставленной нам проф. Кудряшевым таблице, можно отметить, что 1 мл нашего препарата содержит активное вещество в количестве, соответствующем 6,5 гаммам метиона (2-метил-1,4 нафтохинона). Следовательно, поскольку препарат изготовлялся путем извлечения 100г растительного материала 100 мл растворителя, такой же активностью характеризуется и сама трава водяного перца.

Выводы

1. Фармакохимическое исследование травы водяного перца показало присутствие в ней кровоостанавливающих факторов: алкалоидов, гликозидов, сапонинов, дубильных веществ, органических кислот, хлорофилла, витаминов С и К.

2. Спиртовой препарат травы водяного перца оказывает выраженное ускоряющее действие на процесс свертывания крови у животных и у людей.

3. На число тромбоцитов крови у людей препарат травы водяного перца влияния не оказывает.

4. При введении препарата травы водяного перца желтушным крысам, оперированным по методу проф. Б. А. Кудряшева, количество протромбина в плазме крови увеличивается.

5. Препарат травы водяного перца обладает незначительным сосудоукрепляющим действием.

6. Препарат значительно ускоряет свертывание цитратной плазмы.

7. Изложенное позволяет рекомендовать изготовленный нами препарат, стандартизированный по типу Новогаленики, для внедрения в медицинскую практику как препарат, содержащий известное количество витамина К и обладающий кровосвертывающими свойствами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кравков Н. П.—Основы фармакологии, II, 227, 1933 г.
2. Российский Д. М.—Отечественные лекарственные растения и их врачебное применение. Медгиз, 1944.
3. Проф. Станков С. С., Ковалевский И. В.—Наши лекарственные растения и их врачебное применение. Горьковское издательство, 1945.
4. Ворошилов В. Н.—Поиски нового лекарственного растительного сырья. Сельхозгиз, 1941.
5. Гроссгейм А. А., Исаев Я., Карягин И. И., Рзазаде Р. Я.—Лекарственные растения Азербайджана. Издательство АзФАН, 1942.
6. Проф. Степанов А. В.—Судебная химия. Медгиз, 1939.
7. Орехов А. П.—Химия алкалоидов. ОНТИ, 1938.
8. Акад. Демьянов и проф. Прянишников—Общие приемы анализа растительных веществ. 1934.
9. Алиев Р. К.—Известия АзФАН СССР, № 7, 1943.
10. Благовещенский А. В.—Биохимия растений. ГХТИ, 1934.
11. Мартинсон Э. Э. и Меерович Г. И.—Журнал „Биохимия“, т. 10, вып. 3, Издательство АН СССР, 1945.
12. Кульберг Л. М. и Иванова З. В.—Журнал „Биохимия“, т. 10, вып. 5—6, 1945.
13. Гаммерман А. Ф., Шупинская М. Ф.—Журнал „Фармация и фармакология“, № 3—4, 1938.
14. Гинзберг А. С.—Журнал химической промышленности, № 8—9, 1932.
15. Болотников С. М.—„Фармация“, № 3. Медгиз, 1945.
16. Алиев Р. К.—Витамин К в траве аистника. „Фармация“, № 2, 1945.
17. Кудряшев Б. А.—„Бюллетень экспериментальной биологии и медицины“, т. XI, № 2, 1941.
18. Кудряшев Б. А.—„Бюллетень экспериментальной биологии и медицины“, т. XI, № 6, 1941.

Р. К. Алиев

Азэрбайчанда битэн субибэри отундан назырланмыш препаратын ганкэсичи тэсири механизми.

ХУЛАСЭ

Биз, Азэрбайчанда күлли мигдарда битэн субибэри отунун бир ганкэсичи маддэ кими эл арасында вэ элми табабэтдэ кениш сурэтдэ ишлэдилмэсилэ марагланараг, Масаллы районундан йығылмыш бу оту фармако-кимйэви тэһлил этдик вэ ондан назырланмыш ени препаратын һейванлар вэ инсанлар үзэриндэ тэсир механизмини өйрэндик. Апарылан тэдгигат ишлэриндэн белэ бир нэтичэ чыхарырыг:

1. Субибэри отунда ганкэсичи амиллэрдэн алкалоидлэр, сапониинлэр, ашы маддэлэри, үзви туршулар, хлорофил, „С“ вэ „К“ витаминлэри вардыр.

2. Субибэриндэн назырланмыш препарат һейванларда вэ инсанларда ганы лахталандырма просесини сүр'этлэндирир.

3. Бу препаратын тэсирлэ инсан ганында тромбоцитлэрин сайы артмыр.

4. Сарылыг тутмуш сычовуллара бу препараты еритдикдә онларын ганында протромбинин мигдары хейли артыр.
5. Препарат ган дамарларыны ээф сурәтдә бүзүшдүрүр.
6. Препарат, ситратлы плазманын лахталанмасыны хейли сүр'әтләндирир.
7. Субибәри отундан һазырланмыш вә стандартлашдырылмыш (тәркибиндә мүәййән мигдарда витамин „К“ олан) бу препарат, бир ганкәсичи маддә кими тәбабәтдә ишләдилә биләр.

М У Н Д Ә Р Ә Ч Ә

Азәрбайчан Коммунист (болшевикләр) Партиясынын XVII гурултайында Азәрбайчан К(б)П-нын иши һаггында М. Ч. Багыров йолдашын һесабат мә'рузәси	3
К. Н. Гулузадә, М. П. Назаров—Дәрин һасос нефтчыхарма гурулары үчүн номинал йүкләрин энергетик характеристикалары	46
П. М. Ростомян—Газыма сүр'әти, сүхурларын балга илә дағдылма-сына сәрф олунан күч вә эмәлә кәлән һиссәчикләрин дисперсия габилийәти арасындаки асыллыгы	50
Р. К. һүсейнов—Фосфор күбрәсинин битки тәрәфиндән мәнимсәнил-мәси	57
Х. К. Сейидова—Турш гудрондан алынмыш азотлу-үзви күбрәләрин әкинләрин мәһсулдарлығына тәсири	68
Зибейдә Әзизбәйова—Биткиләрдә сулу карбон маддәләринин мү-бадиләсинә хлоридләрин тәсири	80
Р. К. Әлиев—Азәрбайчанла битән субибәри отундан һазырланмыш пре-паратын ганкәсичи тәсири механизми	88

С О Д Е Р Ж А Н И Е

Отчетный доклад тов. М. Д. Багирова на XVII съезде Коммунистиче-ской партии (большевиков) Азербайджана о работе ЦК КП(б) Азербайджана	3
К. Н. Кулизаде, М. П. Назаров—Энергетические характеристики номинальных наггузок для установок глубоконасосной добычи нефти	46
П. М. Ростомян—Зависимость между скоростью проходки, мощностью, расходуемой на разрушение породы долотом, и дисперсностью образующихся частиц	50
Р. К. Гусейнов—Влияние локализованного (местного) расположения фосфатов на усвоение P_2O_5 растениями	57
Х. К. Сеидова—Влияние азотно-органического удобрения, полученного из кислого гудрона, на урожай сельскохозяйственных культур	68
Зибейда Азизбекова—Влияние хлоридов на углеводный обмен расте-ний	80
Р. К. Алиев—Кровоостанавливающее действие препарата из водяного перца (<i>Polygonum hydropiper</i> L., произрастающего в Азербайджане	88

Редакционная коллегия

Подписано к печати 22/III 1949. Печ. листов 6 $\frac{1}{4}$. Уч.-авт. лист. 11,25. Тип. зн. в печ. листе. 72.240 ФГ 13613. Заказ № 94. Тираж 700.

Управление по делам полиграфии и издательств при Совете Министров
Азербайджанской ССР.

Типография „Красный Восток“. Баку, ул. Ази Асланова, 80.

Издательством
АКАДЕМИИ НАУК
Азербайджанской ССР
выпущены следующие книги:

Г. Гусейнов

Статьи по истории развития философской и общественной мысли в Азербайджане, 155 стр., ц. 2 р.

А. О. Маковельский

Древнегреческие атомисты, 402 стр., цв. пер. 35 р.

М. А. Ширалиев

Бакинский диалект, 251 стр., ц. в пер. 12 р.

В. Н. Левиатов

Очерки по истории Азербайджана в XVIII в., ц. в пер. 12 р.

Е. А. Пахомов

Монетные клады, вып. 4., ц. 5 р.

И. М. Джафарзаде

Историко-археологический очерк Старой Ганджи, ц. 4 р.

Сборник статей по истории Азербайджана. Выпуск I, ц. в пер. 12 р.

В скором времени выйдут
из печати:

Искусство Азербайджана

Выпуски I и II

Материальная культура Азербайджана

Выпуск I

С. Кулиев

Травяные фильтры для нефтяных скважин

—*—

КНИГИ ПРОДАЮТСЯ во всех магазинах Азербайджана и в киоске Издательства Академии наук Азерб. ССР в здании Академии наук (Коммунистическая, 10).

Иногородние заказы высылаются наложенным платежом.
Заказы направляйте по адресу: Баку, Коммунистическая, 10
Издательство Академии наук Азерб. ССР